

UNIVERZITA KARLOVA
Fakulta humanitních studií
Studium humanitní vzdělanosti

Československý politickohospodářský
prostor ve stínu velkého souseda
v karikatuře na příkladě Lidových novin v
období ledna 1933 - září 1938

Eva Jungerová

Vedoucí bakalářské práce: PhDr. Blanka Soukupová, CSc.

Praha 2006

Děkuji PhDr. Blance Soukupové, která mi bakalářskou práci vedla, za její odborné rady a pomoc.

Obsah

1. kapitola: Cíl, vzorek, metody práce	3
2. kapitola: Dějiny karikatury – kompilace na základě vybraných profilujících titulů současné historiografické literatury	8
2.1 Definice karikatury	8
2.2 Počátky a mezníky evropské karikatury do 30. let 20. století	10
2.3 Vývoj české karikatury do 30. let 20. století	11
3. kapitola: Stručné dějiny Lidových novin a jejich struktura	18
4. kapitola: Vývoj Československa a mezinárodní situace v letech 1933 – 1938	24
4.1 Vývoj Československa a mezinárodní situace od 1. ledna 1933 do 30. června 1934	24
4.2 Vývoj Československa a mezinárodní situace od Röhmova puče 30. června 1934 do 7. března 1936	30
4.3 Vývoj Československa a mezinárodní situace od obsazení Porýní 7. března 1936 do konce roku 1937	37
4.4 Vývoj Československa a mezinárodní situace od 1. ledna 1938 do 30. září 1938	43
5. kapitola: Karikatura v Lidových novinách – kvantitativní analýza	54
6. kapitola: Karikatura v Lidových novinách – kvalitativní analýza	65

6.1	Nacistické Německo v karikatuře československých kreslířů	65
6.2	Demokratické Československo v karikatuře československých kreslířů	86
7. kapitola:	Závěry	108
	Použitá literatura	114
	Tabulkové přílohy	
	Obrazová příloha	

1. kapitola

Cíl, vzorek a metody práce

Cíl práce: Ve své práci analyzuji politické karikatury ve 30. letech 20. století na stránkách Lidových novin - od ledna 1933 do září roku 1938. Mým cílem je:

- 1) zjistit, zda anekdota byla schopna zareagovat na vše podstatné, co se odehrálo na domácí i německé politické scéně
- 2) jaké bylo celkové vyznění této karikatury
- 3) zda karikatura v Lidových novinách, které byly spojovány se skupinou „Hradu“, rozvíjela zahraničně politickou i domácí linii „Hradu“
- 4) nakolik byla karikatura kritická k domácím poměrům.

Toto budu řešit v exponovaném období let 1933 - 1938, které pro Československo bylo velmi významné. V lednu 1933 se v sousedním Německu stal říšským kancléřem Adolf Hitler a postupně zde svoji moc upevňoval, v Československu (ale i v dalších zemích) v tomto roce byla hospodářská krize (v ČSR vrcholila krize průmyslu). Rok 1936 je rokem zlomovým, v tomto roce Německo poruší uzavřené smlouvy a obsadí demilitarizované porýnské pásmo. Rok 1938 byl i přes veškeré pokusy o záchranu státu nakonec posledním rokem První republiky, posledním rokem, kdy Lidové noviny mohly ještě celkem svobodně publikovat své názory - své články, jakožto i své karikatury (cenzura se začala plně uplatňovat ihned po podepsání Mnichovské dohody, avšak vyskytovala se již v dobách dřívějších).

Definice karikatury: Pojem karikatura pochází již ze starověku, avšak k rozvoji karikatury politické v Evropě dochází až v roce 1848, kdy se formovala občanská společnost a veřejné mínění.¹⁾ Karikatura bývá často popisována jako nadsázka, zveličení určitého rysu, toto zveličení má vyvolat zesměšnění, tímto účinkem patří karikatura do oblasti komična.²⁾ Úkolem karikaturisty je rychle a bezprostředně

postihnout představu. Karikatura má svůj nepopiratelný význam, jelikož slouží nejen k pobavení, ale i k zamyšlení; někdy nutí člověka se ptát, pátrat hlouběji, jindy se jí jen zasmějeme a zapomeneme na ni.³⁾

Vzorek - Lidové noviny: Karikatury sleduji v Lidových novinách, z nichž jsem daném období vyexcerpovala celkem 3449 karikatur, z nichž jich 799 (23,17%) obsahovalo politickou tematiku. Z politických karikatur se jich 219 (27,41%) věnovalo domácím poměrům a zahraniční situací se zabývalo 580 (72,59%) kreslených politických vtipů. Z 580 karikatur věnujících se zahraniční politické situaci se jich 207 (35,69%) týkalo přímo nacistického Německa (popř. nacistického Rakouska) a německého zbrojení.

Ačkoliv Lidové noviny byly deníkem politicky nezávislým, tak do značné míry hájily linii Hradu (od chvíle, kdy Hrad vznikl).⁴⁾

Metody práce: Pramenem pro mou práci byly Lidové noviny a karikatury v nich obsažené.⁵⁾ Postupovala jsem archivně - historickou metodou, metodou komparace a modelové analýzy. Po excerpici politických karikatur jsem následně provedla redukční analýzu a v kvalitativní části výzkumu jsem pracovala pouze s karikaturami zobrazujícími domácí politické poměry a situaci v sousedním Německu po uchopení moci Adolfem Hitlerem (resp. i česko - německé vztahy). Objektem komparace jsou politické karikatury publikované ve 30. letech 20. století na stránkách Lidových novin a současná politická situace let třicátých, tak jak nám ji zprostředkovávají české historiografické knihy. Cílem komparace je stanovit, zda se vyznění karikatur liší od vyznění českých historiografických knih či zda je s nimi v souladu, zda některé problémy byly karikaturou objeveny

dříve, než jak jsou zaznamenány historiografickou literaturou či naopak - zda některé problémy nebyly karikaturou zachyceny. Jedná se o začlenění toho, co karikatury ztvárňují, do celkového společenskopolitického rámce. Aplikuji synchronní komparaci, která pomáhá určit stupeň nerovnoměrnosti vývoje karikatur a historiografického zaznamenání dobové politické situace. Za využití modelové analýzy se snažím představit charakteristiku daných karikatur.

Karikatury jsem v kvantitativní části výzkumu roztrídila do sedmi kategorií. Kategorie je skupina, která vznikla roztríděním podle určitého společného znaku; souvisí s údaji, které zastupuje.⁶⁾ Kategorie byly s ohledem na cíl výzkumu, kterým je analyzovat karikatury týkající se domácích poměrů a situace v nacistickém Německu, zvoleny následovně: 1) domácí politické poměry 2) světová politická scéna 3) modernizace 4) mezilidské vztahy 5) odstranění nešvarů a pranýřování hodnot spojených s Rakouskem - Uherskem 6) lidská hloupost 7) počasí. První dvě kategorie obsahují vtipy s politickým zaměřením. V domácích politických poměrech jsem stanovila dvě základní podkategorie - domácí politická scéna a ekonomická situace v ČSR. V kategorii světové politické scény pak bylo nutno jednotlivé vtipy roztrdit dle zemí, kterých se tyto karikatury v souvislosti se zbrojením týkali (Německo, Rakousko, Maďarsko, Itálie, Španělsko, SSSR, Čína, Japonsko), dále určit karikatury, na nichž byla znázorněna starost o zachování světového míru, karikatury zobrazující mocenské zájmy jednotlivých zemí a dalším samostatnou podkategorií světové politické scény bylo zvoleno nacistické Německo a nacistické Rakousko, jelikož zkoumání této kategorie, jak již bylo výše řečeno, je v mé práci (kromě Československa) věnován největší prostor. Do kategorie modernizace spadají všechny modernizační procesy, ke kterým v daném období došlo (rozvoj sportovních aktivit, automobilismu, urbanizace ...), kategorie nesoucí název odstranění nešvarů a pranýřování hodnot

spojených s Rakouskem - Uherskem obsahuje karikatury týkající se výskytu alkoholismu, nadměrné byrokracie Množství vtipů mířilo na lidskou hloupost a nechápavost, tuto kategorii jsem zvolila jako kategorii samostatnou, jelikož tyto vtipy, rovněž jako vtipy obsažené v další samostatné kategorii počasí (jejichž počet však byl velmi malý), jsou „věčné“ a jinam obtížně zařaditelné.

V kvalitativní části výzkumu jsem pracovala jen s karikaturami, které se zabývají politickou situací v nacistickém Německu a v demokratickém Československu (tedy v zemích, jež mají značně odlišný režim vlády). Kvalitativní metody mohou pomoci získat o jevech detailní informace, které lze kvantitativními metodami jen těžko zachytit.⁷⁾ Při výzkumu jsem se nejprve zaměřila na vývoj těchto států v oblasti vnitřní politiky a až poté na jejich politiku zahraniční (u nacistického Německa jsem se podrobněji zabývala expanzivní německou politikou praktikovanou vůči Sársku, Porýní, Rakousku a Československu). Zkoumala jsem motivy (motiv je základní téma, námět, který se v karikatuře vyskytoval)⁸⁾, které se v jednotlivých oblastech politiky vyskytly, a to, zda vnímání a znázornění jednotlivých motivů prošlo v analyzovaném období nějakou podstatnější změnou. Informace o událostech získané pomocí karikaturistových zaznamenání jsem poté porovnávala s českou historiografickou literaturou, a tak bylo možno stanovit, jak aktuální (či dokonce zda někdy karikaturisté předešli vývoji politických událostí) bylo jejich vyobrazení a zda tato vyobrazení událostí odpovídají hodnocení, který je čtenáři předkládáno v současné historiografické literatuře.

Poznámky

- 1) Fuchs, Eduard. Die Karikatur der europäischen Völker. Zweiter Teil: Vom Jahre 1848 bis zum Vorabend des Weltkrieges. München: Albert Langen, Verlag für Literatur und Kunst, 1921. s. 49
či Chrobák, Ondřej; Winter Tomáš (ed). V okovech smíchu. Karikatura a české umění 1900 - 1950. Praha: Gallery, 2006. s. 9
- 2) Pytlík, Radko. Český kreslený humor XX. století. Praha: Odeon, 1986. s. 8
- 3) Karikatuře je věnována následující kapitola.
- 4) Kárník, Zdeněk. České země v éře První republiky, díl druhý Československo a české země v krizi a v ohrožení (1930 - 1935). Praha: Libri, 2002, s. 337
- 5) Noviny patří mezi neodbornou literaturu (Strauss, Anselm; Corbinová, Juliet. Základy kvalitativního výzkumu. Boskovice: Albert, 1999. s. 37). Některé výtisky LN (hlavně jejich odpolední vydání) z analyzovaného období nebyly v obou zmiňovaných knihovnách k dispozici, kontaktovala jsem proto redakci LN a ČTK, avšak chybějící výtisky jsem zde rovněž nezískala.
- 6) Klimeš, Lumír. Slovník cizích slov. Praha: SPN, 2002. s. 361 - 362 a Základy (...), c. d., s. 47
- 7) Základy (...), c. d., s. 11
- 8) Slovník cizích slov, c. d., s. 495

2. kapitola

Dějiny karikatury - kompilace na základě vybraných profilujících titulů současné historiografické literatury

2.1 Definice karikatury

Existuje velké množství definic karikatury. Slovo karikatura¹⁾ pochází z latinského caricare, což znamená přetížit či přehnat.²⁾ Již ve starověku získal tento termín negativní konotaci. Dle M. Peterové (která vystudovala na FF v Ostravě obor historie a nyní působí jako středoškolská učitelka), lze u tohoto pojmu, o němž na rozdíl od Wintera a Chrobáka tvrdí, že je italského původu, rozlišit již od 17. století tři významy: „1) nadsazení, přehánění 2) napětí 3) útok, zasažení.“³⁾ Již v roce 1900 popsal kritik Gustav Jaroš karikaturu jako „tendenční kresbu humorného a posměšného rázu s úmyslně přemrštěnými a zveličenými znaky, založenou na komické nepoměrnosti jednotlivých částí“.⁴⁾ Naproti tomu Karel Čapek (spisovatel) upozornil na tendenčnost karikatury a vznesl požadavek na to, aby karikatura měla své vlastní umělecké rysy.⁵⁾ Karikatura pracuje se zhuštěním a redukcí. Patří do sféry komična, „bývá obvykle charakterizována jako nadsázka, zveličení jistého rysu, jež je zaměřeno k vyvolání směšného účinku.“⁶⁾ Dle Univerzálního lexikonu umění je karikatura „komické, přehnané zobrazení, které pomocí humoristického nebo satirického zdůraznění určitých charakteristických rysů zesměšňuje zobrazovanou osobu, událost nebo věc.“⁷⁾ Karikatura - může být „zkratkovitá kresba zesměšňující nebo satiricky odsuzující výtvarně nebo literárně přehnaním nápadných znaků; (...) či nepodařená podoba nebo napodobenina, neumělá zkreslenina (...).“⁸⁾ Tato definice uvedená v Klimešově Slovníku cizích slov (Praha: SPN, 2002) je takřka totožná s definicí Nového akademického slovníku cizích slov

(Praha: Academia, 2005), který však definuje karikaturu ještě důsledněji a zdůrazňuje, že se jedná o parodování rysů osobnosti, jejích projevů, jakožto i událostí, které jsou nějakým způsobem pro společnost významné; karikatura je zde pojata jako „zkratkovitě zesměšňující nebo satiricky odsuzující výtvarné nebo literární zobrazení některých rysů osobnosti, lidských projevů nebo společensky závažné skutečnosti přehmáním jejich nápadných znaků; či nepodařená podoba nebo napodobenina, umělá zkreslenina.“⁹⁾ (V druhé možnosti výkladu se tato definice přesně shoduje s definicí uvedenou v Klimešově Slovníku cizích slov).

Všechny uvedené definice se ve své podstatě ve vymezení pojmu karikatury shodují, zdůrazněno je především její úmyslně přehnané zobrazení některých znaků – někteří autoři uvádí, že jejím cílem je vyvolání směšného účinku (s tímto však např. československý karikaturista Antonín Pelc nesouhlasí). Ve svém druhém významu, který se vyskytuje až v novějších publikacích, je karikatura nepodařenou napodobeninou.

Karikatura má schopnost předjímat vývoj událostí.

Filla míní, že „cíl karikatury pozůstává hlavně v tom, aby zapalovala srdce člověka.“¹⁰⁾ Karikatura se vždy nachází v opozici. Jejím podstatným znakem je to, že má moc (dokáže druhé zesměšnit a když je člověk před veřejností zesměšněn, ztrácí důvěru). Koschatzky se kromě vymezení pojmu karikatury zabýval tím, jaké poskytuje náměty a dospěl k následujícímu závěru: člověk: ideál a skutečnost, absurdita a groteska, humor k přemýšlení, komičnost, „obrana“ proti nelidskosti, demaskování kritiky ...¹¹⁾ V poslední době se v české historiografii zabýval přímo vymezením karikatury politické Jiří Rak (současný český historik) a dospěl k závěru, že „politická karikatura je ve své podstatě ilustrací národních historických mýtů,“¹²⁾ toto tvrdí J. Rak ve svém příspěvku do „Obraz druhého“ v české karikatuře 1848 - 1948, kterým přispěl do sborníku Gleiche Bilder, gleiche Worte ... (Mnichov: Spolek

A. Stiftera, 1997). S tímto názorem je však možno polemizovat. J. Rak je jedním z mála, jenž vymezil pojem politická karikatura, jelikož ve většině definic je karikatura popsána pouze obecně.

Při zkoumání karikatury jde v první řadě o zachycení jejího smyslu a významu. Na karikatury je nutno pohlížet v dobovém a politickém kontextu, jinak mohou být nepochopeny či pochopeny špatně.

2.2 Počátky a mezníky evropské karikatury do 30. let 20. století

Vznik kresleného vtípu má vztah k vývoji výtvarného umění. Avšak zároveň by se karikatura nemohla rozvíjet bez rozvoje tisku¹³⁾. A s rozvojem tisku úzce souvisí i vznik měšťanské společnosti, ta vzniká v 19. století, v téže době, kdy začaly vznikat satirické a humoristické listy. Za zakladatele karikatury jsou obvykle považováni bratři **Carracciové**.¹⁴⁾ Význačně se na počátcích karikatury ovšem podílel i Giuseppe Arcimboldo (1527 - 1593), který působil na císařském dvoře v Praze i ve Vídni jako dvorní malíř.

Za první satiricky zaměřený zahraniční časopis je možno pokládat „Äsop in Europa“, který vznikl již v roce 1701/02 v Holandsku, ve Vídni pak byl v roce 1781 založen „časopis“ nesoucí název „Gelegenheitbilder“ („Příležitostné kresby“) a až v roce 1844 vznikly mnichovské „Fliegenden Blätter“.¹⁵⁾

Je zřejmé, že revoluční rok **1848** vedl k vyvrcholení politických kreslených pamfletů, které karikovaly jak snahy revolucionářů, tak i neschopnost rakouské i německé vlády. V tomto roce tedy došlo k prvnímu velkému vzestupu politických kreslených vtípů. Rok 1848, což byl rok, kdy se vytvářela občanská společnost a veřejné mínění, spolu s rokem 1896, kdy byl založen časopis „Simplicissimus“, znamenaly významný předěl ve vývoji evropské karikatury.

V roce **1896** založil Albert Langen v Mnichově „Simplicissimus“, „Simplp“ byl plánován jako literární list a měl za pomoci literatury zprostředkovat publiku společenskou kritiku a satiru. Brzy se Langen přesvědčil o tom, že časopis je úspěšný hlavně díky svým humoristickým kresbám, a proto začaly mít tyto karikatury v listě převahu nad „psaným slovem“¹⁶⁾.

V **90. letech 20. století** tedy karikatura nabývá na významu, jelikož společnost se politicky i sociálně strukturuje. Avšak významným obdobím, kdy se politická karikatura již dostává do popředí bylo období koncem 60. a počátkem 70. let 19. století, kdy jednak dochází k rakousko - uherskému vyrovnání (**1867**) a také se odehrává německo - francouzský konflikt (**1870 - 1871**). Karikatuře se „daří“ i v **období po první světové válce**, kdy se ustanovuje nové uspořádání Evropy a vznikají nové národní státy, jakožto i v celém období **30. let 20. století**.

V rámci karikatury evropské se vyvíjela i karikatura česká, její rozvoj však spadá do let pozdějších. Zlomové roky české karikatury se shodují se zlomovými roky karikatury evropské.

2.3 Vývoj české karikatury do 30. let 20. století

Zlomovými obdobími ve vývoji české karikatury byl: rok **1848** (revoluční rok, tento rok pokládá jeden z předních českých karikaturistů Adolf Hoffmeister za počátek české karikatury¹⁷⁾), **1867** (rakousko - uherské vyrovnání), **90. léta 19. století**, léta **po první světové válce** a **30. léta 20. století**.

V roce 1848 se Češi rozhodně postavili proti tomu, aby se Rakousko zapojilo do rámce Velkého Německa. A právě tento rok je možno dle Eduarda Fuchse považovat za zrod moderní karikatury v Německu.¹⁸⁾

Poté ve Vídni i v Praze reagovali na vyostřený národnostní boj od 80. let 19. století ve vtipu specifickým způsobem: karikatury Němců i Čechů se vyskytovaly častěji. Německé karikatury byly otiskovány mimo jiné v těchto periodikách: Figaro, Kikeriki; české karikatury zase v Humoristických listech a Šípech.¹⁹⁾ V karikatuře je zosobněn celý národ či celá skupina a přitom dostane jen jedno jméno, které je má identifikovat a reprezentovat. Symbolem Němce se v oné době stal „ospalý německý Michl s noční čepičkou (oproti ráznému Čechovi), případně židovský podnikatel.“²⁰⁾ Objevuje se i stereotyp českého Vaška (Václava, Wenzela) – je to hloupý, neotesaný, hlučný křupan, má typicky tvrdou „českou palici“ a silně připomíná opici²¹⁾. V časopise Figaro byl Čech znázorňován jako „Wenzel“ či jako „Powidl“ – podobně jako „Böhm“ v Kikeriki.²²⁾ Obraz Němce v české karikatuře byl ovšem rozmanitější – viz. „Michl“, „Prušák“, „Buršák“. V německé (resp. ve vídeňské) karikatuře jsou Češi často zobrazováni jako masa²³⁾.

Avšak Češi a Němci spolu nejen bojovali, jak by to snad mohly chtít vsugerovat tyto vtipy, ale i žili blízko sebe – v českých zemích a i v hlavním městě monarchie – ve Vídni.²⁴⁾

Na přelomu 19. a 20. století byla v Čechách atmosféra plná skepse, která byla zapříčiněna i nepřítelstvím úspěšnou českou politikou vedenou v rámci Rakouska – Uherska. Koncem 19. století byla česká karikatura dosti omezená, na přelomu století však dochází k obratu. Nyní – na počátku 20. století – vtíp zachytil dobu, která vystřídala období stagnace a krize konce století.²⁵⁾ Karikatura se dostává do centra kulturního života.

K zakladatelům české karikatury patří kromě Františka Gellnera (který svými kresbami přispíval i do Lidových novin) i Zdeněk Kratochvíl. Ještě před 1. světovou válkou začíná vycházet satirický časopis Karikatury, který založil Josef Lada.²⁶⁾ J. Ladu považoval A. Hoffmeister za nejlepšího českého

karikaturistu.²⁷⁾ Ve 20. letech 20. století došlo k většímu sepětí karikatury a malířství - ke karikaturistům se přidává i Josef Čapek, Vlastimil Rada, Alois Moravec Karikaturistům se však u nás příliš dobře nedaří.

Význačným kreslířem meziválečné doby je již výše zmiňovaný Adolf Hoffmeister²⁸⁾, Antonín Pelc (Pelc, jakožto i Hoffmeister, měl svůj Ateliér pro ilustraci a karikaturu, učil i Adolfa Borna) a František Bidlo (toho R. Pytlík považuje za nejvýznamnějšího kreslíře - karikaturistu meziválečného období.²⁹⁾ Bidlo byl politický satirik, dokázal vystihnout humorné rysy osobnosti ve zkratkovitých gestech, vymýšlel si i různé slogany).

Ve 30. letech kreslí své kresby i Ondřej Sekora a Josef Novák. V období krize jsme měli karikaturu na světové úrovni, ale nikdo o tom příliš neví.³⁰⁾

Kladné rysy do českého stereotypu rakušanství dle Jiřího Raka vnáší prožitek velké hospodářské krize, kdy je monarchie zobrazována i jako symbol prosperity.³¹⁾

Exkurz - Kresba a karikatura v LN: Sám Heinrich (od roku 1919 šéfredaktor Lidových novin) si přál, aby v Lidových novinách byly obsaženy karikatury, napsal: „Karikatura je však pro noviny nejen osvěžením a zábavným přerušením četby třeba nezábavné, ale také glosou k událostem, také polemikou a také kritikou.“³²⁾ V Lidových novinách se nejprve objevovaly kresby Hugo Boettingera (podepisoval je jako Dr. Desiderius), M. Jiráňka, Kašpara, Brunnera, Gellnera (básník). Poté Heinrich pověřil Markalouse, aby neustále pro LN obstarával kresby a díky jeho činnosti tak mohla vzniknout např. Liška Bystrouška, jelikož kresby pocházely od Lolka a Těsnohlídek k nim měl dopsat nějaký vhodný text. Karikatuře se věnoval Eduard Müller, který je veřejnosti znám pod svým pseudonymem Eduard Milén, ve 30. letech se na tvorbě karikatury významně podílel již výše zmiňovaný O. Sekora, dále pak O. Mrkvička, J. Čapek, M. Paša, Fr. Bidlo, O. Fuchs, Š. Bednár, A. Pelc

Z autorů, kteří působili v období let 1933 - 1938 na stránkách Lidových novin, je nutno zmínit alespoň **Josefa Čapka, Otakara Mrkvičku a Antonína Pelce** a jejich vztah ke karikatuře. J. Čapek vystihl často opomíjené rysy karikatury, řekl, že „satira a karikatura, nad kterou mezi mračny, tam nahoře, neprobleskují hvězdy vysokého idealismu, není než pouhou jízlivostí, pouhým šklebem.“³³⁾ A této své definice se ve svých kresbách držel, jak to názorně dokládá jeho cyklus Diktátorských bot či Modern Times uveřejněných v Lidových novinách v roce 1937, resp. 1938. V těchto cyklech upozorňoval na nebezpečí nacismu, na hrozbu války, diktatury O. Mrkvička naopak popisoval karikaturu jako „monstrum zrcadlící lidi a svět v tvarech, které mohou existovat jen na papíře.“³⁴⁾ A. Pelc zase pojal karikaturu velmi osobitým a útočným způsobem. Dle jeho názoru je „česky pojatá karikatura vraždou a jiného smyslu nemá.“³⁵⁾ Jeho karikatury ztvárňují vše, co člověka ničí. Pelc si byl vědom toho, že pouze strohost a vyhraněnost je zárukou onoho kontrastu, který je v karikatuře nutný. Nesouhlasil s názorem, že smyslem karikatury je zesměšňování, tvrdil, že tento rys je platný pouze pro karikaturu nečesky pojatou.

Češi se dle Tobiasse Wegera, který rovněž přispěl do sborníku Gleiche Bilder, gleiche Worte, nevyvarovali stereotypních představ o Židech, kteří byli karikováni jako tajemné leč dle charakteristických rysů poznatelné osoby a jejich synagoga byla zobrazována jako místo jejich domnělého spiknutí.³⁶⁾ Čeští nacionalisté pohlíželi na Židy jako na Němce, záviděli jim jejich ekonomickou situaci.

Ve 30. letech se často vyskytuje obraz německé útočnosti (nacistická symbolika, objevují se stereotypy německého pohlcování, které jsou vyjádřením obav z germanizace)³⁷⁾. V této době české karikatury neobsahují postavy českého Vaška a německého Michla (tyto postavy mizí z karikatury v poválečných letech), symbolem Německa se stává Adolf Hitler

(někdy jej zastupují další němečtí velitelé - Göring a občas i Goebbels).³⁸⁾

Znovu se téma Československa objevilo v době Mnichovské krize. Mezinárodní karikatury usvědčují ze lži ony interpretace, které nám namlouvají, že v té době nešlo správně zhodnotit negativní důsledky, které Mnichovská dohoda Československu přinesla, vždyť například anglická veřejnost byla kresbou Davida Lowa varována již v červenci roku 1938 před nebezpečím, které vzniklo následkem vyostření sudetské krize.³⁹⁾ Po okupaci se vyskytuje stereotyp německé agresivity a krutosti, do popředí se dle Jiřího Raka opět dostávají pozitivní rysy bývalého Rakouska.⁴⁰⁾

Poznámky

- 1) Pro karikaturu používá Jozo Džambo, který přispěl do sborníku Gleiche Bilder, gleiche Worte. Deutsche, Österreicher und Tschechen in der Karikatur 1848 - 1948; Stejné obrazy, stejná slova; Němci, Rakušané a Češi v karikatuře 1848 - 1948 svým článkem Slované - německé a rakouské zkreslené obrazy (přel. Alena Gomoll) pojem „zkreslený obraz“.
Džambo, Jozo. Slované - německé a rakouské zkreslené obrazy. In sborník Gleiche Bilder, gleiche Worte. Deutsche, Österreicher und Tschechen in der Karikatur 1848 - 1948 (Stejné obrazy, stejná slova. Němci, Rakušané a Češi v karikatuře 1848 - 1948). Mnichov: Spolek Adalberta Stiftera, 1997. s. 49
- 2) Chrobák, Ondřej; Winter Tomáš (ed). V okovech smíchu. Karikatura a české umění 1900 - 1950. Praha: Gallery, 2006. s. 8
- 3) Peterová, Martina. Němci v české karikatuře. Přerov: Šárka, 2001. s. 10
- 4) V okovech smíchu (...), c. d., s. 24. Převzato z: Gamma. Česká karikatura, Volné směry IV, 1900, s. 270
- 5) tamtéž, c. d, s. 24
- 6) Pytlík, Radko. Český kreslený humor XX. století. Praha: Odeon, 1986. s. 8
- 7) Kolektiv autorů. Universální lexikon umění. Praha: Grafoprint - Neubert, 1996. s. 210.
- 8) Klimeš, Lumír. Slovník cizích slov. Praha: SPN, 2002. s. 356
- 9) Kolektiv autorů. Nový akademický slovník cizích slov. Praha: Academia, 2005. s. 393
- 10) Pelc, Antonín. Karikatury 1919 - 1945. Praha: S. V. U. Mánes - Melantrich, 1948. s. 8
- 11) Koschatzky, Walter. Karikatur und Satire, Fünf Jahrhunderte Zeitkritik. München: Hirmer Verlag, 1992. s.17
- 12) Rak, Jiří. „Obraz druhého“ v české karikatuře 1848 - 1948. In Gleiche Bilder ... , c. d., s. 10
- 13) Český kreslený humor (...), c. d., s. 47
- 14) tamtéž, c. d., s. 9
- 15) Karikatur und Satire (...), c. d., s. 25
- 16) tamtéž, c. d., s. 35 - 36, pod dojmem událostí z roku 1914 se „Simpl“ vyvinul v list, který propagoval německou zahraniční politiku. Po válce se tento list snažil opět získat svou ztracenou prestiž, což se však i kvůli změněné politické situaci podařilo jen částečně
- 17) V okovech smíchu (...), c. d., s. 9
- 18) Fuchs, Eduard. Die Karikatur der europäischen Völker. Zweiter Teil: Vom Jahre 1848 bis zum Vorabend des Weltkrieges. München: Albert Langen, Verlag für Literatur und Kunst, 1921. s. 49

- 19) Jaworski, Rudolf. Tschechen und Deutsche in der Karikatur 1891 - 1907). In Deutsch - tschechische Beziehungen in der Schulliteratur und im populären Geschichtsbild. Vydal Hans Lemberg a Ferdinand Seibt. Braunschweig: Georg - Eckert - Institut für internationale Schulbuchforschung, 1980. s. 59
- 20) „Obraz druhého“ (...). In Gleiche Bilder, gleiche Worte (...), c. d., s. 9
- 21) Gletter, Monika. „České vlaštovky“: O kojných a cihlářích ve Vídni (přel. Alena Gomoll). In Gleiche Bilder, gleiche Worte (...), c. d., s. 122
- 22) Tschechen und Deutsche (...). In Deutsch - tschechische (...), c. d., s. 60
- 23) tamtéž, c. d., s. 63
- 24) tamtéž, c. d., s. 68
- 25) Český kreslený humor (...), c. d., s. 23
- 26) tamtéž, c. d., s. 52
- 27) V okovech smíchu (...), c. d., s. 51
- 28) Hoffmeister není jen karikaturistou, ale i malířem, básníkem a dramatikem.
- 29) Český kreslený humor (...), c. d., s. 71
- 30) pořad Karikatura jako zrcadlo světa, ČT 1, 20.2. 2006
- 31) „Obraz druhého“ (...). In Gleiche Gleiche Bilder, gleiche Worte (...), c. d., s. 10
- 32) Pernes, Jiří. Svět Lidových novin 1893-1993, stoletá kapitola z dějin české žurnalistiky, kultury a politiky. Praha: Lidové noviny a. s., 1993. s. 75, citováno z článku A. Heinricha O Františku Gellnerovi. Jak přišel do Brna, který byl v Lidových novinách uveřejněn dne 29. 11. 1926.
- 33) Čapek, Josef. Psáno do mraků 1936 - 1939. Praha: Pražská edice, 1993. s. 251
- 34) V okovech smíchu (...), c. d., s. 46
- 35) Karikatury (...), c. d., s. 8
- 36) Weger, Tobias. Cizinec v obraze Žida. Antisemitická karikatura v německo - českém diskurzu (přel. Alena Gomoll). In Gleiche Bilder, gleiche Worte (...), c. d., s. 66
- 37) „Obraz druhého“ (...). In Gleiche Gleiche Bilder, gleiche Worte (...), c. d., s. 10
- 38) Němci v české karikatuře, c. d., s. 112
- 39) Jaworski, Rudolf. Mnichovská dohoda v mezinárodní karikatuře. In Dějiny a současnost 6/98, kulturně historická revue, ročník 20. s. 45
- 40) Obraz druhého (...). In Gleiche Bilder, gleiche Worte (...), c. d., s. 10

3.kapitola

Stručné dějiny Lidových novin a jejich struktura

Lidové noviny byly založeny v roce 1893, jejich první číslo vyšlo 16. prosince.¹⁾ Zakladatelem Lidových novin byl Adolf Stránský, který již jako školák přispíval do Národních listů, ačkoliv účast studentů středních škol na politickém životě byla v oné době přísně zakázána. Původně (až do roku 1908) LN vycházely s podtitulem Orgán strany Lidové na Moravě. Během necelých pěti let se A. Stránskému podařilo stát se jediným majitelem Lidových novin a založit rovněž vlastní Lidovou tiskárnu, odpůrci Stránského nejednou mluvili o „terorismu Lidových novin“.²⁾

V prvním čísle Lidových novin bylo uvedeno, že jsou tištěny nákladem 10 000 výtisků³⁾, což však není údaj příliš věrohodný; za pravdivý údaj je možno považovat to, že Lidové noviny v r. 1894 měly náklad 6 000 výtisků a v roce 1903 to již bylo 8 000 výtisků.⁴⁾ To, že náklad Lidových novin začal vzrůstat, bylo zapříčiněno i vydáváním Týdeníku Lidových novin, tento Týdeník byl až do roku 1905 redigován B. Štěchovským a zaměřoval se hlavně na venkov.

Náklad Lidových novin stále vzrůstal až do r. 1938 (resp. do podepsání Mnichovské dohody), v roce 1928 to - jak uvádí Pernes⁵⁾ - ve všední den bylo 40 000 výtisků, v roce 1937 již 44 000, odpoledníku se tisklo 57 000 a nedělního vydání 76 000 výtisků (Beránková ve své knize Dějiny československé žurnalistiky uvádí náklad Lidových novin jako stotisícový, avšak není tam uveden rok, kdy tohoto nákladu bylo dosaženo a v r. 1934 byl dle publikace Revue de Paris 90 000 výtisků⁶⁾). Lidové noviny byly tištěny v Lidové tiskárně s. z. s r. o. v Brně, kde měly svou redakci, teprve v polovině roku 1920 vznikla redakce LN v Praze ve Štěpánské ulici č. 59.⁷⁾

Lidové noviny ve 30. letech 20. století (do roku 1938):

Ve 20. a 30. letech 20. století byly Lidové noviny na vysoké úrovni a jako jediné dle B. Rohana (autor knihy Kafka bydlel

za rohem⁸⁾) byly srovnatelné s Tagblattem (což byly německé noviny, které vycházely v Československu; kromě Tagblattu u nás Němci ještě vydávaly noviny Bohemia a Prager Presse, jejichž šéfredaktorem byl známý Arne Laurin). S Tagblattem spolupracovaly takové osobnosti jako byl Max Brod (německožidovský pražský spisovatel, básník, historik i kritik), Hermann Hesse (německý spisovatel), Leo Erich Neuburg a další. Lidové noviny vycházely ve vyšším nákladu než německý Tagblatt, byly národnostně umírněné, platily za tolerantní a liberální listy.

Počátkem 30. let se na stránkách Lidových novin často objevují informace týkající se hospodářské krize, která v Československu vrcholila v roce 1933, v úvodnicích lze najít možné návrhy této situace. V tomto období dochází rovněž k příchodu dalších významných osobností do redakce LN. Jedním z nich byl Ferdinand Peroutka (český novinář a publicista), který působil i v Přítomnosti a kromě toho pracoval na svém díle Budování státu⁹⁾. Dále přišel Hubert Ripka (publicista, český národně socialistický politik a československý ministr), Emmanuel Moravec (plukovník, vojenský publicista, jeho jméno se později stalo symbolem zrady, avšak do té doby to byl stoupenec politiky Beneše i Masaryka), který své články podepisoval buď Yester, či Stanislav Yester.

Poté, co se v sousedním Německu chopili moci nacisté, se brzy v ohrožení ocitlo i demokratické Československo. Lidové noviny bojovaly za existenci První republiky a velké naděje vkládaly do příjezdu lorda Runcimana, tyto naděje však byly zklamány, jelikož hlavním cílem lorda Runcimana bylo odvrácení války a to i za cenu obětování Československa.¹⁰⁾ V Lidových novinách dostávali toho času stále větší prostor britští politici, kteří vystupovali jako neochvějní Hitlerovi odpůrci, ať už se jednalo o V. Cecila či o W. Churchilla. Lidové noviny také zřídily konto na obranu republiky, na jeho kontě se od

začátku června 1938 do 9. září 1938 nashromáždilo půl miliardy korun.¹¹⁾

Ve čtvrtek 29. září 1938 se konala Mnichovská konference za účasti Chamberlaina, Hitlera, Daladiera a Mussoliniho. Publicista E. Bass v pátek 30. září ve svém úvodníku Věc velmocí a věc naše napsal: „Nevíme, jak se velmoci rozhodnou. Ať tak, ať onak, poslední slovo o Československu má československý lid.“¹²⁾ Ovšem již 1. října 1938 musely Lidové noviny informovat o zradě Francie a Anglie a i o ústupu prezidenta Beneše. Lidé působící v Lidových novinách ještě stále věřili, že není vše ztraceno a tak se hlavní osobnosti LN - Ripka, Stránský ... - účastnily založení Výboru na obranu republiky (s Výborem spolupracoval Gottwald, Moravec, Rašín, Klíma, Masařík ...). Bass, Peroutka, Stránský i bratři Čapkové se rozhodli zůstat v republice, zatímco např. Ripka ji na počátku října 1938 opustil.

Pro noviny tohoto typu jsou důležití i šéfredaktoři, kteří mají vliv na směřování novin.

Šéfredaktoři působící v LN do roku 1938: Prvním šéfredaktorem byl E. Čermák, následně se jím stal B. Štěchovský, který se šéfredaktorství ujal po zmizení Čermáka v r. 1895 a tuto funkci zastával až do roku 1919. V roce 1919 se šéfredaktorství Lidových novin po Štěchovském ujal A. Heinrich. Arnošt Heinrich (český novinář), prosadil, aby se krásná literatura přinášela nejen v nedělní příloze Lidových novin - tak, jak tomu bylo v jiných listech - ale i ve všední dny. Největším Heinrichovým úspěchem se stalo to, že do LN získal bratry Čapkovi¹⁵⁾ a E. Basse¹⁶⁾. Koncem 20. let Heinricha na jeho postu šéfredaktora na čas vystřídal K. Z. Klíma (český novinář, parlamentní zpravodaj). Poté, co Heinrich zemřel, zaujal místo šéfredaktora E. Bass (český novinář, publicista, redaktor a prozaik).

Struktura Lidových novin ve 30. letech (do roku 1938): Ranní

vydání Lidových novin v analyzovaném období ve všední dny po celé analyzované období stálo 80 haléřů a mělo tuto podobu: na první straně deníku byly aktuální zprávy ze světa i z vnitřního dění v Československu, po straně byl otištěn úvodník, druhou a třetí stranu rovněž vyplňovaly aktuální zprávy, při čemž na třetí straně novin se většinou nacházela rubrika Pro a proti (polemika), čtvrtá strana byla vyhrazena kromě aktuálních zpráv rubrice Veřejná správa, na páté straně byly ponejvíce otiskovány zprávy z domova. Šestá (někdy to ale byla i pátá) strana patřila Sportovní výchově (v této rubrice působil i např. O. Sekora, E. Bass), která měla tyto podrubriky - Tělocvik, Sport, Branky.body.rekordy., Z ústředí jednot. klubů, dostihy. Na sedmé straně se dole nacházel román na pokračování (ve zmiňovaných letech tu vycházely např. tyto romány: K. Čapek - Válka s mloky, Povětroň, Obyčejný život, Ema Tetínková - Chudý král, J. Hilton - A nyní sbohem, J. Svata - 7 kamarádů slečny Vivian, L. Bromfield - Když nastaly deště ..., nejednalo se tedy pouze o odpočinkovou četbu, jelikož např. románem Válka s mloky Čapek varoval československou veřejnost před možným válečným nebezpečím). Osmá strana patřila rubrice Dnes a zítra (tato rubrika se mohla nacházet i na jiných stranách), v níž byla upozornění na různé výstavy, koncerty, informace z dění ve společnosti, výročí, úmrtí Na deváté straně byla nejčastěji otiskována karikatura (nebo se vyskytovala na straně sedmé či páté, výjimečně i na straně jiné) a dále se zde nacházela Kulturní rubrika, na další straně se nacházel Národní hospodář, na který navazovaly Tržní zprávy (burzy, devisy, vyrovnání a konkursy ...), na poslední straně byla rubrika Soudní síň (do které rovněž přispíval E. Bass, někdy se tato rubrika nacházela na stranách dřívějších). Pondělní vydání mělo menší rozsah (někdy i jen pouhé tři strany a od roku 1934 tu vychází příloha Literární pondělí. Je tu i rubrika Nedělní sport).

Odpolední vydání Lidových novin v letech 1933 - 1938 ve všední dny stálo 30 haléřů a mělo menší počet stran. Kromě aktuálních zpráv se tu nacházely i rubriky Ze světa a Co se děje, dále rubrika Dnes a zítra a Malý oznamovatel (což byla placení inzerce), Žena a její svět, Tělesná výchova a Sport. Odpolední vydání bylo mnohdy doplněno vtipy ze zahraničních periodik.

V sobotu vycházely Lidové noviny rovněž ráno i odpoledne a jejich cena byla 80, resp. 40 haléřů. Ranní sobotní vydání bylo zpravidla obsáhlejší než vydání LN ve všední dny, obsahovalo různé informace o podnikání, průmyslu ... v různých částech republiky, byla tu i rubrika Auto - moto - aero a další. Odpolední vydání sobotních novin přinášelo vždy na první straně Týdenní rozhlasek (rozhlasčky pro LN hojně psal E. Bass), dále toto vydání přinášelo informace o filmech a o jejich promítání v kinech, Malou kroniku (což byly vtipné glosy k aktuálním událostem) a další zprávy z oblasti lidských zájmů (móda, sport ...).

V neděli vycházely Lidové noviny vždy jen ráno, jelikož neděle byla dnem pracovního klidu a pracovat se tedy nemělo (proto i pondělní ranní noviny mívaly menší rozsah). Nedělní LN stály 90 haléřů a v roce 1938 již 1 Kčs. Kromě obvyklých rubrik, které vycházely i ve všední dny, tu čtenáři opět mohli najít články a reportáže z oblasti svých zájmů - móda, turistika, podnikání Poslední dvě strany Lidových novin patřily těm menším „čtenářům“ a byly nazvány Lidové noviny dětem (vycházely od roku 1936).

Lidové noviny byly noviny demokratické a pro mnohé se staly něčím víc než pouhou četbou, jak o tom svědčí následující úryvek z knihy B. Rohana: „Ženy, pro které se Lidovky staly svého druhu každodenní biblí, se oblékaly napůl sportovně, trochu jako příslušnice anglických „country families“ pěstující jízdu na koni anebo jako emancipovaná britská inteligence do kostýmu „pepř a sůl“ a do přepásaných

trenčkotů, nosily klobouky, které měly jejich nakrátko ostříhané a nenaondulované vlasy uchránit před deštěm, a pod paží mívaly překlady děl A. Huxleyho, H. G. Wellse, Sinclaira Lewise, Marcela Prousta anebo Jamese Joyce.“¹⁷⁾

Poznámky

- 1) Pernes, Jiří. Svět Lidových novin 1893 - 1993, stoletá kapitola z dějin české žurnalistiky, kultury a politiky. Praha: Lidové noviny a. s., 1993. s. 5 - 14
- 2) tamtéž, c. d., s. 19
- 3) tamtéž, c. d., s. 18
- 4) tamtéž, c. d., s. 18
- 5) tamtéž, c. d., s. 59
- 6) Beránková, Milena; Křivánková Alena; Ruttkay, Fraňo. Dějiny československé žurnalistiky, 3. díl. Praha: Novinář, 1988. s. 178 a 59
- 7) Svět LN (...), c. d., s. 56 - 57
- 8) Rohan, Bedřich. Kafka bydlel za rohem. Praha: Brána, spol. s r. o., 1997
- 9) Název díla je převzat od díla Masaryka Světová revoluce, které ale v Anglii bylo přejmenováno na Budování státu. Peroutka si tento název vypůjčil z důvodu jeho výstižnosti. Peroutka, Ferdinand. ... deníky ... dopisy ... vzpomínky. Praha: Lidové noviny a. s., 1995. s. 135. Uspořádala S. Peroutková.
- 10) Kárník, Zdeněk. České země v éře První republiky (1918 - 1938), díl třetí. O přežití a o život (1936 - 1938). Praha: Libri, 2003, s. 550 - 553
- 11) Svět LN (...), c. d., s. 93
- 12) tamtéž, s. 96, přejato z LN z 30. 9. 1938
- 13) Dle F. Peroutky Karel Čapek v roce 1920 odešel z Národních listů, ale odmítl vstoupit do Lidových novin, pokud zároveň nebude přijat jeho o tři roky starší bratr Josef. A tak byli přijati oba (viz. Peroutka, Ferdinand. ... deníky ... dopisy ... vzpomínky. Praha: Lidové noviny a. s., 1995. Uspořádala S. Peroutková. s. 108
- 16) E. Bass přišel do LN v roce 1921 a v redakci novin zůstal až do roku 1942. Psal příspěvky do sportovní rubriky, Soudní síně, divadelní kritiky, nekrology, básně, povídky. Na stránkách LN vychází i Cirkus Humberto. Je autorem rozhlášek, napsal jich více než 700, jednalo
- 17) Kafka bydlel za rohem, c. d., s. 75 - 76

4. kapitola

Vývoj Československa a mezinárodní situace v letech 1933 - 1938

Tato kapitola je kompilací, je budována na stěžejních dílech české historiografie (není zde zastoupen pohled německých historiků na toto období dějin První republiky).

Kapitola je rozdělena do čtyř období, jejich mezníky jsou význačné politické události. Nejprve je nastíněna situace ve světě (počínaje „Třetí říší“) a poté vnitřní situace Československa a její reakce na situaci zahraniční (v období roku 1938 jsou tato témata úzce propojena, jelikož v tomto roce bylo Československo v centru mezinárodní pozornosti).

4.1 Vývoj Československa a mezinárodní situace od 1. ledna 1933 do 30. června 1934 („noc dlouhých nožů“, Röhmvův puč, ke kterému došlo v noci z 30. června na 1. července)

Dne 30. ledna 1933 se v sousedním Německu stal říšským kancléřem Adolf Hitler, do této funkce byl jmenován prezidentem Hindenburgem.¹⁾ Jmenování Hitlera kancléřem završilo zničení demokratického systému Výmarské republiky a Hitler se vydal na cestu, kterou obšírně popsal ve své knize Mein Kampf. Mnozí politici mu uvěřili, že mu jde jen o zrovnoprávnění Německa a o upevnění míru, jeho důvěryhodnost posílilo i to, že ve funkci ministra zahraničí ponechal Konstantina von Neuratha (alespoň prozatím), který tuto funkci zastával již v kabinetě Papena a vicekancléřem byl samotný Franz von Papen. Avšak je zřejmé, že již v únoru r. 1933 před vojáky Hitler rozvinul svůj plán získání životního prostoru na Východě a germanizace Evropy²⁾ a nadále upevňoval a monopolizoval svoji moc ve státě.

Na podzim 1933 neúspěšně skončila Ženevská odzbrojovací konference (byla zahájena 2. února 1932³⁾), z níž ostentativně odešlo Německo a 19. října 1933 vystoupilo i ze Společnosti národů.⁴⁾ (Téhož roku ze SN vystoupilo i Japonsko, které

předtím mělo své vojsko v Mandžusku, což byla severovýchodní část Číny, a v lednu z něj Japonci učinili závislý stát Mandžukuo.) „Ultimativním způsobem pak Hitler nabídl Francii uznání Locarna a desetiletý pakt o neútočení za uznání nároku na Sársko bez plebiscitu a 300 tisícovou armádu s odpovídající výzbrojí.“⁵⁾ Francouzi tento návrh samozřejmě odmítli. Z mezinárodní izolace Německu velmi pomohlo Polsko, které s ním jako vůbec první stát uzavřelo v lednu 1934 (26.1.1934) smlouvu o neútočení.⁶⁾

30. června 1934 došlo pak v Německu k zatčení šéfa štábu SA - Ernsta Röhma a celého nejvyššího vedení tohoto úderného oddílu, jejich brutální zneškodnění proslulo jako „noc dlouhých nožů“. SA bylo zlikvidováno složkami SS, jejichž velitelem byl Heinrich Himmler, který byl od dubna 1934 rovněž v čele německé tajné politické státní policie Gestapo. Brzy „po noci dlouhých nožů“ zemřel prezident Hindenburg a došlo tak ke sloučení úřadu prezidenta a úřadu kancléře, z Hitlera se stal „vůdce a říšský kancléř“.⁷⁾

Vývoj politické situace v Itálii byl následovný. V březnu 1933 předložil Mussolini Francii, Británii a Německu plán „Paktu čtyř“, v němž zamýšlel, že nejzávažnější problémy se budou řešit mimo Společnost národů. Pakt, který narazil na silný odpor Francie, Československa (resp. celé Malé dohody) i Polska, byl sice v červenci 1933 podepsán, ale nikdy nebyl ratifikován.⁸⁾

Dne 17. března 1934 došlo k podepsání tzv. římských protokolů⁹⁾, což byla dohoda Itálie s Maďarskem a Rakouskem, na jejímž základě mělo dojít k prohloubení hospodářské spolupráce mezi těmito třemi zeměmi a tato smlouva měla být i základem většího mocenského bloku. S tímto se samozřejmě nechtělo smířit nacistické Německo, které, jak hlásal „Vůdce“, zamýšlelo umožnit všem Němcům „návrat do Říše“.

Francie, jejíž zahraniční politiku v oné době řídil Louis Barthou, jednala se SSSR, resp. s Litvinovem, v roce 1934 o

uzavření „východního paktu“ či „východního Locarna“.¹⁰⁾ Podepsání tohoto paktu, který měl být vlastně obdobou locarnské smlouvy z roku 1925 zaručující garanci západních německých hranic, mělo stvrdit neměnnost i východní německé hranice. Dle ruských a francouzských návrhů tento pakt mělo podepsat Německo, Polsko, Rusko, Československo a pobaltské státy a jeho garantem se měla stát Francie.

V tomto období se Československá republika musela potýkat jak s vnitřními problémy (nezaměstnanost, ekonomická krize, fašistické hnutí), tak i s neuspokojivě se vyvíjející situací na mezinárodní scéně.

V roce 1933 v ČSR vrcholí krize, která byla způsobena krachem na burze v New Yorku dne 24. října 1929. Nezaměstnanost dosáhla čísla 738 000 nezaměstnaných, hůře na tom v tomto roce byly jen USA.¹¹⁾ (Eva Broklová ve své knize Československá demokracie, politický systém ČSR 1918 - 1938 uvádí dokonce počet nezaměstnaných 920 000.¹²⁾) V době krize začal do státní politiky silněji zasahovat Hrad, jehož politika byla napadána jak komunisty a fašisty¹³⁾, tak i německou a maďarskou opozicí. Fašisté se rozhodli využít situace a v lednu 1933 se bývalý agrárník Kobzinek spolu s dalšími 63 fašisty pokusil o puč - přepadli kasárna v Brně - Židenicích. Tato akce, o níž byl Gajda (vůdce českých fašistů) informován, i když jeho angažovanost na celé záležitosti se nepodařilo prokázat, měla za cíl ukázat špatnou stabilitu republiky.¹⁴⁾ Po této akci mohla být činnost Národní obce fašistické (NOF) zastavena, to se ale nestalo, prý proto, jak Gajda prohlásil na podzim roku 1933, že: „Beran počítá s tím, že v této velké národní koncentraci by nás mohl potřebovat Bylo mi důvěrně sděleno, že NOF nemusí být rozpuštěna, jestli v nynější době se jen trochu zdržíme“¹⁵⁾ Pozornost se poté upřela na události v sousedním Německu, tedy na jmenování A. Hitlera říšským kancléřem. Ministr zahraničních věcí Edvard Beneš si po nástupu Hitlera k moci myslel, že zřejmě půjde o

„krátkodobější epizodu, byť krajně riskantní a varující.“¹⁶⁾ Čeští komunisté tehdy přijímali nacisty jako menší zlo, to větší totiž spatřovali v sociálních demokratech. Avšak českoslovenští intelektuálové židovského původu situaci viděli jinak, např. Franta Kocourek po návratu ze své reportážní cesty do Německa vykreslil v únoru 1933 obraz A. Hitlera následovně: „Franta Kocourek v Německé říši k svému zděšení poznal zbožštěného vůdce, sugestivního řečníka, jenž rozhodně nepůsobí v roli ubohého komedianta.“¹⁷⁾ ČSR již v tomto roce poskytovala politický azyl německým emigrantům, kteří prchali před Hitlerem a jeho režimem (německá inteligence, vědci, umělci ...).

O tom, že si přesto část vlády uvědomovala nebezpečí, které ČSR ze strany Německa může hrozit, svědčí snad i přijatý zákon o zastavování činnosti a rozpouštění politických stran.¹⁸⁾ Tento zákon, který vstoupil v platnost v říjnu 1933, byl použit na DNSAP, které byla dne 4. října 1933 zastavena činnost a v listopadu téhož roku byla tato strana rozhodnutím vlády rozpuštěna.¹⁹⁾ Dále došlo k novelizaci zákona na ochranu republiky, který byl přijat již v roce 1923.

Československo se rovněž snažilo zabezpečit také na mezinárodní úrovni. 16. února 1933 byl schválen Organizační pakt Malé dohody, jenž měl za cíl toto spojení povýšit na kolektivní mocnost.²⁰⁾ Bezprostředním podnětem ke schválení tohoto aktu bylo neúspěšné jednání Společnosti národů o odzbrojení. Organizační pakt vytvářel z Československa, Rumunska a Jugoslávie jednotný politický útvar, který měl jasnou zahraničněpolitickou linii.

Na počátku roku 1934 došlo k vyhrocení rozporu mezi agrární stranou, která podporovala zásahy Malypetrovy vlády v oblasti podnikání, a mezi národními demokraty (v jejichž řadách byli zastoupeni právě finančníci a průmyslníci, kteří si nepřáli, aby stát zasahoval do podnikání). Národně demokratická strana poté vládu opustila, k tomuto kroku došlo

hlavně kvůli tomu, že vláda pod vlivem devalvace dolaru opustila od vývozních prémie a začala rovněž devalvovat - tak, jak to již dříve prosazoval Karel Engliš ve svých úvodnicích v Lidových novinách - i když proti tomu protestovali nejen národní demokraté, ale i Národní banka československá, zákon o devalvaci byl přijat 14. února 1934.²¹⁾ Prezident Masaryk si však myslel, že ačkoli navenek národní demokraté prohlašovali, že vládu opustili kvůli již zmíněné devalvaci koruny, ve skutečnosti, že to bylo kvůli tomu, aby nemuseli souhlasit s chystaným uznáním SSSR de iure.²²⁾ (Československo v SSSR vidělo možného partnera pro zabezpečení nynější situace v Evropě). K československému uznání Sovětského svazu de iure pak došlo 9. června 1934, zrovna tak jej uznal i náš malodohodový partner - Rumunsko, Jugoslávie však toto odmítla učinit.

V tomto roce (1934) se konaly prezidentské volby. Masarykovo zdraví se sice již na přelomu let 1932/1933 zhoršilo, vypadalo to však, že Benešovy prezidentské ambice nemají naděje na úspěch, protože zdravotní stav Švehly se zlepšil a Švehla zůstával po Masarykovi druhým nejvlivnějším mužem ve státě. Švehla dokonce trval na volbě Masaryka prezidentem a pokud by Masaryk nekandidoval, tak by Švehla opět vstoupil do aktivní politiky.²³⁾ (To se však již neuskutečnilo, protože v prosinci 1933 Švehla náhle na selhání srdce zemřel). Přípravu na prezidentské volby aktivně zahájili komunisté, kteří vytiskli leták: „Ne Masaryk, ale Lenin!“. Měsíc před prezidentskou volbou postihla T. G. Masaryka mozková mrtvice, veřejnost se však tuto událost nedozvěděla. Koalice se rozhodla plně podpořit Masaryka. Dne 24. května 1934 se volby uskutečnily. Výsledek prezidentských voleb byl následující: ze 418 odevzdaných volebních lístků jich Masaryk obdržel 327, K. Gottwald získal 38 hlasů a 53 volebních lístků bylo odevzdáno prázdných, tyto lístky patřily volitelům z řad

luďáků, zástupcům Maďarů, Stříbrného lize a národním demokratům.²⁴⁾

4.2 Vývoj Československa a mezinárodní situace od Röhmova puče 30. června 1934 do 7. března 1936 (německé obsazení demilitarizovaného Porýní)

Malá dohoda byla silně otřesena ustašovským atentátem (říjen 1934), jehož oběťmi se v Marseille stal jugoslávský král Alexandr I. a francouzský ministr zahraničí Barthou. Po Alexandrovi totiž na trůn nastoupil regent, kníže Pavel, který se orientoval na spolupráci s nacistickým Německem. Jugoslávie s Německem uzavřela obchodní smlouvu a přestala tak být spolehlivým partnerem Československa v Malé dohodě.²⁵⁾

Avšak přesto to v první polovině roku 1935 to vypadalo, že vznikne určitý širší systém mezinárodní bezpečnosti, ačkoliv 16. března Německo vyhlásilo všeobecnou brannou povinnost a již v lednu 1935 bylo posíláno, když se v plebiscitu vypsaném v Sársku vyslovila drtivá většina obyvatel pro opětovné připojení Sárska k Říši (za tímto výsledkem stála silná proněmecká propaganda).²⁶⁾ „Třetí říše“ se v tomto období dle demokratů vyznačovala třemi atributy a těmi byly: Ossietzky (německý demokrat židovského původu, který byl symbolem německého odporu proti nacismu), koncentrační tábory a antisemitismus.²⁷⁾ V polovině roku 1935 (18. června 1935) se Německo dočkalo dalšího svého úspěchu. Došlo totiž k uzavření námořní dohody mezi Hitlerovým zmocněncem Joachimem Ribbentropem a britským ministrem zahraničních věcí Samuelem Hoarem, námořní dohoda dovolovala Němcům vybudovat loďstvo v síle 35% celkové tonáže britského loďstva a 100% v ponorkovém loďstvu, Hitler tento den označil za „nešťastnější ve svém životě.“²⁸⁾ Od počátku roku 1936 se pak Německo začalo sbližovat s fašistickou Itálií. Mussolini naznačil německému velvyslanci v Římě - Ulrichu von Hasselovi - že změnil svá stanoviska a že nebude namítat nic proti tomu, když se Rakousko stane v podstatě německým satelitem.²⁹⁾ Hitler povzbuzen svými úspěchy pokračoval dále ve své politice, což dne 7. března 1936 vyvrcholilo vstupem německé armády do

demilitarizovaného Porýní, jehož nedotknutelnost byla garantována ve versailleské mírové smlouvě a pak opětovně stvrzena rýnským garančním paktem, který byl podepsán v Locarnu v roce 1925. Obsazení Porýní Německo zdůvodnilo poukazem na francouzsko - sovětskou smlouvu (viz. dále), která prý byla prvním porušením locarnských dohod. Do Porýní vpochodovalo 30 000 německých vojáků a Hitler zároveň vypověděl locarnské dohody, avšak své kroky se pokusil neutralizovat ne právě věrohodným tvrzením, že se Německo znovu vrátí do Společnosti národů a že je ochoten uzavřít nonagresivní dohody. „Nikdy jsem se tak nebál jako ve dnech porýnské akce,“ připustil koncem března novému ministru nacistické justice Hansu Frankovi. „Kdyby to byli Francouzi mysleli vážně, utrpěl bych největší politickou porážku.“³⁰⁾

V Rakousku ve Vídni došlo 25. července 1934 k nacistickému pokusu o puč, při kterém byl zavražděn rakouský kancléř Dollfuss. Tohoto puče se aktivně účastnily jednotky SS (ovšem, že s Hitlerovým vědomím). Tento pokus o puč Rakousko ještě více přimknul k politice Itálie, která vyslala své vojsko k Brenneru. Pučisté po zavraždění kancléře, ale jinak po nezdařilém puči, uprchli do Německa. Tento puč znamenal zhoršení vztahů mezi Itálií a Německem (Římem a Berlínem), avšak toto zhoršení, jak víme, netrvalo dlouho.³¹⁾

Francie pod vedením nového ministra zahraničních věcí Pierra Lavalu, který nastoupil po zavražděném Barthouovi, opouštěla linii francouzsko - sovětské politiky a posilovala své svazky s Anglií, ale i s fašistickou Itálií a nacistickým Německem. Přesto však dne 2. května 1935 došlo k podpisu francouzsko - sovětské spojenecké smlouvy (smlouvy o spojenectví a vzájemné pomoci). Tato smlouva byla podepsána Lavalem proti jeho vůli (byla vyústěním ještě politiky Barthoua).³²⁾ Po podpisu francouzsko - sovětské spojenecké smlouvy začal Hitler tvrdit, že tato smlouva anulovala locarnská ujednání, která zaručovala status quo na západních

německých hranicích. Francie se snažila sblížit i s Itálií. Výsledkem těchto snah měl být projekt „Dunajského paktu“. Ten měl nejprve zajistit Rakousko proti mocenským nárokům, Beneš si přál, aby tento pakt byl rozšířen i o garanci hranic jiných střeoevropských států (nejen rakouských), to se však neuskutečnilo.

Nebezpečně se situace vyvíjela ve fašistické Itálii. Kromě již zmiňovaného „Dunajského paktu“ naznačil Mussolini ve svých návrzích i plán zrovnoprávnění Maďarska, Rakouska a Bulharska ve zbrojení. Poté začal Mussolini s uskutečňováním svých koloniálních zájmů, jimž se ani Anglie, ani Francie nepostavily na odpor, protože věděly, že v případě konfliktu s Německem by podporu Itálie potřebovaly. Již v létě roku 1935 byla na hranicích Habeše shromážděna italská armáda pod vedením generála De Bono a generála Grazianiho.³³⁾ Dne 2. října 1935 napadla italská vojska Habeš (Etiopii). Italové v Etiopii očekávali snadné vítězství, to se však nestalo. Na stranu ochránců Itálie se ve Francii de facto postavil Laval, Velká Británie v čele s Hoarem se zachovala po italské agresi rázněji – vyslala svou flotilu do Středomoří a zasazovala se o vyhlášení hospodářských sankcí vůči Itálii ve Společnosti národů (tyto sankce však nebyly příliš tvrdé).³⁴⁾ Beneš, který byl v září 1935 zvolen předsedou pléna Společnosti národů, ihned potom, co rada Společnosti národů obvinila Itálii z porušení Paktu Společnosti, nechal svolat plénum k projednání sankcí vůči agresorovi, kterým v tomto případě byla nepochybně Itálie. To vedlo jen k tomu, že Beneš zvýšil již tak značně velkou nenávisť Mussoliniho vůči své osobě a rovněž i vůči Československému státu. Sankce vůči Itálii sice byly schváleny hlasy všech členů (SSSR do Společnosti národů vstoupilo v září roku 1934), ale ne všechny státy podepsaly všechny části programu sankcí. Sankce rovněž nemusely dodržovat státy, které nebyly členy Společnosti národů – tedy USA, Německo ani Japonsko.³⁵⁾

Československo v tomto období mělo nadále špatné vztahy s Itálií (viz. Mussoliniho nevraživost vůči Benešovi), k jejich zlepšení nepomohl ani německý pokus o nacistický puč ve Vídni, který vyvolal krátkodobé nepřátelství mezi Itálií a Německem.³⁶⁾ 16. května 1935 došlo k podepsání československo - sovětské spojenecké smlouvy, která byla podobna československo - francouzské smlouvě podepsané v Locarnu. Tato smlouva navazovala na francouzsko - sovětskou smlouvu podepsanou v květnu téhož roku a podmiňovala pomoc oběti nevyprovokovaného útoku pomocí Francie.³⁷⁾ Proti této smlouvě se ostře postavili čeští agrárníci - ačkoli jinak spolupracovali s Hradem (a jeho politikou), zatímco všechny socialistické strany v Československu (česká sociální demokracie, německá sociální demokracie a česká národně socialistická strana) byly oporou Malypetrovy vlády a schvalovaly i Benešovu zahraniční politiku. Beneš sám napsal: „Nesouhlasil jsem nikdy s politikou západních mocností, která po dlouhou dobu Sovětský svaz isolovala a z evropské a světové spolupráce jej vylučovala. Zdálo se mi, že boj bude rozhodnut pro tu stranu, k níž se nakonec přikloní Sovětský svaz.“³⁸⁾ Komunistická strana Československa změnila svůj postoj k vládě díky československé zahraniční politice vůči Sovětskému svazu, avšak stále určující pro její politiku byla politika sovětské vlády, jejímž hlavním cílem se stal boj proti fašismu. Poslanec KSČ J. Šverma 19. června 1935 prohlásil, že „komunisté budou (...) bojovat proti fašismu a vůbec všemu reakčnímu a antidemokratickému a podpoří socialistické strany v jejich podobných snahách.“³⁹⁾

V květnu (19. května) 1935 se v Československu konaly parlamentní volby - do poslanecké sněmovny i do senátu. Volby do parlamentu byly pro všechny občany ČSR povinné a neúčast se měla trestat, ve skutečnosti ale tomu tak nebylo. Je možno rozlišit dvě linie, které se vykrytalizovaly před parlamentními volbami - jedna usilovala o udržení demokracie a

opírala se o francouzsko - sovětsko - československou spolupráci, druhá linie usilovala o orientaci československé zahraniční politiky na Německo, Itálii či dokonce na Polsko a Maďarsko.⁴⁰⁾ Výsledky voleb dopadly takto: agrární strana získala 45 mandátů, SdP 44, Československá sociálně demokratická strana dělnická 38, KSČ 30, Československá národně socialistická strana 28, Československá strana lidová 22, Slovenská strana lidová 22, Národní sjednocení 17, Tschechoslowakische Gewerbetepartei 17, Německá sociálně demokratická strana dělnická 11, Maďarská křesťansko - sociální strana venkova 9, Spolek národně fašistický 6, Německá křesťansko sociální strana lidová 6 a Bund der Landwirte 5 mandátů.⁴¹⁾ SdP z německých voličů volilo 67,17%. Německé aktivistické strany ve volbách zcela propadly. České fašistické strany - Gajdova Národní obec fašistická a Národní sjednocení - získaly celkem jen 7,59% hlasů.⁴²⁾ Fašismus se tedy v české společnosti příliš neuchytil, avšak výjimkou byl volební úspěch Národního sjednocení v Praze - zde se tato strana stala nejsilnější politickou stranou, získala 26,9% z odevzdaných platných hlasů.⁴³⁾

Dne 4. června tak byla jmenována další Malypetrova vláda (již třetí), obměněná velká koalice byla rozšířena o živnostníky.

Již 29. října 1935 však podal Malypetr demisi, jeho nástupcem se stal M. Hodža, kterého Masaryk 31. října přijal v Lánech a vyslovil souhlas s tím, aby nastoupil jako premiér. Změnila se rovněž vůdčí osoba agrární strany, novým předsedou agrárníků byl v listopadu 1935 zvolen R. Beran, což byl dlouholetý spolupracovník A. Švehly.

Koncem roku 1935 došlo k opětovnému zhoršení zdravotního stavu T. G. Masaryka, hledala se osoba, která by mu oznámila, že je „čas odejít“. Touto osobou se stal Edvard Beneš. Začal se tedy hledat vhodný kandidát na prezidentskou funkci. Situace v politických stranách byla v daném období takováto:

část agrární strany se přikláněla spíše doprava a pro tuto část byl Beneš kandidátem socialistů a mužem národně vlašným. Socialistické strany a lidovci navrhli, aby jediným kandidátem koalice byl Beneš, nejrozhodněji se ho prý zastával Šrámek. Beneš chtěl - i kvůli ohlasu v cizině - aby byl zvolen prezidentem již v prvním kole voleb valnou většinou hlasů. Prohradní tisk agitoval pro Beneše, heslo prohradního tisku znělo: „Nikdo jiný než Beneš nemůže být prezidentem, zdaleka nemáme lepšího.“⁴⁴⁾ Rovněž články v zahraničních novinách - rakouských, francouzských i britských - byly zaměřeny probenešovsky.⁴⁵⁾ 30. listopadu prohlásilo Národní sjednocení, že jako protikandidáta Beneše postaví Karla Kramáře, avšak jednalo se spíše jen o gesto. Otázkou bylo, jak se zachovají agrárníci, zda podpoří, či nepodpoří kandidaturu Beneše. Proti Benešově kandidatuře vystoupil agrárník Vraný (senátor). Hlinka (luďák) doporučoval volbu Josefa Pekaře (historik), ale byl by celkem spokojen i s volbou Beneše. Kandidátem protihradních agrárníků se nakonec stal profesor Bohumil Němec (který nyní byl nestraníkem), odpůrci volby Beneše chtěli pro B. Němce získat hlasy katolíků.⁴⁶⁾ Situace nejprve vypadala nadějněji pro B. Němce, jelikož byl pro nerozhodnuté strany - henleinovce a luďáky - přece jen přijatelnější než Beneš. Komunisté se rozhodli opustit od vlastního kandidáta - K. Gottwalda - a podpořit Beneše za předpokladu, že proti němu bude postaven pravicový kandidát. Beneš byl podporován rovněž Vatikánem. „Prosincový blok“ - jak se nazývalo seskupení odpůrců volby Beneše prezidentem - se brzy začal rozpadat.

Ve dvanáct hodin 14. prosince 1935 Masaryk abdikoval a volba nového prezidenta byla stanovena na 18. prosince. Rozhodující pro zvolení Beneše prezidentem bylo to, že se Hlinka (a tím luďáci) přiklonil na jeho stranu, takže Beneš byl zvolen hlasy Slováků. Němec svou kandidaturu odvolal. Ze 440 hlasů jich Beneš obdržel 340, takže tím překročil

požadovanou kvótu 3/5 přítomných a byl zvolen v prvním kole. Tak vysokého počtu hlasů T. G. Masaryk nikdy nedosáhl.⁴⁷⁾

Poté, co byl Beneš zvolen prezidentem, nastoupil na post ministra zahraničních věcí nakrátko - do února 1936 - Milan Hodža, který zároveň zastával i funkci premiéra. Hodža představil svůj plán „dunajské unie“ - „ve střední Evropě měly být, dle Hodžových slov, neutralizovány vlivy Berlína a Moskvy.“⁴⁸⁾ Hodža pravděpodobně předpokládal, že odklon od prosovětské linie, kterou zastával E. Beneš, bude s uznáním přijat Německem. Hodžův plán byl úspěšně přijat v Rakousku, ale silný odpor vyvolal u Německa, Maďarska a Itálie a příliš se tento plán nezdál ani Velké Británii. Plán nakonec nebyl přijat.

4.3 Vývoj Československa a mezinárodní situace od obsazení

Porýní 7. března 1936 do konce roku 1937

Na německé obsazení Porýní francouzská vláda nezareagovala všeobecnou mobilizací (zalekla se této možností), a již 17. března 1936 papež Piux XI. řekl vyslanci Rouxovi: „Kdybyste byli okamžitě poslali dvě stě tisíc mužů do zóny okupované Němci, prokázali byste nesmírnou službu celému světu.“⁴⁹⁾ Díky pasivitě Francie se tak Hitler mohl radovat z vítězství. Na jaře roku 1936 v plné síle propukla německá útočná propaganda proti Československu, tuto propagandu vedl Goebbels (ministr osvěty a propagandy). Československo v ní bylo označeno za „mateřskou loď bolševismu“ (kvůli své smlouvě se SSSR), ale hlavním bodem útoku se nyní stala otázka československé německé menšiny.⁵⁰⁾ K tomu mohlo dojít proto, že Henleinova strana (SdP) se již stala plně nástrojem politiky Hitlera. Henlein byl Německem podporován již v roce 1935, kdy jeho strana dostala předvolební příspěvek ve výši 333 711,30 říšských marek.⁵¹⁾

V létě 1936 se konala olympiáda v Berlíně, na níž se Němci velmi dobře připravili. Olympiáda byla výtečně organizována, demokratičtí Češi, kteří olympiádu navštívili, byli příjemně překvapeni a vyskytl se i názor, že berlínská olympiáda poslouží míru. Jen menšina lidí si v Berlíně povšimla všudypřítomných lidí v uniformách.⁵²⁾

Nadále pokračovala německo - italská spolupráce (viz. níže španělská občanská válka, kdy došlo k uzavření „osy Berlín - Řím“). 25. listopadu 1936 pak podepsali Němci s Japonci „Pakt proti Kominterně“, který obsahoval tajný dodatek, v němž se signatáři zavazovali, že v případě války jednoho z nich se SSSR zachová druhý neutralitu, dále v tomto protokolu bylo stanoveno, že se SSSR nesmí být uzavřena žádná smlouva bez souhlasu druhé země.⁵³⁾

Neutěšený stav panoval i v sousedním Rakousku, kde po zavražděném Dollfusovi zaujal místo kancléře Kurt von

Schuschnigg, který působil nevýrazně a byl stoupencem habsburského monarchismu. Dne 11. července 1936 uzavřelo Rakousko za Mussoliniho souhlasu bilaterální smlouvu s Hitlerem, v ní se Schuschnigg mimo jiné zavázal k amnestování všech rakouských nacistů s výjimkou nejtěžších zločinců a ke zkorigování postavení říšských občanů v Rakousku.⁵⁴⁾

Nepříznivě se začala vyvíjet situace ve Španělsku. V únorových parlamentních volbách tu zvítězila antifašistická koalice, vládu stran Republikánské levice a Republikánského svazu vedl Manuel Azana, španělští fašisté se však s daným stavem nemínili smířit. A tak se pod vedením generála Moly a generála Franca uskutečnil 18. července 1936 ozbrojený puč ve Španělském Maroku, odkud se pak přenesl do samotného Španělska.⁵⁵⁾ Pučistům se podařilo ovládnout 1/3 španělského území, avšak Madrid se jim i přes veškerou snahu dobýt nedařilo a tak Franco požádal o pomoc Německo a Itálii. Mussolini a jeho zeť Ciano (který se stal ministrem zahraničí) se Franca rozhodli vyslyšet a pomoc mu poskytnout, k témuž kroku se rozhodl i Hitler. Španělská republikánská vláda požádala o pomoc Francii, Blum sice jistou podporu poskytl, ale pod vlivem Británie se záhy připojil k neutralitě ve španělské občanské válce. K politice striktní neutrality v tomto konfliktu se nakonec přihlásilo 26 států.⁵⁶⁾ Na obranu Španělské republiky se důsledně postavily jen SSSR a Mexiko. Do Španělska začali přicházet dobrovolníci (i z Československa), heslem těchto mezinárodních brigád se stalo „no pasaran - neprojdou!“⁵⁷⁾ Tato občanská válka si vyžádala mnoho obětí, nejen na straně vojáků, ale i na straně civilistů. Hitler s Cianem 25. října v Berchtesgadenu podepsali „říjnový protokol“⁵⁸⁾, tento nezveřejněný dokument obsahoval dohodu o uznání frankistického Španělska a závazek bojovat proti komunistické propagandě i slib, že Itálie

podpoří německé nároky na kolonie, v tomto dokumentu se objevilo i označení tohoto svazku jako „osa Berlín - Řím“.⁵⁹⁾

Španělská republika nakonec padla.

Nadále pokračovala italská agrese v Etiopii, 5. května 1936 italská armáda vstoupila do hlavního etiopského města, do Addis Abeby.⁶⁰⁾ Etiopský císař odešel do londýnského exilu. Etiopie se stala součástí Italské východní Afriky, italský král se stal habešským císařem. Zastupující místokrál - Graziani - nastolil v zemi teror. Italská anexe Etiopie byla nakonec v roce 1938 uznána i Francií (Delbos doufal, že tak bude Itálie spolupracovat s Francií) a Velkou Británií (Chamberlain nechtěl nikdy dát svůj souhlas k protiitalským sankcím).⁶¹⁾ Po uzavření osy „Berlín - Řím“ přistoupila Itálie v listopadu 1937 k německo - japonskému Paktu proti Kominterně a o měsíc později vystoupila ze Společnosti národů.⁶²⁾

Ve Francii budila naděje nově ustanovená vláda lidové fronty pod vedením L. Bluma. Blumova vláda se pokusila oživit francouzsko - sovětskou smlouvu, leč tento pokus byl marný. Mezi Francií a Sovětským svazem nepanovala důvěra, jelikož Sovětský svaz po obsazení demilitarizovaného Porýní Německem nevěřil francouzskému ujišťování o snaze ubránit hranice proti hitlerovskému Německu a Francie zase s velkými pochybnostmi sledovala moskevské procesy. Francie pokládala za žádoucího spojence Itálii a více než sovětské armády si vážila armády polské (což bylo dílem politiky místopředsedy vlády a ministra obrany Daladiera).⁶³⁾ Od léta 1936 začala Blumova vláda hledat kontakty i s nacistickým Německem. Sovětské vládě se tato politika Francie samozřejmě nezamlouvala, vyčítala francouzské vládě slabost a to, že je téměř za každou cenu ochotna uzavřít kompromis.⁶⁴⁾ Francie se snažila udržovat i přátelské vztahy s Velkou Británií. Po pádu vlády lidové fronty došlo ve Francii k vnitřnímu napětí. Francie se stávala stále víc nemohoucí.⁶⁵⁾

Anglická Edenova diplomacie si v záloze sice ponechávala spolupráci se SSSR, ale neuhýbala ani před politickým střetnutím se s ním. Na jaře 1937 se novým britským premiérem stal Neville Chamberlain, který patřil mezi nejtvrdší zastánce politiky appeasementu a ihned se pustil do urovnávání vztahů s Německem a Itálií. V listopadu 1937 dokonce lord Halifax Hitlerovi řekl, že britská vláda se nepostaví proti přiznání práva Německa na kolonie, ani proti úpravám ve střední Evropě.⁶⁶⁾ Britská vláda naléhala na Paříž, aby v Praze intervenovala za vyrovnání s českými Němci.

Vývoj SSSR byl svébytný. Jeho důvěryhodnost v očích západních mocností narušily politické procesy. První proces byl zahájen 19. srpna 1936. Již v polovině roku 1936 byli před soud postaveni a nakonec i odsouzeni k trestu smrti zastřelením vůdčí sovětští politici - Zinověv, Kameněv ...⁶⁷⁾

Nepříznivá byla v tomto období i situace na Dálném východě. Zde došlo 8. července 1937 k obnovení čínsko - japonské války.⁶⁸⁾

Na mezinárodní scéně v roce 1937 tedy byli fašisté již plně na postupu, zatímco demokracie byly na ústupu.⁶⁹⁾

Po obsazení Porýní ČSR spěchala s vybudováním opevnění na hranicích s Německem, což však vyčerpalo státní pokladnu, a tak ČSR požádalo o úvěr Francii, ta však úvěr odmítla poskytnout (zdálo se jí to příliš riskantní), ačkoli v roce 1935 Polsku úvěr poskytla. Krofta, který nastoupil do funkce ministra zahraniční věcí po Hodžovi, již silně vnímal hrozící nebezpečí německého vojenského útoku proti Československu.⁷⁰⁾ Po podepsání červencové bilaterální smlouvy mezi Rakouskem a Německem se velmi zhoršilo postavení Československa. Československá nezáviděníhodná situace byla ještě nepříznivější poté, co byl zbaven funkce rumunský zahraniční ministr Titulescu, po kterém do funkce nastoupil Victor Antonescu, který se vůči československým a sovětským

představitelům tvářil tak, jako by se nic nestalo, to však nebyla pravda.⁷¹⁾ Malá dohoda se začala rozvolňovat.

Hodža se snažil dohodnout se s Německem, to se mu však nepovedlo. Zrovna tak se s Berlínem snažilo jednat Beranovo vedení agrární strany, které na podzim již zaútočilo proti československé zahraniční politice. Tyto snahy agrárníků nezůstaly bez povšimnutí, v parlamentu je pranýřovali komunisté. Hitler pak začal navrhopvat Československu nabídky na dohodu, které dle E. Beneše měly za cíl za dohodu získat československý souhlas, aby nacismus byl i v Československu (stejně jako v Rakousku) prohlášen za legální. 13. listopadu 1936 se do Prahy dostavili dva Hitlerovi důvěrníci - hrabě Trattmannsdorf a dr. Haushofer, kteří Benešovi sdělili, že Hitler by se s ním chtěl nějak dohodnout o přátelské politice mezi oběma státy a uzavřít nějaký pakt o neútočení, tak jako tomu bylo v případě Polska. Beneš by dohodu uvítal, když však důvěrníci chtěli jednat o otázce československých Němců, odvětil jim Beneš, že o tom jednat nebude, že to je čistě vnitřní československá otázka. Beneš vypracoval svůj návrh na dohodu, který však nemohl být pro Hitlera přijatelný.⁷²⁾

Počátkem roku 1937 pak došlo v Československu k aktivizaci Sudetoněmecké strany (v červenci 1936 se SdP ocitla v krizi, jelikož ve straně došlo ke konfliktu mezi dvěma politickými proudy - mezi skupinou Kameradschaftsbundu, která byla ve vedení SdP, a otevřenými nacisty. Nakonec došlo k dohodě, ve vedení strany zůstal Henlein a místo sekretáře zaujal K. H. Frank). 18. února 1937 vláda po jednání s aktivistickými německými stranami předložila návrh národního vyrovnání na základě hospodářské, sociální a zdravotní pomoci oblastem, ve kterých žijí Němci a na regulaci složení státního aparátu podle národnostního klíče. SdP však tento plán ihned odmítla a označila jej za nedostatečný. SdP útočila proti Československu a jeho politice, ale zároveň se začala zabývat podmínkami, za nichž by byla ochotna vstoupit do vlády, dostat

v ní měla tři ministerstva.⁷³⁾ Henlein a jeho strana žádala: „1. Teritoriální autonomii pro sudetské Němce. 2. Uznání německé menšiny za druhý státní národ v republice. 3. Právo, aby se sudetští Němci mohli volně hlásit k stamilionovému německému národu a pokládat se za jeho součást. 4. Vypsání nových voleb, z nichž by vzešla nová vnitropolitická kombinace.“⁷⁴⁾ Československo žilo v nejistotě. Od jara 1937 začal německý ministr propagandy a osvěty Goebbels opět s nenávislnou kampaní vůči Československu.

V červenci 1937 podala Hodžova vláda demisi, ale v čele nové vlády stanul opět M. Hodža, který však nyní začal více spolupracovat s pravicovým křídlem své vlastní strany.

14. září 1937 došlo k úmrtí T. G. Masaryka, který byl symbolem První republiky, nad jeho rakví vyzval Beneš všechny v republice k obraně demokracie a tak k hájení Masarykova odkazu. Projev Beneše byl ukončen slovy „Věrní zůstaneme!“ (tato věta se stala poté mottem Petičního výboru Věrní zůstaneme).⁷⁵⁾

SdP pokračovala ve své politice stupňování svých požadavků a v činnosti zaměřené proti demokratickému československému státu. V říjnu 1937 se konal krajský sjezd sudetoněmecké strany v Teplicích. Tady K. H. Frank spolu s dalšími stoupenci vyvolali protivládní demonstraci, která měla vyvolat obdobné demonstrace i v dalších městech, to se však nezdařilo.⁷⁶⁾

4.4 Vývoj Československa a mezinárodní situace od 1. ledna 1938 do 30. září 1938

Téměř celý rok 1938 byl vyplněn zápasem Československa na obranu republiky.

Již počátkem tohoto roku došlo k výrazným změnám uvnitř „Třetí říše“. Na význačná místa se dostali spolehliví nacisté, byla provedena čistka v armádě a sám Hitler se 4. února chopil funkce nejvyššího velitele branné moci. Funkci ministra zahraničí místo Neuratha začal zastávat Ribbentrop a v německém hospodářství zaujal dominantní postavení Göring.⁷⁷⁾ Hitler, který usiloval o další rozšíření své moci, se rozhodl provést nátlak na rakouského kancléře Schuschnigga, aby se vzdal nezávislosti Rakouska. Za pomoci Papena Hitler Schuschnigga pozval k jednání do Berchtesgadenu, toto jednání se uskutečnilo 12. února 1938. Po proběhlém jednání se Schuschnigg musel zavázat k tomu, že svého poradce A. Seyss - Inquarta, který byl ovšem rovněž v Hitlerových službách, jmenuje novým ministrem vnitra, dá volnost politickým aktivitám rakouských nacistů, přizpůsobí rakouskou zahraniční politiku politice německé, propustí z vězení nacisty odsouzené za své politické přesvědčení. Schuschnigg se ještě poté odhodlal k zoufalému kroku. 9. března oznámil, že na 13. březen vypisuje plebiscit, v němž se Rakušané mají rozhodnout, zda jsou pro „svobodné německé křesťansko - sociální Rakousko.“⁷⁸⁾ To však Hitler nechtěl dopustit a proto Rakousku pohrozil vojenským zásahem v případě, že plebiscit nebude odvolán. Ačkoli Schuschnigg tedy pod Hitlerovým nátlakem konání plebiscitu odvolal, večer 11. března 1938 Hitler své armádě nařídil překročit rakouské hranice. „Německá armáda 12. března bez odporu vstoupila do Rakouska a za ovací obyvatelstva zde Hitler den na to vyhlásil začlenění Rakouska jako provincie do Říše.“⁷⁹⁾ Rakousku na pomoc nepřišla ani jedna země. Itálie, jakožto i Maďarsko poslaly do Berlína gratulace a malodohodová Jugoslávie se vyjádřila ve smyslu, že

se na anšlus dívá jako na vnitřní záležitost německého národa.⁸⁰⁾ Hitler si pro uskutečnění svého plánu vybral vsutku příhodný okamžik, jelikož ve Francii byla vládní krize, v Anglii podal demisi Eden (poslední představitel protichamberlainovského křídla), v SSSR se konal proces s představiteli „bloku pravice a trockistů“.⁸¹⁾ Veřejné světové mínění bylo na anšlus připraveno. Německo stále tvrdilo, že jde o vnitřní záležitost Němců.⁸²⁾

Připojením Rakouska k Německu se velmi zhoršilo postavení Československa, jelikož to nyní mělo s Německem hranice v délce 2 100 km. Hodžova politická koncepce - návrh spolupráce Československa, Rakouska a Maďarska - anšlusem padla. Událostí v Rakousku samozřejmě využila SdP, která anšlus nadšeně uvítala a zdůraznila, že národnostně politické poměry v Československu jsou neudržitelné a že se nespokojuje s návrhem vlády, který byl předložen 18. února 1938. SdP se mohla tak aktivizovat i z toho důvodu, že program německých neoaktivistických stran (agrární, živnostenské, křesťansko - sociální a sociálně demokratické) byl opřen o Hodžovu orientaci na Rakousko.⁸³⁾ Nakonec s československou vládou chtěla nadále spolupracovat jen německá sociálně demokratická strana, v jejímž čele byl od konce března Wenzel Jaksch, ostatní neoaktivistické strany vstoupily do SdP.⁸⁴⁾

28. března 1938 přikázal Hitler Henleinovi, ať jeho strana klade československé vládě takové požadavky, které jsou pro ni nepřijatelné. Tak dne 24. dubna byly na sjezdu v Karlových Varech vyhlášeny požadavky SdP, které v podstatě znamenaly, že čeští Němci v Československu vytvoří „stát ve státě“. Československo netrpělivě čekalo na vyjádření Francie a Británie. Britská vláda sdělila, že v případě propuknutí válečného konfliktu republika nemůže přijít na pomoc a proto, že má československá vláda dále jednat a ustupovat Henleinovým požadavkům. Francouzská vláda, do jejíhož čela se po Blumovi

dostali Daladier a Bonnet, řekla, že bez anglické podpory by nemohla zasáhnout ani Francie.⁸⁵⁾

V květnu 1938 Hitler začal chystat svůj útok na Československo. Protičeskoslovenská nacistická propaganda dosáhla vrcholu. Rozhodující československá místa měla informace o tom, že Německo hodlá ČSR přepadnout („Fall Grün“) a sdělila své informace o pohybu německých vojsk k československým hranicím Anglii i Francii. Na žádost vojenských míst a s prezidentským souhlasem vyhlásila československá vláda 20. května 1938 tzv. částečnou mobilizaci. Byl povolán jeden ročník záložních oddílů, začaly být obsazovány pohraniční pevnosti ...⁸⁶⁾ Anglie i Francie na československé počínání hleděly s nedůvěrou, ale po jistém váhání se přece jen postavily za Československo.⁸⁷⁾ Německo však na vzniklou situaci pohotově zareagovalo - tím, že československé informace označilo za lživé. K tomu, aby svým tvrzením dodalo na důvěryhodnosti, naplánovalo návštěvu anglického a francouzského vojenského atašé do oblasti československo - německých hranic. Mezitím byla samozřejmě německá vojska stažena zpět a zástupci dvou západních mocností u hranic neshledali žádný pohyb německých vojsk.⁸⁸⁾ V očích Anglie i Francie tak Československo bylo diskreditováno. Anglie a Francie naléhaly na ČSR, aby se nějak s Henleinem a jeho stranou dohodlo. A tak byl dne 20. července 1938 Benešovi britským vyslancem v Praze Newtonem předložen návrh na to, aby do Československa byl vyslán nezávislý prostředník, který měl za cíl obnovit přerušená jednání mezi československou vládou a SdP, tímto prostředníkem se měl stát sir Walter Runciman. Navenek vše mělo vypadat tak, že o nezávislého prostředníka požádal sám Beneš, ve skutečnosti tomu ale bylo tak, že prostředník byl Benešovi vnucen. 3. srpna tedy Runciman přijel do ČSR.⁸⁹⁾ Lord o Československu nevěděl téměř nic a patřil k těm, kteří byli počítáni mezi germanofily. Koncem srpna předložil Beneš Runcimanovi a SdP návrh na řešení česko -

německého problému (později byl tento návrh znám jako „třetí plán“), ve kterém bylo obsaženo, že během 8 - 10 let má být do veřejných služeb přijímáno stále více Němců, aby se dosáhlo proporcionality národnostního stavu.⁹⁰⁾

Chamberlain se v létě 1938 snažil o kontakt s Berlínem, to se mu však příliš nevedlo a v samotné Anglii mu sílila opozice vedená Churchillem a Edenem, která odmítala politiku ústupků a usmiřování. Protivládní opozice sílila i ve Francii.

Beneš spěšně ještě před norimberským sjezdem přišel se svým „čtvrtým plánem“, který byl v mnoha bodech ústupkem SdP a de facto splňoval nejen body stanovené v karlovarských požadavcích, ale i další Henleinovy podmínky z 2. září. Tento plán byl dle Runcimana tím nejkrajnějším řešením, ke kterému se mohla vláda uchýlit. SdP jej nemohlo odmítnout, a tak se rozhodlo zvolit vyčkávací taktiku a čekalo na projev „Vůdce“ v Norimberku. Henlein od sjezdu čekal, že na něm „Vůdce“ učiní další krok ke svému vítězství. Na sjezdu v Norimberku došlo k výpadům proti ČSR, Goebbels řekl, že Československo je komunistickým nebezpečím pro Evropu, Göring zase o Češích mluvil jako o „trpasličím národu“, o kterém se neví, odkud přišel.⁹¹⁾ Netrpělivě byla ovšem očekávána řeč Hitlera. Ten se vyhnul výzvě k povstání sudetských Němců a jeho řeč neobsahovala ani oznámení útoku Německa na Československo.⁹²⁾

Hned po skončení norimberského sjezdu se SdP pokusila provést v ČSR puč, do světa se roznášely zprávy o tom, že situace v Československu je již neudržitelnou, československá vláda ihned zasáhla. Puč byl potlačen a v osmi německých okresech bylo vyhlášeno stanné právo, na což sudetoněmecká strana reagovala tím, že odmítla s československou vládou jednat do té doby, dokud nebude stanné právo v daných oblastech odvoláno. Nezdařený puč byl německou nacistickou propagandou využíván k dalším útokům proti ČSR. Prezident vypracoval „pátý plán“ (obsahoval hraniční posuny a i částečnou výměnu obyvatel - Čechů a Němců), který již nebyl

určen pro Henleina, ale přímo pro Hitlera, avšak tento plán se nikdy k Hitlerovi nedostal.⁹³⁾

Zemi pak opustil lord Runciman, jehož mise tu neúspěšně skončila, to byla další z proher Chamberlainovy zahraniční politiky. Chamberlain se odhodlal k tomu, že sám navštíví říšského „Vůdce“. Schůzka se uskutečnila 15. září v Berchtesgadenu⁹⁴⁾, Hitler chtěl jednat nejprve o československé otázce, Chamberlain byl ochoten k tomu, aby sudetské oblasti byly připojeny k Německu (což Hitler prohlašoval za svůj poslední požadavek), ale řekl, že celou záležitost ještě musí konzultovat s vládou. Ještě 16. září se německá sociální demokracie v Československu pod vedením W. Jaksche pokusila vystoupit proti Henleinovu heslu „Heim ins Reich“ („Domů do Říše“), ale již nic nezmohla. 18. a 19. září proběhla v Londýně jednání Anglie a Francie o Hitlerových požadavcích. Nakonec bylo dohodnuto, že by se ČSR Hitlerovým požadavkům měla podřídit. Toto ultimátum bylo československé vládě předloženo ještě 19. září, doplněné výhrůžkami, že pokud by to vláda nepřijala, tak že Francie vypoví francouzsko - československou smlouvu. 20. září vláda ultimátum odmítla, což v Anglii i ve Francii vyvolalo rozhořčení. V noci z 20. na 21. září došlo k nevídanému francouzskému a anglickému nátlaku na Beneše, výsledkem toho bylo, že ultimátum bylo 21. září přijato. 22. září vypukly v ČSR demonstrace, před parlamentem se na výzvu Výboru na obranu republiky (v jehož čele stál Ladislav Rašín) sešlo čtvrt milionu lidí.⁹⁵⁾ Téhož dne podala Hodžova vláda demisi a večer byla ustanovena nová vláda v čele s generálem Syrovým. 23. září byla rozhlasem vyhlášena mobilizace československé armády. V noci z 22. na 23. září probíhaly další jednání Anglie s Hitlerem v Godesbergu, kde Hitler oznámil, že mu již berchtesgadenská ujednání nestačí a předložil i územní požadavky na Československo, které mají Maďari a Poláci. Jednání v Bad Godesbergu ztroskotala, jelikož se Hitler dozvěděl, že Československo již mobilizovalo. Beneš

se snažil dohodnout s Polskem, byl ochoten jim odstoupit Těšínsko, rovněž došlo k oživení Malé dohody. Částečně mobilizovala Francie a Anglie také učinila vojenská opatření pro případný válečný konflikt. Hitler poté vydal svůj ultimativní požadavek, že pokud ČSR nepřijme jeho godesbergské požadavky do středy 28. září do dvou hodin odpoledne, tak Němci zahájí proti Československu válku.⁹⁶⁾ Chamberlain znovu začal s Hitlerem jednat. Začaly se aktivovat i Spojené státy, jejich prezident Roosevelt poslal Benešovi telegram, v němž podpořil politiku appeasementu. Beneš požadoval řešení československého problému na mezinárodní úrovni. 28. září Chamberlain prohlásil, že bylo dosaženo dohody o schůzce zástupců Anglie, Francie, Itálie a Německa v Mnichově, tato konference byla svolána na 29. září 1938 a Hitler tak odsunul vyhlášení německého útoku na Československo o 24 hodin. Konference se dle původního návrhu měla zúčastnit i ČSR, což se však poté neuskutečnilo (viz. „jednali o nás bez nás“).⁹⁷⁾

„Mnichovská konference začala 29. září ve 12.45 hod.“⁹⁸⁾ Dohoda byla uzavřena kolem 23. hodiny, poté byla přeložena do 4 jazykových variant, zástupci ČSR se výsledek dozvěděli v půd druhé ráno a kolem osmé hodiny se vrátili do Prahy. Beneš se ihned snažil spojit s Moskvou a získat její stanovisko k dané situaci, to se však včas nepovedlo. Po půl jedné odpoledne bylo dohodnuto mnichovský diktát přijmout, Krofta toto rozhodnutí sdělil francouzskému a anglickému vyslanci v Praze, závěrem prohlásil: „Nechci kritizovat, ale pro nás je to katastrofa, jíž jsme si nezasloužili. Podrobujeme se a budeme se snažit zajistit našemu národu život pokojný. Nevím, budou - li z rozhodnutí tohoto, učiněného v Mnichově, mít prospěch vaše země, ale jistě nejsme poslední, po nás budou postiženi jiní.“⁹⁹⁾ Beneš si ve svých Pamětech zapsal: „A pak v Mnichově 30. září v noci byla našemu státu a národu zasazena rána palicí do hlavy, bez naší účasti a přes mobilisaci veškeré naší branné moci byla smluvna a podepsána čtyřmi velmocemi -

a nám pak i vnucena - pro Evropu a celý svět osudná dohoda mnichovská.¹⁰⁰⁾

Kvůli mnichovskému rozhodnutí musela ČSR odstoupit více než 41 000 km² svého území a přišla o 4,9 miliony obyvatel, z toho bylo milion a čtvrt Čechů a Slováků.¹⁰¹⁾ Odstoupením území ztratilo Československo pohraniční opevnění (pevnosti byly vydány i se zbraněmi), došlo k narušení dopravního systému země, k hospodářskému poškození Československo se tak stalo neživotaschopným útvarem.¹⁰²⁾

Poznámky

- 1) Moravcová, Dagmar; Bělina, Pavel; Pečenka, Marek. Kapitoly z dějin mezinárodních vztahů 1914 - 1941. Praha: Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, 1994. s. 78
- 2) tamtéž, c. d., s. 78 - 79
- 3) tamtéž, c. d., s. 77
- 4) Klimek, Antonín; Kubů, Eduard. Československá zahraniční politika 1918 - 1938, Kapitoly z dějin mezinárodních vztahů. Praha: Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, 1995. s. 66
- 5) Kapitoly z dějin (...), c. d., s. 78
- 6) Olivová, Věra. Československé dějiny 1914 - 1939, 2. díl. Praha: Karolinum, 1991. s. 211
- 7) tamtéž, c. d., s. 66
- 8) Kapitoly z dějin (...), c. d., s. 81
- 9) tamtéž, c. d., s. 81
- 10) tamtéž, c. d., s. 82 - 83
- 11) Kárník, Zdeněk. České země v éře První republiky, díl druhý Československo a české země v krizi a v ohrožení (1930 - 1935). Praha: Libri, 2002, s. 50 - 59
- 12) Broklová, Eva. Československá demokracie, politický systém ČSR 1918 - 1938. Praha: Sociologické nakladatelství, 1992. s. 139
- 13) Počátky českého fašismu je možno klást již do roku 1922, kdy se vystupňoval český nacionalismus, jeho program byl však nesystematický. Od 30. let měli čeští fašisté spojení s blízkým maďarským hnutím a i kontakty na maďarského premiéra Gömböse.
Pasák, Tomáš. Český fašismus 1922 - 1945 a kolaborace 1939 - 1945. Praha: Práh, 1999 s. 111
- 14) České země (...), 2. díl, c. d., s. 146 - 149
- 15) Český fašismus (...), c. d., s. 124
- 16) Klimek, Antonín. Boj o Hrad, kdo přijde po Masarykovi? (1926 - 1935). Praha: Panevropa a Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, 1998. s. 336
- 17) Soukupová, Blanka. Český sebevědomý sen a evropská realita. Praha: Pastelka, 2001. s. 17
- 18) Olivová, Věra. Dějiny První republiky. Praha: Karolinum, 2000. s. 183
- 19) tamtéž, c. d., s. 183
- 20) Boj o Hrad (...), c. d., s. 382 - 383
- 21) České země (...), 2. díl, c. d., s. 86 - 87
- 22) Boj o Hrad (...), c. d., s. 389
- 23) tamtéž, c. d., s. 340 - 347

- 24) tamtéž, c. d., s. 358 - 386
- 25) České země (...), 2. díl, c. d., s. 456 - 460
- 26) Československá zahraniční politika (...), c. d., s. 75
- 27) Český sebevědomý sen (...), c. d., s. 40 - 42
- 28) Kapitoly z dějin (...), c. d., s. 82
- 29) tamtéž, c. d., s. 86
- 30) Kvaček, Robert. Historie jednoho roku. Praha: Mladá fronta, 1976. s. 58
- 31) Kapitoly z dějin (...), c. d., s. 81
- 32) tamtéž, c. d., s. 83
- 33) tamtéž, c. d., s. 84
- 34) Československá zahraniční politika (...), c.d., s. 74 - 75
- 35) Kapitoly z dějin (...), c. d., s. 85
- 36) tamtéž, c. d., s. 81
- 37) Dějiny První republiky, c. d., s. 82 - 83
- 38) Dr. Beneš, Edvard. Paměti, od Mnichova k nové válce a k novému vítězství. Praha: Orbis, 1948. s. 9
- 39) Boj o Hrad (...), c. d., s. 411
- 40) Dějiny První republiky, c. d., s. 195 - 198
- 41) Bosl, Karel. Die erste Republik als multinationaler Parteienstaat. München, Wien: R. Oldenbourg Verlag, 1979. s. 561
- 42) České země (...), 2. díl, c. d., s. 499 - 501
- 43) tamtéž, c. d., s. 496 - 505
- 44) Boj o Hrad (...), c. d., s. 435
- 45) tamtéž, c. d., s. 426 - 435
- 46) České země (...), 2. díl, c. d., s. 569 - 570
- 47) tamtéž, c. d., s. 574
- 48) Československá zahraniční politika (...), c. d., s. 73
- 49) Historie jednoho roku, c. d., s. 61
- 50) tamtéž, c. d., s. 199
- 51) tamtéž, c. d., s. 71 - 81
- 52) Český sebevědomý sen (...), c. d., s. 48 - 50
- 53) Historie jednoho roku, c. d., s. 205
- 54) tamtéž, c. d., s. 95 - 97
- 55) Kapitoly z dějin (...), c. d., s. 87

- 56) Československá zahraniční politika (...), c. d., s. 87 - 88
- 57) Historie jednoho roku, c. d., s. 123 - 127
- 58) Kapitoly z dějin (...), c. d., s. 89
- 59) Historie jednoho roku, c. d., s. 205
- 60) Kapitoly z dějin (...), c. d., s. 85
- 61) tamtéž, c. d., s. 85
- 62) tamtéž, c. d., s. 89
- 63) Historie jednoho roku, c. d., s. 209
- 64) tamtéž, c. d., s. 211
- 65) Paměti (...), c. d., s. 35
- 66) Československá zahraniční politika (...), c. d., s. 84
- 67) Dějiny První republiky, c. d., s. 208 - 213
- 68) Paměti (...), c. d., s. 35
- 69) tamtéž, c. d., s. 35
- 70) Dejmek, Jindřich. Historik v čele diplomacie: Kamil Krofta. Praha: Karolinum, 1998. s. 17 - 20
- 71) Historie jednoho roku, c. d., s. 170
- 72) tamtéž, c. d., s. 24 - 33
- 73) Kárník, Zdeněk. České země v éře První republiky (1918 - 1938), díl třetí. O přežití a o život (1936 - 1938). Praha: Libri, 2003, s. 70 - 90
- 74) Dějiny První republiky, c. d., s. 212
- 75) České země (...), 3. díl, c. d., s. 99 - 100
- 76) Československé dějiny (...), c. d., s. 258
- 77) Kapitoly z dějin (...), c. d., s. 91 - 92
- 78) tamtéž, c. d., s. 92
- 79) tamtéž, c. d., s. 92
- 80) Československá zahraniční politika (...), c. d., s. 85
- 81) Československé dějiny (...), c. d., s. 261
- 82) tamtéž, c. d., s. 261
- 83) tamtéž, c. d., s. 262
- 84) tamtéž, c. d., s. 263
- 85) Československá zahraniční politika (...), c. d., s. 85
- 86) České země (...), 3. díl, c. d. 525
- 87) Československá zahraniční politika (...), c. d., s. 85

- 88) Československé dějiny (...), s. 275
- 89) České země (...), 3. díl, c. d., s. 552
- 90) tamtéž, c. d., s. 555
- 91) tamtéž, c. d., s. 552 - 560 a 568 - 570
- 92) tamtéž, c. d., s. 570
- 93) tamtéž, c. d., s. 572 - 576
- 94) Dějiny První republiky, c. d., s. 256 - 258
- 95) České země (...), 3. díl, c. d., s. 601
- 96) Československé dějiny (...), c. d., s. 312 - 317
- 97) tamtéž, c. d., s. 326
- 98) Československá zahraniční politika (...), c. d., s. 92
- 99) Historik v čele diplomacie (...), c. d., s. 344
- 100) Paměti (...), c. d., s. 70
- 101) Československá zahraniční politika (...), c. d., s. 93
- 102) tamtéž, c. d., s. 93

5. kapitola

Karikatura v Lidových novinách - kvantitativní analýza

Lidové noviny byly významným československým deníkem, který v analyzovaném období hájil prohradní linii.

Od 1. ledna 1933 do 30. září 1938 bylo v Lidových novinách otištěno celkem 3449 karikatur, jejich počet byl v jednotlivých letech následovný: v roce 1933 bylo otištěno 564 karikatur, v roce 1934 - 587, v roce 1935 jich bylo 632, v roce 1936 - 610, v roce 1937 - 573 a do září roku 1938 jich na stránkách Lidových novin bylo uveřejněno 483 (za celý rok součet karikatur dosáhl čísla 541). Počet karikatur v jednotlivých letech je odlišný v podstatě z toho důvodu, že byl různý počet karikatur publikovaných v odpoledním vydání Lidových novin. Všechny karikatury, které v analyzovaném období byly publikovány v Lidových novinách jsem roztřídila do 7 kategorií¹⁾, z nichž dvě kategorie, ve kterých jsou zastoupeny politické karikatury, obsahují ještě podkategorie. Kategorie byly s ohledem na cíl práce zvoleny takto: V první kategorii jsou zastoupeny domácí politické poměry, které se rozkládají do dvou podkategorií - a sice na podkategorii politické scény a na podkategorii ekonomické situace (hospodářská krize a její důsledky - nezaměstnanost ...). Druhou kategorií tvoří karikatury týkající se světové politické scény, její komponenty jsou následující - strach o mír, nebezpečí války; zbrojení a nebezpečí války - Německo; zbrojení a nebezpečí války - Itálie; zbrojení a nebezpečí války - Rakousko a Maďarsko; zbrojení a nebezpečí války - Španělsko; zbrojení a nebezpečí války - Čína, SSSR a Japonsko; nacistické Německo a Rakousko; země a jejich mocenské zájmy (USA, Velká Británie, Francie, SSSR, Japonsko, Maďarsko ...). Do třetí kategorie byly zařazeny karikatury znázorňující procesy modernizace (technika, automobilismus, sport, lidská vynalézavost, urbanizace, industrializace ...), čtvrtá kategorie

je vyhrazena vtipům na mezilidské vztahy (vztahy muž - žena, vztahy v rodině, děti a jejich výchova, lidské vlastnosti ...). Pátá kategorie se týká karikatur zobrazujících odstranění nešvarů a pranýřování hodnot spojených s Rakouskem - Uherskem (byrokracie, intelektuálové, profese, lež, umění, alkohol ...). Poslední dvě kategorie jsou obsahují vtipy na lidskou hloupost a na počasí. Počet karikatur v jednotlivých kategoriích v analyzovaných letech obsahuje příloha č. 1, tabulka 1 - 6.

V období od 1. ledna 1933 do 30. září 1938 se karikatura v Lidových novinách vyskytovala povětšinou v jejich ranním i odpoledním vydání. V ranním vydání byla pro karikaturu vyhrazena většinou strana 7 či 9 (občas i strana 5 či strana jiná).

V ranním vydání Lidových novin byly až do roku 1937 otiskovány jen karikatury československých karikaturistů (několik kreseb tu bylo otištěno anonymně či převzato ze zahraničních periodik) a T. T. Heineho²⁾ (ten zde otiskoval své karikatury od roku 1936 až do konce analyzovaného období), poté tu byly otiskovány i karikatury, které byly převzaty z jiných evropských periodik a nesly název Svět v karikatuře. Svět v karikatuře se nenacházel na stejné straně jako karikatura, a nebyl otiskován pravidelně - někdy byl publikován po jednom týdnu, jindy bývala doba, která uplynula od vydání Světa v karikatuře, delší. Karikatury Světa v karikatuře v ranním vydání byly zaměřeny z velké části politicky. Vyskytovalo se tu vždy okolo 5 - 7 karikatur otištěných z různých evropských zdrojů (hojně se vyskytovaly karikatury anglické, severské, byla tu zastoupena i karikatura sovětská - ta se ale nevyskytovala příliš často). Poslední vydání Světa v karikatuře vyšlo v oněch letech na stránkách Lidových novin dne 18. června 1938.

Karikatura v ranním vydání novin vycházela v podstatě každý den (to se samozřejmě mění po podepsání Mnichovské dohody, kdy je - bezprostředně po ní - karikatura zastoupena

jen v minimální možné míře. Ale již v září 1938 karikatur ubylo a karikatura politická je omezena pouze na starost o zachování míru) - někdy chyběla karikatura v pondělním vydání Lidových novin, karikatury pro pondělní vydání kreslil Ondřej Sekora³⁾, až na jednu výjimku, kdy tu byla otištěna karikatura Míly Pašy⁴⁾.

Karikatura byla (až na výjimky) umístěna vždy v horní části strany listu a to dle velikosti - pokud byla kresba většího rozsahu, bývala umístěna uprostřed strany nahoře, pokud byla menší, pak jí téměř vždy náležel levý horní roh strany (u hřbetu). Zřídka byla karikatura umístěna v pravém horním rohu. V horní části strany byla karikatura více viditelnou, než kdyby byla umístěna v dolním rohu strany (popř. uprostřed strany dole), její umístění vlevo - pokud se tedy jednalo o karikaturu menšího rozsahu - vyplývalo nejspíš z toho, že přímo pod vyobrazením karikatury začínala Kulturní rubrika.

Ranní vydání Lidových novin a výskyt karikatury v něm: V roce 1933 chybí ranní výtisk Lidových novin z 18. dubna, 6. června, 29. října noviny nevyšly (28. říjen 1918 - založení samostatné Československé republiky), protože ve svátek (jakožto i v neděli) se pracovat nesmělo - a proto LN nevyšly ani 25. prosince. V roce 1934 chybí karikatura v ranním vydání novin z 26. února, 7. března, 1. května, 4. května, 25. června, 20. srpna, 3. září (v pondělí karikatury občas nevyšly), 26. prosince Lidové noviny nevyšly. V roce 1935 chybí karikatura (opět se to týká hlavně pondělí) 7. března, 27. května, 3. června, 10. června a 9. září. Nejsou Lidové noviny z 11. června, 30. června, 7. července, 29. září, 28. října a 26. prosince. V roce 1936 nebyla karikatura v Lidových novinách 28. září, 5. října, 12. října, 30. listopadu, 14. prosince. Nejsou Lidové noviny z 2. ledna, 14. dubna, 2. května, 2. a 30. června, 7. července, 16. srpna, 29. října, 26. a 27. prosince. V roce 1937 chybí karikatura v těchto výtiscích: 25. ledna, 1. a 8. března, 5. července, 2., 9., 16. srpna, 15., 17., 20., 22. září (po úmrtí TGM), 28. října. Nejsou ranní noviny z 2. května, 6. července, 29. října a 26. prosince. V roce 1938 (do 30. září tohoto roku) nevyšla v ranním vydání novin karikatura 1., 8., 15., 22. srpna (pondělí), 14. září (výroční den úmrtí TGM), 23., 24., 26., 29. září (tento vývoj - úbytek karikatur - pokračuje pak po podepsání Mnichovské dohody až do konce roku 1938).⁵⁾

V odpoledním vydání Lidových novin byly naopak karikatury domácích kreslířů zastoupeny jen v minimální míře. Byly tu otiskovány zahraniční karikatury, které byly převzaty z těchto periodik: Politiken, Berlingske Tidende, Söndagnisse, Vari Hem, Götz, Papes Gaies, Allt för Alla, Muskette, Everybodys Weekly, Judge, Canard enchainé, Rire, Karikaturen ... (zastoupeny byly opět ponejvíce anglické, severské a francouzské karikatury, sovětské se de facto nevyskytovaly - i přes československé uznání sovětské vlády de iure a přes československo - sovětskou smlouvu, jakožto se téměř nevyskytovaly ani karikatury italské).

V odpoledním vydání se karikatura nevyskytovala každodenně, bývala menšího rozsahu a umístěna byla spíše v dolní části strany listu (někdy i uprostřed strany). Ačkoliv tedy nebyla otiskována pravidelně, někdy se v jednom vydání odpoledníku novin vyskytlo větší množství karikatur, většinou tu však také byla jen jedna. Občas se v odpoledním vydání Lidových novin objevila „rubrika“ Z cizího humoru, v níž bylo najednou otištěno až osm karikatur. Na rozdíl od ranního vydání novin bylo jejich odpolední vydání přinejmenším co se týče karikatur více „odpočinkové“. Jistou výjimku je možno najít v roce 1933, kdy tu bylo publikováno 16 politických karikatur - karikována byla hospodářská situace (hospodářská krize a nezaměstnanost), nacistické Německo a jeho praktiky, český fašistický pokus o puč, jakožto i zájmy zahraničních států a jejich politika. Témata karikatur v odpoledním vydání čerpala ponejvíce z oblasti mezilidských vztahů (často byl karikován vztah mezi manžely, případně mezi snoubenci. Vděčným tématem byl rovněž vztah rodič - ať již otec, matka či oba - a dítě), dále pak lidé a jejich povolání, lidské vlastnosti - touha po majetku a postavení, marnivost, žárlivost ... , lidská hloupost a nechyběly ani vtipy o počasí.

Z celkového počtu 3449 karikatur jich bylo v ranním vydání Lidových novin obsaženo 2088, což odpovídá 60,54% z jejich celkového počtu. Dle témat, kterým se zveřejněné karikatury věnují, je pak jejich početní zastoupení v analyzovaném období rozděleno takto:

- 1) domácím politickým poměrům se karikatura věnuje v 219 případech, což procentuelně vyjádřeno je 6,35%, v podkategoriích je pak zastoupení karikatur takovéto:
 - a) politické scéně bylo věnováno 156 kreslených vtipů (71,23%)
 - b) ekonomickou situací se zabývalo 63 vtipů (28,77%)
- 2) světovou politickou scénou se karikatura zabývá v 580 případech, čemuž odpovídá 16,82%, v podkategoriích je zastoupení vtipů následovné:

- a) nebezpečím války se zabývá 149 karikatur (25,69%)
 - b) zbrojením Německa 34 karikatur (5,86%)
 - c) zbrojením Itálie 52 karikatur (8,97%)
 - d) zbrojením Rakouska a Maďarska 5 karikatur (0,86%)
 - e) zbrojením Španělska 29 karikatur (5,00%)
 - f) zbrojením Číny, Japonska a SSSR 36 karikatur (6,21%)
 - g) nacistickým Německem (popř. Rakouskem) 173 karikatur (29,83%)
 - h) zeměmi a jejich zájmy 102 (17,59%)
- 3) procesům modernizace je věnováno 615 karikatur - tedy 17,83% z celkového množství karikatur
 - 4) mezilidskými vztahy se zabývá 1126 karikatur - procentuálně vyjádřeno - 32,65%
 - 5) odstraňování nešvarů a pranýřování hodnot spojených s Rakouskem - Uherskem je věnováno 516 karikatur, což v procentech vyjádřeno činí 14,96%
 - 6) lidská hloupost je karikována v 361 případech, tedy v 10,47%
 - 7) karikatur zabývajících se počasím je pouhých 32, což odpovídá 0,93%.

Jak je tedy z výše uvedeného patrné: v analyzovaném období let 1933 - 1938 bylo nejvíce prostoru věnováno karikaturám s nepolitickým zaměřením - jednalo se celkem o 2650 karikatur (76,83%), politickou tematiku jich obsahovalo 799 (23,17%). Nejvíce bylo vtipů, které znázorňují mezilidské vztahy, tyto karikatury zabraly téměř 1/3 z celkového počtu karikatur. Po karikovaných mezilidských vztazích byly nejvíce karikovány modernizační procesy - hojně se vyskytovaly karikatury týkající se sportu, ale i automobilismu (ty často bývaly spojovány s ženami a ženskou hloupostí, s tím, že žena údajně nerozumí technickým věcem). Třetí místo v pomyslném žebříčku karikatur náleží již karikaturám zabývajících se

světovou politickou scénou. Pak následují karikatury týkající se odstranění nešvarů a pranýřování hodnot spojených s Rakouskem - Uherskem, karikatury znázorňující lidskou hloupost a teprve poté karikatury věnující svou pozornost domácím politickým poměrům. Karikatur, které se věnují domácím politickým poměrům, je zhruba 2,6x méně, než karikatur zabývajících se světovou politickou scénou. Na první pohled zcela zanedbatelný počet karikatur se týkal počasí (karikatury počasí, které se v karikaturách vyskytovaly spojeny s lidskou hloupostí a nechápavostí, jsem zařadila do kategorie lidská hloupost).

Počet zastoupení se v některých kategoriích karikatur v čase značně měnil - toto se týkalo politicky zaměřených karikatur, které se vztahovaly (a reagovaly) na rozličné politické události, na situaci doma i ve světě. Reakce na politické události byly aktuální a mnohdy byl v karikatuře předvídan vývoj událostí (ať již vývoj Německa po uchopení moci A. Hitlerem či vývoj Henleinovy strany a její spolupráce s nacistickým Německem po volbách 1935 apod.). Svého vrcholu dosáhla politická karikatura v roce 1933, kdy bylo na stránkách LN otištěno 179 politických vtipů. V tomto roce se nejvíce politických karikatur věnujících se domácím poměrům týkalo špatné hospodářské situace, která panovala v Československu (vtipy na nezaměstnanost, na nedostatek jídla, na chudobu ...); počet vtipů s tímto námětem v dalších letech klesá a v roce 1938 (do září tohoto roku) se již neobjeví ani jedna karikatura zobrazující špatnou československou ekonomickou situaci; na světové politické scéně bylo v roce 1933 nejvíce prostoru věnováno nacistickému Německu a tak tomu zůstalo de facto po celé analyzované období. Od roku 1933 vzrůstá počet karikatur, jejichž námětem se stala starost o zachování míru, toto téma dosáhlo svého vrcholu v roce 1937 (54 karikatur) i 1938 (do září roku 1938 jich bylo uveřejněno 38). Osobitým vývojem prošly karikatury

znázorňující zbrojení Německa, jejich počet totiž od roku 1933 do roku 1936 byl konstantní (v březnu 1935 se zbrojení Německa týkalo nejvíce karikatur, což bylo reakcí na to, že v tomto měsíci Německo vyhlásilo všeobecnou brannou povinnost), v roce 1937 poklesl a do září roku 1938 se nevyskytla jediná karikatura znázorňující zbrojení nacistického Německa. Počet karikatur věnujících se Itálii a její agresí v Etiopii vrcholí koncem roku 1935 a pokračuje i po celý rok 1936. Občanské válce ve Španělsku je věnováno méně pozornosti než italské agresí v Etiopii, tato problematika je znázorňována v letech 1936 až 1938, počet karikatur zde přibližně odpovídá počtu karikatur zabývajících se situací na Dálném východě. Po celé analyzované období se vyskytují kreslené vtipy, které pojednávají o situaci na Dálném východě (čínsko - japonský konflikt), počet těchto karikatur nebyl nikterak vysoký, avšak z jejich zaznamenání je zřejmé, že karikaturisté, kteří působili v Lidových novinách, věnovali této problematice, která se Československé republiky příliš netýkala, svou pozornost. Naopak celkem konstantní zůstává zastoupení karikatur týkajících se modernizace, mezilidských vztahů, odstranění nešvarů a pranýřování hodnot spojených s R - U, lidské hloupostí a počasí.

Na stránkách Lidových novin působil v analyzovaném období celkem 55 československých karikaturistů a byly tu publikovány i kresby T. T. Heineho. Karikaturisté ovšem publikovali své kresby v značně rozdílném množství a po různě dlouhou dobu, jakožto i zaměření jejich karikatur bylo různé - někteří kreslíři - karikaturisté karikovali nejvíce mezilidské vztahy, jiní se zabývali více karikaturou politickou - ať již domácí, či zahraniční.

Po celé období od 1. ledna 1933 do 30. září 1938 do Lidových novin přispívalo pouze pět karikaturistů - a sice: Ondřej Sekora, Štefan Bednár (publikoval i pod jménem Simon Bis)⁶⁾, Míla Paša, Josef Čapek⁷⁾ a Otakar Mrkvička⁸⁾.⁹⁾

Jak již bylo výše řečeno mezi karikaturisty se vyskytovali kreslíři zaměřeni na politickou karikaturu, mezi ně náležel O. Sekora, Š. Bednár, J. Čapek, A. Pelc¹⁰⁾, O. Mrkvička. Politické karikatuře se věnoval i T. T. Heine a také autor působící pod pseudonymem Gogo - jeho počet karikatur však nebyl příliš vysoký oproti výše zmiňovaným karikaturistům - jakožto i autor se pseudonymem Rozi. Dále zde působili i nevyhranění karikaturisté, kteří se věnovali jak politické, tak nepolitické karikatuře, zmínit je třeba J. Nováka, J. Bidla, O. Fuchse, J. Líra, Ed. Miléna¹¹⁾, Z. Gutha - počet jejich karikatur kromě kreseb J. Nováka a J. Bidla - ať politických, či nepolitických však nebyl vysoký. Naopak „specialistou“ na nepolitickou karikaturu - karikaturu z oblasti mezilidských vztahů byl M. Paša. Dále se ke karikaturistům zabývajících se nepolitickou kresbou v Lidových novinách řadí K. Müller¹²⁾, Dr. Desiderius¹³⁾, A. Moravec¹⁴⁾, H. Chvojková a J. Pecháček.

Nejhojnějším přispěvatelem karikatur do Lidových novin byl Ondřej Sekora (488 karikatur), Štefan Bednár (244 karikatur), Míla Paša (214 karikatur), Josef Čapek (178 karikatur). Tito nejvytíženější karikaturisté byli karikaturisté zruční, jejich karikatury byly velmi propracované. Počty karikatur československých karikaturistů v jednotlivých letech jsou uvedeny v příloze č. 2. a počty karikatur jednotlivých autorů - dle jejich zaměření - jsou uvedeny v příloze č. 3 (která je abecedně uspořádána).

Značný počet karikaturistů do Lidových novin v období let 1933 - 1938 přispěl pouze 1 - 2 karikaturami.

Poznámky

1) kategorie je skupina, která vznikla roztříděním podle určitého společného znaku.

Klimeš, Lumír. Slovník cizích slov. Praha: SPN, 2002. s. 361 - 362

2) Thomas Theodor Heine žil v letech 1867 - 1948. byl německým grafikem, karikaturistou a maléřem. Po svých studiích v Düsseldorfu žil v Mnichově. V roce 1933 byl nucen emigrovat. (s. 342)

Koschatzky, Walter. Karikatur und Satire, fünf Jahrhunderte Zeitkritik. München: Hirmer, 1992

3) Ondřej Sekora se narodil 25. září 1899 v Králově Poli u Brna. Po svých nedokončených studiích byl přijat do redakce Lidových novin jako sportovní referent (přispíval do rubriky Tělesná výchova), od roku 1933 na stránkách Lidových novin vycházel jeho seriál o Ferdovi Mravencovi. Věnoval se rovněž politické karikatuře - a to až do podzimu roku 1938, kdy politická karikatura v LN mizí, Sekora se tak opět navrácí k humoristické kresbě. Kreslil a psal i pro Nedělní přílohu Lidových novin.

Na podzim roku 1944 byl deportován do pracovního tábora Kleinstein (s. 40 - 43). Zemřel v červenci 1967 ve věku nedožitých 68 let.

Stehlíková, Blanka; Vařejková, Věra; Sekora, Ondřej. Ondřej Sekora/Práce všeho druhu. Osobnost a dílo. Praha: Práh, 2003

4) Míla Paša se narodil 13. dubna 1901 v Praze. Po vystudování filosofie kreslil do známých českých časopisů, psal povídky, odborné články, fejetony i reportáže. Napsal a ilustroval knížky pro děti. Zemřel v roce 1976.

Paša, Míla. Dobývání Západu. Praha: Pragopress, 1970

5) Výtisky Lidových novin byly čerpány z Národní knihovny a z knihovny Národního muzea.

6) Štefan Bednár se narodil v roce 1910, vystudoval Uměleckoprůmyslovou školu v Praze. Již od poloviny 20. let - při studiu - kreslil karikatury pro český tisk (Trn, Šlehy, Dobrý den ...). Ve 30. letech byl na studijním pobytu ve Francii, karikatuře se však nadále věnoval. Po Mnichovské dohodě opouští Bednár Prahu a vrací se na Slovensko, kde se aktivně účastní slovenské ilegální politické činnosti. V roce 1968 získal titul zasloužilý umělec. Zemřel v roce 1976.

Katalog k výstavě. Štefan Bednár 1909 - 1976, súborné dielo. Bratislava: Tatran pre Slovenskou národnou galériu v Bratislavě, 1981

7) Josef Čapek se narodil 23. března 1887 v Hronově ve východních Čechách. Od roku 1904 žil v Praze, kde navštěvoval Uměleckoprůmyslovou školu (s. 15), jejíž styl výuky později ostře

kritizoval. Později publikoval i spolu se svým mladším bratrem Karlem své články a prózy v Lidových novinách, poté i v Lumíru, Národních listech

Za války prošel koncentračním táborem Sachsenhausen a Bergen - Belsen. poslední zpráva o jeho životě pochází z dubna 1945, zemřel na tyfus.

Mráz, Bohumír. Josef Čapek. Praha: Horizont, 1987

8) Otakar Mrkvička se narodil 19. prosince 1898. Studoval rovněž na Uměleckoprůmyslové škole a navštěvoval Akademií výtvarných umění. Ve 20. letech 20. století se stal významnou osobností a spolupracovníkem K. Teigeho. Ve 30. letech se do popředí dostalo Mrkvičkovy působení žurnalistické, své satirické kresby uveřejňoval pod zkratkou OM v Lidových novinách.

Výstava Z díla Otakara Mrkvičky. Praha: Středočeská galerie Praha, 1970. Příprava výstavy a text katalogu: prom. hist. Dagmar Šefčíková

9) Zmiňovaní autoři jsou seřazeni podle počtu karikatur, které uveřejnili, od nejvyššího počtu k nejnižšímu.

10) Antonín Pelc se narodil 16. ledna 1895 v Lišanech u Rakovníka. V Lidových novinách působil v letech 1935 - 1938. po okupaci českých zemí odešel do Francie, kde byl poté i a Adolfem Hoffmeisterem zatčen úřady petainovské Francie a uvězněn do koncentračního tábora, podařilo se mu z něj ale uprchnout, utekl do Maroka, kde byl pak ovšem znovu zatčen a deportován do koncentračního tábora, následně obdržel americké vízum. Po skončení války se vrátil do Československa.

Pelc, Antonín. Karikatury 1919 - 1945. Praha: S. V. U. Mánes - Melantrich, 1948

11) Vlastním jménem Eduard Müller se narodil v roce 1891 ve Frýdštejně v Čechách, působil v redakci brněnských Lidových novin a poté v redakci Svobodných novin (po válce, kdy došlo k přejmenování Lidových novin na noviny Svobodné).

Vopravil, Jaroslav Stanislav. Slovník pseudonymů v české a slovenské literatuře. Praha: SPN, 1973, s. 976

12) Karel Müller se narodil 12. prosince 1899 v Újezdu. Již od svého dětství dobře maloval, čehož si všimnul jeho učitel Ed. Novák, který byl sám kreslířem. Müller rovněž navštěvoval Akademií výtvarných umění a dostal se do grafické speciálky prof. Maxe Švabinského. Posléze se sám stal učitelem kreslení na různých venkovských učilištích, a zároveň se věnoval i vlastní tvorbě.

Katalog k výstavě. Karel Müller. Pardubice: Východočeská galerie Pardubice, 1974. Úvodní slovo katalogu napsal zasloužilý umělec Ladislav Stehlík.

13) Dr. Desiderius se vlastním jménem jmenoval Hugo Boettinger. Narodil se v roce 1880 v Plzni. Byl akademickým malířem, grafikem, ilustrátorem, portrétistou i publicistou.

přispíval do Lidových novin, Šibeniček, Volných směrů ... (Slovník pseudonymů ... , c. d., s. 410). Jeho kresby mají jasné přímé linie - působí jednoduše a přitom značně propracovaně (např. každý záhyb na kalhotách je znázorněn). Patří k zakladatelům české karikatury.

Slovník pseudonymů (...), c. d., s. 410

Dr. Desiderius. veselé kresby 1922 - 1934. Praha: vlastní náklad autora, 1934

14) Alois Moravec se narodil 5. ledna 1899 v Chýškách u Milevska, prošel celou Šumavu, měl velmi blízký vztah k přírodě, z níž čerpal i svou inspiraci. Navštěvoval Uměleckoprůmyslovou školu v Praze i Akademii výtvarných umění prof. Maxe Švabinského. Zpočátku se Moravec věnoval spíše grafice, od 30. let i malířství, v celém svém umělecky činném období se zabýval kresbou. V 70. letech získal titul zasloužilý umělec. Zemřel v roce 1987 v Praze.

Katalog k výstavě. Alois Moravec, výběr z díla. Karlovy Vary: Galerie umění Karlovy Vary, 1987. Úvodní text: Zdenka Čepeláková

6. kapitola

Karikatura v Lidových novinách - kvalitativní analýza

6.1 Nacistické Německo v karikatuře československých kreslířů

Analyzujeme - li karikaturu Lidových novin z počátku února 1933, zjišťujeme velký nárůst portrétu Adolfa Hitlera, který často zobrazuje obraz celého Německa. Toto ztotožnění je výsledkem toho, že se 30. ledna 1933 A. Hitler dostal k moci.¹⁾ Zatímco si mnoho politiků myslelo, že půjde jen o dočasnou epizodu v dějinách Německa (např. E. Beneš²⁾) a jejich mínění podporoval i samotný Hitler tím, že ve funkci vicekancléře ponechal von Papena a ministrem zahraničí zůstal von Neurath³⁾, českoslovenští karikaturisté tento optimismus nesdíleli. Jednoznačně u nich dominuje vyobrazení A. Hitlera jako osoby nevypočitatelné, která může ovlivnit vývoj v demokratickém Československu, ale i vývoj situace ve světě, osoby brutální. **Hitler** byl znázorňován jako dominantní postava s typickým knírem a vlasy sčesanými na jedné straně do čela, jeho obličej měl ostře řezané rysy. Tato jeho podoba zůstala po celé analyzované období v karikatuře nezměněna a jen výjimečně se Hitler objevil vyobrazen jako osoba slabá, zlomená, ustupující. Tak tomu bylo např. v karikatuře otištěné v LN v únoru 1933, na níž je vyobrazeno, jak je *Hitler odváděn v poutech* (LN, 27.2.1933, o., L'Oeuvre, s. 2, název karikatury zní „Triumfátor Hitler“) či v karikatuře, na níž *von Papen veze Hitlera v nosítkách, Hitler se stěží drží, bojí se, aby jej Papen brzy nevyklopil* (LN, 24.2.1933, o., Notenkranker, s. 4). Tyto karikatury - v nichž je Hitler vyobrazen jako osoba slabá, závislá na von Papenovi a jehož kariéra je nevyprofilovaná - byly převzaty ze zahraničních karikatur a mohly by naznačovat, že na počátku Hitlerovy vlády se i zahraniční karikaturisté domnívali, že půjde o krátkodobou epizodu, po níž bude Hitler opět svržen. Českoslovenští karikaturisté ovšem tento názor nesdíleli a znázorňovali jej od počátku jako silného diktátora.

Hitler se dle československých karikaturistů mohl ujmout vlády kvůli tomu, že kancléř von Papen byl osobou slabou, která byla ochotna Hitlerovi posluhovat a rovněž sám prezident Hindenburg - přinejmenším nejprve ve snech Hitlera - byl ochoten Hitlerovi a jeho požadavkům naslouchat, což zřetelně ukazuje karikatura, na které *Hitler klepe na dveře prezidenta Hindenburga, ten jej zve dál, Hitler jej přesvědčuje, ať zavolá holiče, poté vyjde Hindenburg s knírkem (podobný jako má i Hitler) a páskou s hákovým křížem na ruce* (LN, 6.2.1933, r., s. 5; obr. příloha, s. 1⁴⁾). Hitler se v československé karikatuře stává osobou nedůvěryhodnou, která vědomě lže⁵⁾, používá demagogickou propagandu, snaží se zlikvidovat veškerou opozici v zemi. Karikaturou je znázorněn jako muž tvrdý, vzpřímeně stojící a hlásající, že má podporu celého Německa.⁶⁾ Ihned poté, co se stal říšským kancléřem, byla v LN publikována karikatura Ondřeje Sekory, na níž je vyobrazeno, *jak se ptáci dívají na hrobaříky, kteří vylézají ze země, ačkoliv ještě nenastalo jaro - tedy doba, kdy brouci vylézají* (LN, 5.2.1933, r., s. 9). Tato karikatura názorně demonstruje to, že českoslovenští karikaturisté si hned od počátku byli vědomi nebezpečí, které se v nastolení vlády A. Hitlera mohlo skrývat. Jak již bylo řečeno, už od počátku své vlády se Hitler v karikatuře stal symbolem celého Německa (byl „prvním mužem“ tzv. „Třetí říše“), a pouze ojediněle je symbolem Německa **Goebbels** (říšský ministr osvěty a propagandy), který byl spojen s antisemitskou propagandou a byl vyobrazován jako muž podivné postavy, neustále přikrčený s orlím nosem a absolutně tak svou fyziognomií neodpovídal obrazu Árijce⁷⁾, který jako ministr propagandy vyzdvihoval, a **Göring** (od března 1933 říšský ministr vojenství a letectví), který byl zpodobňován jako mohutný, silný muž působící nesmlouvavým dojmem, do jisté míry byl opakem Goebbelse; jejich karikatury se však objevují později (první karikatura Göringa pochází z března 1933 a Goebbels je karikován až v říjnu 1933 - tedy

až poté, co organizoval první antisemitské výtržnosti, i květnové pálení „neněmeckých“ knih, které nebyly v souladu s nacistickou propagandou - tyto osoby byly sice spoluvůrci Hitlerovy politiky, ale českoslovenští karikaturisté je nejspíš nepovažovali za tak významné a jejich vyobrazení nebývala početná).

Analyzovali jsme portrét Hitlera v karikatuře právě tak jako vyobrazení Goebbelse a Göringa, jaký byl však portrét celkového Německa, pokud nebyl znázorněn přímo v podobě A. Hitlera? Dle československých karikaturistů šlo o zemi násilí, v níž vládnoucí vrstvy likvidují opozici, začínají tu působit i určité symboly, jimiž je nový režim znázorněn - jedná se o symbol **hákového kříže**, který je paralelou kříže náhrobního a symbolizuje barbarství (nelidskost), rozpínavost, nenasytost, totalizaci Německé říše a její krvavou nadvládu.⁸⁾ Po celé období let 1933 - 1938 je vyobrazení hákového kříže spojováno s nehumánními praktikami Německa, v jeho symbolu nenastala po celé období žádná výraznější změna. Hákový kříž je často spojen s námětem smrti, tak tomu je i na kresbě, na které je vyobrazeno, *jak Hitler kolem sebe rozhazuje hákové kříže a z nich poté, co se usadí v zemi, klíčí kříže hrobové* (LN, 27.1.1935, r., s. 9; obr. příloha, s. 3), jakožto i *v paralele mezi vražděním křížáků, kteří lidi zabíjeli ve jménu svého kříže a vražděním nacistů, kteří lidí vraždí ve jménu kříže hákového* (LN, 20.3.1933, r., s. 5; obr. příloha, s. 4). Poměrně často je v karikatuře vyobrazeno i nahrazování křesťanského kříže křížem hákovým.⁹⁾

Karikatura se zpočátku věnuje především vnitřní situaci v „Třetí říši“. Tuto zemi vidí karikaturisté jako zemi, kde jsou **zlikvidováni** všichni **odpůrci** - komunisté, sociální demokraté i křesťané a poté i nacistické složky SA, jakožto i prostí němečtí spoluobčané, kteří nesouhlasí s Hitlerovým režimem.

Nejvíce pronásledovaného nepřítele nového režimu, který nastolil A. Hitler, je dle karikaturistů spatřován právě v komunistech. Častým námětem karikatury se stává požár Říšského sněmu, k němuž došlo v únoru 1933, a z něhož byli obviněni komunisté. O vině či nevině v tzv. Lipském procesu, procesu s komunisty obžalovanými z požáru Říšského sněmu, rozhoduje „Vůdce“, a to aniž by měl nějaké prokazatelné důkazy.¹⁰⁾ Je snad možno říci, že karikaturisté již v oné době poukázali na to, že by se mohlo jednat o proces vykonstruovaný. Nakonec došlo k obvinění komunisty van der Lubeho.¹¹⁾ Kritizováno je nedostatečné křesťanské i komunistické postavení se na odpor vůči A. Hitlerovi a jeho praktikám - např. v karikatuře, na níž *nacista Pumpke ukazuje, jak jej komunisté poslouchají, na povel běží, lezou, skáčí a dělají hákové kříže* (LN, 27.3.1933, r., s. 5; komunistická strana však byla zároveň vnímána jako strana, která je oddaná Moskvě a je tedy zvyklá pouze poslouchat příkazy a nemá vlastní filozofii).

Dále se objevují karikatury, na nichž je zobrazeno, jak Hitler osobně střílí své vlastní muže. Zdůrazněno je, že tito muži mu pomohli k moci a on se jim nyní zato „odvděčí“ tím, že je jednoduše zlikviduje, jak to dokládá karikatura, na níž je *diktátor vyzdvižen svými vojáky (je ve vzduchu), které však postupně vystřílí ...* (LN, 9.7.1934, r., s. 9) či kresba, na které *Hitler ve tmě v jedné ruce s pistolí a v druhé držící svícen v podobě hákového kříže se svíčkami říká, že nejnebezpečnější by byl jen jeden hakenkrajcler* (LN, 11.7.1934, r., s. 9). Jednalo se zde o zachycení likvidace opozice, která vyvrcholila v noci z 30. června na 1. července 1934 v tzv. „noci dlouhých nožů“, při níž došlo k vyvraždění složek SA složkami SS, popraveno bylo celkem sedmnáct mužů.¹²⁾ Karikaturisté byli toho názoru, že Hitler chtěl tyto složky zlikvidovat, jelikož se mu zdály být příliš mocnými. Tomuto

názoru dává současná česká historiografie de facto za pravdu.¹³⁾

Karikatura, která informuje o nacistickém nakládání s odpůrci, kteří nesouhlasí s novým režimem, zvýznamňuje v červenci 1935 - avšak židovský námět se v kreslených politických vtipech objevuje již v dubnu 1933 (viz. dále) - kdy je poukázáno na nehumánní německé vězeňské praktiky a politiku vůči lidem - umělcům, inteligenci ... , kteří se postavili (či se o to pokusili) Hitlerovu režimu na odpor. Tato politika začala být uplatňována již brzy po Hitlerově uchopení moci a Československo jakožto stát demokratický poskytoval už v roce 1933 německým uprchlíkům, kteří z Německa prchali z rasových, ale i politických důvodů, azyl.¹⁴⁾

S obrazem likvidování opozice souvisí i represivní instituce, které jsou pro Hitlerovy odpůrce určeny. Objevuje se tu motiv **koncentračního tábora** a nacistických zvěrstev, kterých se nacisti pravděpodobně budou dopouštět na obyčejných lidech. V karikatuře je koncentrační tábor již koncem roku 1933 znázorněn jako tábor likvidační, což odráží i karikatura, v níž je vykreslen *koncentrační tábor, kde jsou lidé „ubytováváni“ do rakví, lidé v táboře ubývá, zatímco křížů (mrtvých) přibývá* (LN, 20.11.1933, r., s. 6). Ve skutečnosti má být koncentrační tábor táborem převýchovným (tak je propagován), nikoli likvidačním (tak jak jej zachytili českoslovenští karikaturisté).

Symbolem útlaku a nesvobody se také stává **ostnatý drát**, jehož vyobrazení vrcholí v roce 1935 v souvislosti s německým zbrojením.

Motiv represe je v karikatuře rozpracovaný i směrem do sféry německé **kultury, umění**. Celkově vnitřní situace v Německu odpovídá zemi glajchšaltizace i v oblasti hodnocení umění. Kultura začala vlastně ihned po uchopení moci A. Hitlerem sloužit k propagandě nově nastoleného režimu. Toto se ve vyobrazení československých karikaturistů objevuje již

v první polovině roku 1933, kdy je kritizováno natáčení německých propagandistických velkofilmů o utrpení Němců, kteří žijí v zahraničí a jejichž jedinou touhou dle německé propagandy má být návrat domů, do Říše. Poukazuje se na to, že Němci, kteří žijí v Říši, jsou vystaveni utrpení, ale o nich, že film nikdo nenatáčí (LN, 17.3.1933, r., s. 9). Kultura je opět charakterizována důslednou likvidací opozičních umělců, kteří v mnohém případě volí či jsou nuceni k emigraci, jelikož nesouhlasí s „usměrňováním“ umění. Kromě např. Thomase Manna odchází (do USA) i německá herečka Marlene Dietrich, což bylo v karikatuře znázorněno, jak *M. Dietrich prchá směr USA před klanícím se Hitlerem, který jí nabízí květiny a drží se při tom za srdce jako vyznávající se jinoch* (LN, 23.4.1934, r., s. 9).

V Německu dochází dne 10. května 1933 k večeru „pálení neněmeckých knih“¹⁵⁾, což znamená, že jsou zlikvidovány knihy, jejichž obsah není schválen vedoucími německými činiteli, režim se rovněž zbavuje lidí, jejichž myšlenky nejsou v souladu s říšskoněmeckou propagandou. Německá kultura, která důsledně potírala demokratické němectví, však nezůstala omezena na Třetí říši, nýbrž snaží se expandovat i do zahraničí, tento motiv se ve vyjádření karikaturistů objevuje ve spojitosti s Československem, kde např. v karikatuře O. Sekory je vyobrazena *mapa Československa, v níž se jako tasemnice pne hakenkreuzlerský film s hlavičkou v Praze* (LN, 13.12.1933, r., s. 9). Šíření německých propagandistických filmů pokračuje i v roce 1934.

Německá kultura je postupně (v roce 1937) plně totalizována (viz. karikatura, na níž je vyobrazen Goebbels, který v Německu zapověděl jakoukoli kritiku a vymyslel stroj, který při kritice dá člověku facku, či vytáhne obličej, odvede jej od znuděného výrazu, vytáhá člověka za uši nebo se mozek vypojí a nervy se zapojí do náhražky a člověk se už o kulturu nebude starat, LN, 8.2.1937, r., s. 7), má se podřídít

německému zbrojení a případné válce (jak o tom svědčí i cyklus Diktátorských bot publikovaných v Lidových novinách J. Čapkem, o tomto cyklu je blíže pojednáno v kapitole 5.2.).

Obdobně je Německo jako násilnická země představeno i prostřednictvím takové instituce jako je škola. Děti - tak, jak to vidí českoslovenští karikaturisté - jsou v ní vychovávány k hrdošti na německý národ, k uctívání symbolů „Třetí říše“, což ukazuje např. karikatura, na níž se děti ve škole učí malovat hákové kříže (LN, 5.2.1933, r., s. 9) a k obdivování muže, který zapříčinil „vzrůst“ německého národa - k obdivování A. Hitlera. Důraz není kladen na vzdělávání dětí, ale na bojovnost, jelikož to je hodnota, kterou Německo uznává. Důležitý není jedinec, ale národ.

V rámci vnitřní situace v nacistickém Německu hodnotí karikaturisté i německou mentalitu. Karikaturisté zde zobrazili mizící občanský princip, místo uvědomělého německého občana nastupuje německá masa (stádo), která slepě plní příkazy německého vedení. V průběhu let 1933 - 1938 tak vzniká obraz německého zfanatizovaného národa, který poslouchá Hitlera a jeho demagogie, německý národ se pro karikaturisty stává národem hajlujících nacistů, avšak zároveň si jsou kreslíři vědomi toho, že v německé zemi existuje část demokratického¹⁶⁾ obyvatelstva, jehož názory jsou však potírány a jehož se nacisti snaží „zbavit“ (navenek je tudíž Německo jednoznačně identifikováno s nacismem a s jeho rozpínavou politikou). Obyčejní Němci (jednotlivci) nejsou takřka znázorňováni, a když ano, tak v souvislosti s represemi (vězením, vyobrazení spoutaných říšských Němců, kteří nevěří Hitlerově propagandě apod.) či špatnou hospodářskou situací. Ondřej Sekora ve svých karikaturách veřejně kritizoval lidi, kteří se rozhodli pro spolupráci s nacisty, svůj vtíp založil na paralele se světem zvířat a došel k závěru, že jedině zvíře, které může v Německu držet s hakenkreuzlery, je vůl (LN, 13.1.1936, r., s. 7).

Německo není však představeno jen jako země, která se zbavuje opozice, ale i vlastních občanů na umělém principu - rasismu. Od počátku dubna 1933 se tak v karikatuře rozšiřuje nepřítel německé Říše na židovského spoluobčana. Právě v tomto měsíci došlo k vyhlášení německého bojkotu židovských obchodů¹⁷⁾ a v souvislosti s ním se v LN objevuje karikování nacistických praktik vůči židovskému obyvatelstvu (např. v kresbě, na které má zoolog *Schramm v klecích plno různých ptáků, z jedné klece visí vlajka s hákovým křížem; nacisti, kteří ke kleci přišli, uviděli ptáka s velkým zahnutým zobákem a řekli, že ten musí zmizet; LN, 2.4.1933, r., s.9*). V souladu s demokratickou politikou československého státu tolerantního k minoritám je tato **německá rasová politika** odsouzena. Téma výsměchu československých karikaturistů vůči německé rasové politice, která byla zaměřena tedy hlavně proti Židům, ale vyskytla se i v souvislosti s Černochoy, bylo aktuální i v následujících měsících. Motiv německé rasové politiky poté zmohutněl v souvislosti s připravovanou letní olympiádou, která se měla konat v Berlíně. S napětím bylo očekáváno, jaký bude její průběh. Českoslovenští karikaturisté - jmenovitě se jednalo hlavně o O. Sekoru - se tímto námětem začali zabývat již rok dopředu - v létě 1935, kdy ve svých karikaturách O. Sekora předvídal, jak olympiáda konaná v Německu bude probíhat. Předpokládal, že nacisti se dopustí diskriminace nejen vůči Židům a Černochoy a dalším „méněcenným“ rasám, ale i vůči komunistům a že využijí olympiády k propagaci nacismu - vykreslil, jak např. *sovětský atlet závodící v běhu běží na prvním místě, ze ním však běží nacisti a volají na Sověta, aby stál (Halt!), ten se tedy zastaví a ostatní závodníci jej předběhnou. Nacisti pak Rusovi říkají, jaké měl štěstí, že zastavil, jinak že by mohl být zastřelen na útěku (LN, 19.8.1935, r., s. 7)* či že *Žid ani muž, jehož babička byla Tahitanka nemohl vyhrát ve skoku vysokém, a tak vyhrál ten, co sice skočil nejméně, ale byl „z čisté rasy“ (LN, 2.9.1935, r.,*

s. 5). Tato očekávání se však nenaplnila a olympiáda byla většinou světové veřejnosti, která ji navštívila, považována za zdařilou a výborně zorganizovanou, avšak karikaturisté ve svých kresbách upozornili na množství nacistů, z nichž někteří byli „tajní“¹⁸⁾, pohybujících se v ulicích Berlína v době konání olympiády, jakožto poukázali i na nelibost šéfa německé rasistické výchovy Blabuschka nad výbornými výkony atletů černé barvy pleti.¹⁹⁾ Celkovému obrazu Německé říše jako země nesvobody a násilí tedy odpovídá i karikaturistovo vyobrazení letní olympiády.

Narušenost Německa českoslovenští karikaturisté doprofilovali i obrazem ekonomicky vyčerpané země s náhražkovým hospodářstvím. Vyobrazení špatné ekonomické situace se dostává do popředí až na podzim roku 1934. V tomto roce se poprvé objevuje vyobrazení německého občana jako člověka značně vyhublého, který se živí konzervami. Tato tematika se pak v kreslených vtipech objevuje až do konce analyzovaného období. Ovšem karikaturisté si povšimli také toho, že špatná hospodářská situace v Německu se netýká nacistů, kteří získali podíl na moci (dosáhli určité hodnosti), nýbrž týká se převážně jen obyčejných německých občanů. Poukázáno je na to, že v Německu se vyrábí **náhražkové potraviny** („Ersatz“ - potraviny), že Němci Čechům závidí lepší hospodářskou situaci, což dokládá opět karikatura O. Sekory, na které jsou vyobrazeni Němci s hákovými kříži u československých hranic, přijeli k nim na lyžích, libují si, že až přejdou hranice a Češi je zavřou, tak budou čtrnáct dní jíst jídlo maštěné máslem a sádlem (LN, 22.3.1936, r., s. 9; obr. příloha, s. 6) či karikatura Josefa Čapka, na níž brambora říká, že je pšeničná mouka, odhozený kolík tvrdí, že je cukr, umělé zuby prohlašují, že jsou holubicí míru (LN, 22.7.1938, r., s. 7). Na tuto špatnou hospodářskou situaci v nacistickém Německu mnou prostudované české historiografické knihy tak zřetelně neupozorňují, Hitler je v nich spíše

pojímán jako člověk, který vyvedl zchudlé Německo z hospodářské krize a pozvedl současnou německou ekonomiku tím, že snížil nezaměstnanost, jelikož Německo začalo zbrojit.

Po první světové válce pokračoval rapidní pokles hodnoty marky, který začal již v průběhu války. Tento vývoj byl zapříčiněn nejen odstraňováním válečných škod, ale i nutností platit válečné reparační. Nejvíce postižena byla střední vrstva, která nevlastnila statky, ale jen finanční úspory.²⁰⁾ Po roce 1923 se však německá ekonomika vzpamatovala (hlavně díky americkým úvěrům). Do příznivého vývoje tvrdě zasáhla světová hospodářská krize, která byla způsobena v říjnu roku 1929 krachem na burze v New Yorku.²¹⁾ Německo po nástupu A. Hitlera k moci začalo být „jiným Německem“ – jeho násilnická povaha se v karikatuře zobrazuje nejen dovnitř, ale i navenek, kde Německo získává podobu expanzivní země. Českoslovenští karikaturisté zde postihli všechna nebezpečí spojená s německými „mocenskými choutkami“.

Prvotní obavy z Německa byly podpořeny historickými událostmi zbrojením, polsko - německou spoluprací, jakožto i spoluprací italsko - německou a do jisté míry i anglicko - německou; reflektováno bylo i německé vyhrožování se vůči SSSR. Dalším význačným motivem pak byla německá expanzivní politika praktikovaná nejprve vůči svým sousedním státům.

Co se týče německého zbrojení, tak dne 18. října 1933 byla na stránkách Lidových novin publikována karikatura, na níž je ukázáno, že českoslovenští karikaturisté nevěřili Hitlerově ruce ke smíru, *Hitler je tu znázorněn, jak stojí na vojenském děle a přitom nabízí smír* (LN, 18.10.1933, r., s. 9). Měli pravdu, již 19. října 1933 vystoupilo Německo ze Společnosti národů.²²⁾ Karikaturisté na odchod Německa ze Společnosti národů pohlíželi s nedůvěrou a nevěřili, že Německo bude plnit smlouvy, ke kterým se zavázalo²³⁾.

Na nebezpečí německého zbrojení a na jeho lživou propagandu pak znovu poukázal Štefan Bednár v karikatuře, která znázorňuje Göringa v uniformě, za ním jsou děla a letadla, Göring mluví k představitelům státu (Československa, Velké Británie ...), říká, že jim nebylo vhod, když zbrojili tajně a zrovna tak, že se jim nelíbí, když zbrojí veřejně (LN, 21.3.1935, r., s.9), jakožto již v prosinci 1934, kdy je v jeho karikatuře vyobrazen Goebbels, který nařizuje Göringovi, at' jde do Ženevy a řekne, aby všichni odzbrojili (LN, 4.12.1934, r., s. 7). Dne 16. března 1935 pak Německo vyhlásilo všeobecnou brannou povinnost.²⁴⁾ K možnosti otevřeně zbrojit pomohla Německu i Velká Británie, která v červnu 1935 uzavřela s Německem námořní dohody (i přes nesouhlas Francie).²⁵⁾ Na zbrojení Německa je od roku 1934 poukazováno nepřetržitě až do konce roku 1937.²⁶⁾ Německo je země, která ohrožuje celosvětový mír - tento motiv českoslovenští karikaturisté ve svých kresbách často opakovali (např. již v únoru 1934 je anděl míru zobrazen jako zlomená postava, která se marně snaží zabránit německé rozpínavosti, LN, 15.2.1934, r., s. 9), ačkoli Hitler ve své demagogické propagandě tvrdí, že mu jde pouze o spravedlnost. V souvislosti s německým zbrojením je možno si povšimnout, že zde zvýznamňuje osoba Göringa i Goebbelse, kteří jsou úzce spjati se zahraniční politikou nacistického Německa.

V oblasti zahraniční politiky se karikaturisté věnují i polsko - německým vztahům. Tyto vztahy zachytil ve svém vyobrazení Š. Bednár, když ukázal, jak Hitler drží kolem ramen představitele polského státu, který sahá po Těšínsku, a Československo tomu přihlíží (LN, 4.4.1934, r., s. 9). Hitler je ukázán jako osoba, jež spolupracuje s polským ministerským předsedou Beckem, karikaturisté před touto spoluprací ostře varují.²⁷⁾ Polsko bylo první zemí, která s Německem uzavřela smlouvu o neútočení (26. ledna 1934).²⁸⁾ Německo poté podporovalo polské nároky na oblast Těšínska, která připadla

Československu (viz. kapitola 5.2.). Vývoj Polska se v poválečném období vyznačoval příklonem doprava (význačnou úlohu v tom ve 30. letech sehrál Beck, nacionalistický politik) a oddalováním politické linie Polska a Československa.

Karikaturisté rovněž poukazovali na nebezpečí italsko - německé spolupráce, k níž začalo docházet v roce 1936²⁹⁾ a upozornili na něj prostřednictvím svých kreseb okamžitě českou veřejnost, ačkoli předtím karikaturisté zaznamenali, že i Itálie si je vědoma nebezpečí Hitlera (LN, 27.4.1933, r., s. 11).

Další nebezpečí pro zachování světového míru představovala politika Francie a hlavně Velké Británie. Karikaturisté kritizují anglickou politiku appeasementu („Splendid Isolation“), tato kritika vrcholí v karikatuře v druhé polovině roku 1938, kdy je Chamberlain vyobrazen jako ustupující osoba, která ustupuje nejen Hitlerovým (již v roce 1937 karikaturisté vytýkají anglické politice ochotu jednat s nacistickým Německem; LN, 27.8.1937, r., s. 9), ale i Francovým a Mussoliniho požadavkům (avšak již v dubnu 1938 je Chamberlain Světem v karikatuře zachycen jako osoba, která se nechce do ničeho vměšovat, jak to ukazuje karikatura, na které Chamberlain říká Litvinovi {představitel sovětské politiky}, který ho zve k hašení ohně, že nejde, že si nechce popálit prsty; LN, 6.4.1938, r., s. 5), ale objevuje se již dříve, jak to dokládá např. karikatura, na níž je vyobrazena anglická guvernánka, před sebou má globus a chce utěšit Hitlera, který je znázorněn jako mimino s hákovým křížem, tím, že mu ukrojí ještě kousek z mapy Evropy (LN, 4.8.1936, r., s. 9) či karikatura, na které je zachycen tehdejší představitel anglické diplomacie Eden, který je v houpací síti, kouří, čte si a pěstuje „Splendid Isolation“ (LN, 24.5.1936, r., s. 9). Ovšem Eden je dle historičky V. Olivové odpůrcem politiky ústupků.³⁰⁾ Karikaturisté jej však takto (přinejmenším v roce

1936) nevnímali. Tyto karikatury ukazují, že již v roce 1936 byla anglická politika značně ústupná a nechtěla zasahovat do vývoje událostí v zemích, jejichž osud se jich „netýká“.

Protivník násilnického Německa je spatřován v SSSR. Karikatura A. Pelce z oblasti vztahu Německa se SSSR vyobrazila ledního medvěda se socialistickou čapkou se strážcem v helmě, zezadu na strážce střílí Ital i Němec, muž musí mít obvázanou ruku i hlavu a pak musí být již obvázán celý, jelikož ke dvěma střílejícím se přidal ještě Japonec a prstem lákají strážce k sobě (LN, 14.11.1937, r., s. 9). Tato karikatura zpodobňovala „Pakt proti kominterně“, který byl uzavřen koncem roku 1936.³¹⁾ SSSR je však vnímán i jako potenciální nebezpečí, má rovněž mocenské ambice a je otázkou, zda se ose „Berlín - Řím - Tokio“ podaří tyto ambice eliminovat.

Výrazným motivem, kterému se českoslovenští kreslíři - karikaturisté již brzy po nástupu A. Hitlera k moci v oblasti zahraniční politiky hojně věnovali, byla i **expanzivní německá politika** uplatňovaná nejprve především vůči svým sousedům. Jak již bylo zmíněno, někteří zahraniční, ale i čeští politici akt jmenování A. Hitlera německým říšským kancléřem do jisté míry podcenili. Na domácí (československé) politické scéně se jmenovitě jednalo o ministra zahraničních věcí E. Beneše a o názory komunistů, kteří zpočátku větší nebezpečí spatřovali v sociálních demokratech než v nacistech.³²⁾ Českoslovenští karikaturisté však opětovně projevili svou jasnozřivost a schopnost předvídat, která je nutnou výbavou každého dobrého karikaturisty. Již v dubnu 1933 varoval prostřednictvím své karikatury J. Čapek českou veřejnost před nebezpečím, které ze strany nacistického Německa demokratickému Československu bude hrozit. Ve své karikatuře předložil obraz, na němž *silná pěst boří cihlu s nápisem svoboda* (LN, 26.4.1933, r., s. 11). Německo však bylo nejen státem, který ohrožuje Československo, ale rovněž státem, který bude žádat zpět Sársko, bude si

nárokovat Rakousko i Švýcarsko (jelikož v obou těchto zemích žijí německy mluvící obyvatelé a proto jim Hitler umožní „návrat do Říše“, „Heim ins Reich“). Této skutečnosti si karikaturisté povšimli již na jaře, resp. na podzim roku 1933. V těchto karikaturách tedy českoslovenští karikaturisté značně předstihli vývoj politických událostí, ke kterým mělo dojít – alespoň co se týče osudu Sárška, Rakouska a Československa.³³⁾ Hitlerově rozpínavé politice velmi nahrávala politická situace ve světě, jelikož žádná ze západních mocností se hned zpočátku nepostavila Hitlerovi na odpor, a naopak mu spíše pomáhaly upevnit svoji moc a zbrojit.

Hitler se však ve svých plánech neomezil pouze na získání států, v nichž žili německy mluvící občané, ale šel ve svých krocích dále. Rád by totiž získal i kolonie (tento motiv se v karikatuře objevuje v roce 1937), německé nároky na kolonie podpořila i fašistická Itálie, jakožto se tomu nebránila ani Velká Británie.³⁴⁾

Nyní se podrobněji budu zabývat německou politikou praktikovanou vůči Sársku, Porýní a Rakousku a poté politikou vůči demokratickému Československu, jelikož tato témata byla tématy velmi význačnými.

Expanzivní německá politika vůči Sársku, Porýní a Rakousku: Českoslovenští karikaturisté se ve svých vyobrazení věnovali problematice sárského území a německé snaze o jeho znovuzískání, a o půl roku dříve, než byl plebiscit, v němž se obyvatelé Sárška měli rozhodnout, zda chtějí, aby toto území bylo opět připojeno k německé Říši, uskutečněn, publikoval Š. Bednár v Lidových novinách svou karikaturu, na níž jsou vyobrazení *nacisti (Goebbels a spol.), kteří tisknou obyvatele Sárška k zemi, protože tento obyvatel křičí do světa, že je terorizován německými hakenkrajclery* (LN, 29.8.1934, r., s. 7), toto zaznamenání poukazuje na to, že českoslovenští karikaturisté nevěřili v dobrovolné přihlášení se obyvatel Sárška k německé Říši, přesto se domnívali, že k němu nejspíše

dojde. Karikaturisté si mysleli, že průběh sárského plebiscitu bude probíhat nedemokraticky, že se při něm nacisti budou snažit zbavit svých odpůrců. Plebiscit se uskutečnil v lednu 1935. Většina obyvatelstva se vyslovila pro připojení Sárska k Německu, nedošlo zde tedy k vojenskému nátlaku, i když je nutno poznamenat že tu silně zapůsobila proněmecká nacistická propaganda.³⁵⁾ Skutečné připojení Sárská k „Třetí říši“ zachytila československá karikatura až v únoru 1935, kdy je v ní poukázáno na to, že Sársko bude pouhým počátkem, že po získání Sárska nacisté obrátí svou pozornost na další státy a jejich konečným cílem bude ovládnutí celého světa. Zde je opět možno vidět prozíravost karikaturistů, kteří rozhodně nevěřili tomu, že získání území Sárska bylo posledním Hitlerovým zahraničně politickým krokem.

V tom, že Sársko bude pouhým začátkem další rozpínavé německé politiky, se karikaturisté nemýlili a česká veřejnost se o tom mohla brzy přesvědčit. V březnu 1936 byla v Lidových novinách uveřejněna karikatura, na níž byla vyobrazena holubice s hlavou A. Hitlera, který nese v zobáku papír s nápisem *Locarno pakt k ptácatům - vojákům, kteří sedí na stromě a mají hladově otevřené zobáky, v pozadí letí letadla. Hitler říká: „Nenakrmím - li je tímhle papírem, pak už nevím!“* (LN, 19.3.1936, r., s. 9; obr. příloha, s. 9). Tato karikatura reagovala na to, že dne 7. března 1936 německá vojska vstoupila do demilitarizovaného porýnského pásma, jehož územní nedotknutelnost byla garantována versailleskou smlouvou a opětovně byla stvrzena dohodou podepsanou v Locarnu v roce 1925. Po tomto násilném aktu, při němž do demilitarizovaného Porýní vpochovalo na 30 000 německých vojáků, Hitler tvrdil, že locarnská dohoda je neplatná, že byla porušena uzavřením francouzsko - sovětského smlouvy, která byla podepsána v květnu 1935.³⁶⁾ Je zajímavé, že přímo tomuto tématu byla v LN věnována pouze jediná (výše popsaná) karikatura.

Po tomto úspěchu, kterého Hitler kvůli nedůrazné politice Francie a západních mocností vůbec dosáhl, zaměřil svou pozornost na dosažení užší spolupráce s Rakouskem, avšak zájem o získání Rakouska je možno zaznamenat ve vyobrazení československých kreslířů již v polovině roku 1933. Na počátku července 1933 byla karikaturou připomenuta snaha o německé „uchycení“ se v Rakousku, v kresbě jsou *nacističtí Němci na „návštěvě“ v Rakousku, jsou vybaveni pistolemi, výbušninami ...* (LN, 2.7.1933, r., s. 9). Tato karikatura byla reakcí na Hitlerův výrok: „Cítíme se uraženi, že se v Rakousku zachází s obyčejnými turisty jako se zločinci.“³⁷⁾ Obdobný námět je zachycen v karikatuře J. Čapka - tentokrát se však nejedná pouze o Rakousko, ale i o Československo, Sársko a Švýcarsko. J. Čapek toto nebezpečí Hitlerovy rozpínavé politiky vykreslil v karikatuře prostřednictvím kruhu, v něm je *hákový kříž s nápisem Německo a barva z něj stéká, jak do Československa, tak do Rakouska, jakožto i na sárské a švýcarské území* (LN, 13.9.1933, r., s. 9). Na začátku roku 1934 karikatura zachytila snahu Hitlera přesvědčit ke spolupráci s nacistickým režimem rakouského kancléře Dollfusse. Kancléř Dollfuss se ocitl v nezáviděníhodné situaci. *Dollfuss je karikaturou znázorněn jako slabý muž, který na sobě nese hákový kříž, z Dollfusse teče pot, říká, že by hákový kříž ze sebe rád sejmul, ale že se do něj nějak zahákoval* (kolem něj jsou tři nacisti, kteří Dollfusse dirigují, LN, 7.2.1934, r., s. 7). Dollfuss je zde tedy pojat jako osoba nevýrazná, která se dostala do vleku Hitlerovy politiky - což dokládá karikatura, na které je *Dollfuss vyobrazen jako malinkatý muž, ze ním je hákový kříž s ukřiženým Hitlerem, který mu podává ruku, dále je tu znázorněna dívka - Společnost národů, která v ruce drží váhy spravedlnosti a z druhé strany je dívka s nápisem Austria, která se bojácně schovává u Mussoliniho* (LN, 1.2.1934, r., s. 9), je patrné, že jistá naděje pro vývoj Rakouska (nezávislého na nacistickém Německu) je spatřována ve

Společnosti národů, jakožto i v Mussoliniho Itálii - s níž v březnu 1934 Rakousku podepíše tzv. římské protokoly (což byla dohoda mezi Itálií, Maďarskem a Rakouskem, která měla za cíl prohloubit hospodářskou spolupráci mezi zmiňovanými zeměmi a dále pak tato dohoda měla vytvořit bázi pro vznik většího mocenského seskupení).³⁸⁾ Karikaturisté předpokládali, že Hitler bude chtít Rakousko začlenit do své sféry moci nejspíše ihned poté, co získá nazpět Sársko. Poukázáno je na to, že jak v případě Sárska, tak v případě Rakouska se bude jednat o začlenění za použití vojenské síly. V tomto bodě se karikaturisté do jisté míry zmýlili, jelikož obě tato území se k Říši připojila „dobrovolně“.

V době, kdy se karikaturisté nejvíce prostoru věnovali Röhmovu pokusu o puč - vyvraždění jednotek SA složkami SS -, došlo dne 25. července 1934 k nacistickému pokusu o puč v Rakousku, který se sice nezdařil, ale byl při něm zabit rakouský kancléř Dollfuss.³⁹⁾ Tento moment však českoslovenští karikaturisté ve svých karikaturách vůbec nezaznamenali. Po zavraždění Dollfusse stal novým rakouským kancléřem Schuschnigg, který dne 11. července 1936 podepsal s Hitlerem bilaterální dohodu za Mussoliniho souhlasu (Mussolini začal s Hitlerem spolupracovat od počátku roku 1936).⁴⁰⁾ Na tuto dohodu českoslovenští karikaturisté nereflektovali. V Rakousku poté dle karikaturistů dochází k silnému potírání jakýchkoli komunistických aktivit. Rakousko se dostává „do vleku“ režimu nacistického Německa, což vrcholí v roce 1938, kdy karikaturisté zachytili, jak v *berchtesgadenské zahradě u klíčové dírky poslouchají zpravodajové* (LN, 16.2.1938, r., s. 9), což bylo reakcí na očekávání toho, jak se Rakousko zachová, jestli se dohodne či nedohodne s nacistickým Německem na ještě užším svazku. Jednání ohledně toho probíhala se Schuschniggem u Hitlera v Berchtesgadenu dne 12. února 1938 (Hitler v té době již byl nejvyšším velitelem branné moci). Karikaturisté dále parodují neschopnost ministerského předsedy

Schuschnigga, který neustále ustupuje Hitlerově politice - viz. karikatura, na níž *Schuschnigg pase ovce, objeví se vlk, Schuschnigg jej odhání pryč, poté se však objeví celé stádo vlků a ovce i Schuschnigg zhrouceně ustupují* (LN, 20.2.1938, r., s. 9). V kresbě karikaturisty Antonína Pelce se pak objevuje náznak na možný německý anšlus Rakouska, když je vykresleno, jak v *Alpách muž s ženou v kroji říkají, že cizinecký ruch tu jde, jen nestojí o žádné hromadné letecké výpravy* (LN, 12.3.1938, r., s. 9). Následný anšlus byl okomentován československou karikaturou, např. v kresleném vtipu, na němž je vyobrazen *Fr. Palacký, který říká rakouskému císaři: „Já jsem Vám Veličenstvo vždycky říkal: Byli jsme před Rakouskem, budeme i po něm!“* (LN, 17.3.1938, r., s. 7)⁴¹⁾. K anšlusu došlo 12. března 1938.⁴²⁾ Vypadá to, že karikaturisté dávali vývoj Rakouska do značné míry za vinu právě Schuschniggovi, nevyjadřovali to, že by si Rakušané přáli být připojeni k „Třetí říši“, tak jak nás o tom informují některé současné historiografické knihy.⁴³⁾

Samotné Rakousko ve vyobrazení karikaturistů není příliš častým námětem. Většinou bylo vyobrazeno v souvislosti s nacistickým režimem, kterému se posléze podvolilo či jako země, která usiluje o restauraci Habsburků (což dokládají karikatury, na nichž např. *generál, který je znázorněn jako anděl s křídly, vede za ruku malého Otto von Habsburka, který má na sobě korunovační klenoty; vzadu na dravci s korunou letí kostlivec s kosou*, LN, 21.6.1934, r., s. 9 či karikatura, na které je *malý Habsburk v kolébce, kolem něj jsou potentáti, vzadu je oltář s obrazem Habsburka, dítě se dožaduje habsburské koruny, kterou nedostalo, potentáti opáčí, že se ale o něm mluvilo*, LN, 23.9.1934, r., s. 9). Toto vyobrazení Rakouska je v rozporu s vyobrazením Rakouska, které ve sborníku *Gleiche Bilder, gleiche Worte* (Mnichov: Spolek Adalberta Stiftera, 1997) nastínil současný český historik J. Rak, který ve 30. letech 20. století viděl Rakousko jako stát, který je pro Čechy symbolem prosperity (viz. druhá kapitola - dějiny karikatury) a který je hodnocen převážně pozitivně.

Expanzivní německá politika vůči Československu: Jak bylo výše uvedeno, obavy z vývoje Německa a z jeho zahraniční politiky vůči československému státu po uchopení moci Hitlerem měli českoslovenští karikaturisté již v dubnu 1933. Námět

výbojnosti Německa vůči Československu se nejprve povětšinou objevuje i spolu v souvislosti s německou politikou vůči Rakousku a Sársku.

Od počátku roku 1935 je opakovaně poukazováno na Hitlerovu rozpínavou politiku, kterou může praktikovat vůči demokratickému československému státu, jak na to poukázal např. Š. Bednár ve své karikatuře, kde zachytil, jak z *koně s nápisem Heimatfront (paralela s trójským koněm) vylézá A. Hitler, kůň jde směrem k parlamentu* (LN, 20.3.1935, r., s. 9). Kritizováno je, že Společnost národů nikterak na tuto nově vzniklou situaci nereaguje. Karikaturisté neměli důvěru v Německo, nevěřili, že by se ve skutečnosti chtělo s Československem ohledně českých Němců domluvit beze zbraní, bez donucení.⁴⁴⁾

V květnu a červnu 1936 se v karikatuře objevuje nenávistná německá nacistická propaganda vůči Československu (velkou oporou pro německé nacisty zde představuje Henleinova strana SdP - o této straně a o samotném jejím představiteli bude více pojednáno v kapitole 5.2), což byla reakce na Goebbelsovo napadání Československa, ke kterému došlo na jaře 1936. Goebbels Československo obvinil z toho, že je „mateřskou lodí bolševismu“ (kvůli smlouvě o spolupráci se SSSR).⁴⁵⁾

V květnu 1938 je hlavní otázkou, jak se bude nadále vyvíjet vztah Německa k Československu, karikaturisté poukazují na to, že Němci si dělají nároky na Československo - alespoň tak to zachytila karikatura A. Pelce, na které je znázorněn *K. Henlein, který zjistil, že Němci spatřili Čechy o půl hodiny dříve než praotec Čech, dále že svatý Václav Němcům tři sta volů ročně dával rád, že husitská doba zaslouží oprav - Tábor se má změnit na Konzentrationstabor, doba pobělohorská je dle Henleina a Němců líčena zbytečně ponuře; Henlein je na základě těchto korektur ochoten znovu vystoupit na Říp a znovu objevit tuto zemi* (LN, 1.5.1938, r., s. 9, československé dějiny by tedy měly být přepsány). V tomto měsíci

Československo vyhlásilo částečnou mobilizaci, jelikož dostalo informace, že se německé vojsko stahuje k československým hranicím. Němci toto popřeli a ke vzbuzení větší důvěryhodnosti v očích západních mocností požadovali, aby byl k německo - československým hranicím vyslán anglický a britský pozorovatel, aby se ujistili, že k ničemu takovému skutečně nedošlo. Německá vojska již v oné době byla stažena, a tak v očích západních spojenců bylo Československo zdiskreditováno.⁴⁶⁾

Karikaturisté tuto situaci ve svých vyobrazení aktuálně nezaznamenali, ale zaznamenali ji zpětně, když o dva měsíce později kritizují německou lživou propagandu, což dokládá karikatura, kdy se lež v podobě příšery rozpíná a směje se, že je tu pokrok, jelikož dřív nemívala svá ministerstva propagandy (LN, 20.7.1938, r., s. 7; obr. příloha, s. 11).

Lidové noviny rovněž kritizovaly německé požadavky na práva pro sudetské Němce avšak pouze pomocí karikatury převzaté ze zahraničního tisku, která byla otištěna poté v ranním vydání LN, s tím, že kdyby někdo tyto požadavky vznesl vůči menšinám žijícím v Německu, byl by bezostyšně odmítnut. V zahraniční karikatuře tak byli vyobrazeni zástupci polské menšiny v Německu, kteří žádali v Německu o čtvrtinu práv, jež Němci chtějí pro sudetské Němce v Československu - německá odpověď na tento požadavek zněla: „Nebudte drzí.“ (LN, 17.7.1938, r., s. 5, Bourse Egyptienne, Kahýra. Význačné je, že tento námět se v karikatuře objevuje až v roce 1938).

V období před uzavřením „Mnichovské dohody“ došlo dne 23. září 1938⁴⁷⁾ k další československé mobilizaci, tato mobilizace však karikaturou opět aktuálně zachycena nebyla. Koncem analyzovaného období se vyskytuje již málo politických karikatur československých kreslířů, bezprostřední ohrožení Československa ze strany Německa je zachyceno v září 1938 zahraniční karikaturou, kdy je Československo zobrazeno jako jehně, zatímco Německo má podobu tygra, který si prý chce k jehňátku jen lehnout (LN, 27.9.1938, r., s. 5, Evening Standart; obr. příloha, s. 12). Tato kresba plně vystihla pohled karikaturistů (v tomto případě anglických) na Německo a

jeho vztah k Československu, který byl vztahem asymetrickým (v němž si Německo diktovalo své požadavky).

V souvislosti s rozpínáním německého nacismu (ale i italského fašismu) je v roce 1937 na stránkách Lidových novin publikován **cyklus „Diktátorských bot“**, který pochází od J. Čapka. Tento cyklus „Diktátorské boty“ jsou vysoké naleštěné černé boty, které vytváří dominantní dojem. „Diktátorské boty“ reprezentují hlavně německý nacismus, ale i italský fašismus, tedy ideologie, které jsou protidemokratické a které touží po dosažení totalitní politické moci a zlikvidování jakékoliv opozice. Tímto cyklem vyjádřil J. Čapek své obavy z těchto ideologií a varoval před nimi (a před případným jejich uctíváním) československou společnost, varoval před tím, že tyto „boty“ (ideologie) se nezastaví před ničím, hodnotou pro ně není kultura, nýbrž zbrojení, nechtějí slyšet názory jednotlivců, chtějí pouze beztvaré masy lidí, které je budou poslouchat. První kresba z jeho cyklu byla publikována 22. ledna 1937 a bylo na ní vyobrazeno, jak „diktátorské boty“ přichází z nebe (všichni je chtějí), či se zrodily z chaosu; at' tak či onak jsou výrazem rasových a duchovních ideálů národa - stojí na piedestalu (LN, 22.1.1937, r., s. 7; obr. příloha, s. 13). V dalších karikaturách z tohoto cyklu je zachyceno, jak „diktátorské boty“ jdou po hlavách davu lidí - „krok dějin bere se vpřed ve vysokých botách“ (LN, 26.1.1937, r., s. 9), jsou prezentovány jako „nástroje míru a pořádku“, když v názorném vyobrazení stojí na tancích a bombách (LN, 28.1.1937, r., s. 9), dále je zachyceno, jak „diktátorské boty“ stojí na stupínku a pod nimi jsou řady vyrovnaných bot (LN, 30.1.1937, r., s. 9) a rovněž je znázorněno, jak „diktátorská bota“ kope do anděla míru, když slyší slovo kultura (LN, 2.2.1937, r., s. 9).⁴⁸⁾ Další karikatury nám ukazují, jak z „diktátorských bot“ prýští nápisy: zákaz, příkaz, rozhodují, zrušují, povel, ustanovujeme, žádám, velím

(LN, 16.2.1937, r., s. 9), což dokládá jejich nadvládu nad vším či jak „diktátorské boty“ ničí lidi, domy ... a za nimi stojí nové továrny („Vzkvétá průmysl i orba“, LN, 18.2.1937, r., s. 9) – jedinec pro tento režim nemá význam. „Diktátorské boty“ jako symbol, který zlikvidoval demokracii, jsou vyobrazeny jako plné lebek (a rovněž všude kolem nich jsou jen lebky), boty říkají: „At' ukáže slabošská demokracie“ (LN, 4.3.1937, r., s. 9), jsou i symbolem smrti (viz. karikatura, na které je nejprve vyobrazena kráva v „diktátorských botách“ – té to nesluší, zato kostlivci s kosou v „diktátorských botách“ to sluší; LN, 6.3.1937, r., s. 9).

6.2 Demokratické Československo v karikatuře československých kreslířů

V roce 1933 vidí karikaturisté Československo jako zemi, na níž tvrdě dolehla **hospodářská krize**, ke které došlo v důsledku krachu na burze v New Yorku (24. 10. 1929).⁴⁹⁾ Tato krize tvrdě zasáhla hlavně periferní části Československa. Počet nezaměstnaných dosáhl vysokého čísla a karikaturisté si tohoto neutěšeného stavu byli dobře vědomi.⁵⁰⁾ V Lidových novinách jsou otiskovány jejich karikatury, které znázorňují jejich „humorné“ zaznamenání současné situace. Jedná se např. o kreslený vtíp, který nese název „Povzdech hladového“, kdy na kost vyhublý muž v téměř nezařízeném pokoji sedí na posteli a na stole vidí myš a jen si povzdechne: „Škoda, že jsem vegetarián.“ (LN, 11.1.1933, r., s. 9; obr. příloha, s. 15) či o karikaturu, na níž je vyobrazeno, jak muže v noci v posteli přepadne celá skupina mužů s pistolí a chtějí peníze, je jich tolik najednou, protože všechna povolání jsou přeplněna (LN, 8.4.1933, r., s. 9).⁵¹⁾ Nejvíce karikatur týkajících se špatné ekonomické situace bylo publikováno v LN v roce 1933, poté jich postupně ubývá. Karikaturisté tedy reagovali bezprostředně, po vylepšení hospodářské situace přímo úměrně

klesá počet vtípů zobrazují tuto situaci, což vyvrcholí v roce 1938, kdy se jí již netýká žádný politický vtíp (příčinnou tohoto jevu však kromě bezpochybně lepší československé ekonomické situace mohla být i naléhavější starost karikaturistů o zachování míru a proto se mnoho jejich karikatur uveřejněných v roce 1938 týkalo právě mírové tematiky).

Karikaturisté však ve svých kresbách rovněž zaznamenali, že hospodářská krize, která postihla Československou republiku se nedotkla všech jejích občanů, nýbrž spíše jen chudších lidí a střední vrstvy obyvatelstva, která se proletarizuje. Toto dokládá např. karikatura J. Čapka, na níž lidé stojí na ulici před výlohou obchodu s uzeninami a pekařstvím, zleva přichází pán s ohromným břichem. Ve výloze obchodu je plno uzenin, masa ... , a člověk stojící před výlohou v otrhaných kalhotách konstatuje, že krize by se ještě dala zvládnout, jen kdyby si tomu člověk mohl snáze přivyknout (LN, 18.1.1933, r., s. 9) nebo vtíp, na němž dva nepříteli oblečení pánové hledí na rodinu oblečenou v kožichách, která odhazuje sních; jeden z chuději oděných pánů si myslí, že lidé v kožichách byli dříve zámožní lidé a teď že jsou rádi, že mají práci - mohou odhazovat sních, ale druhý muž mu řekne, že se mýlí, že je to továrník s rodinou a jedou autem na výlet (LN, 28.1.1933, r., s. 9; obr. příloha, s. 16).

Současně v roce 1933 karikatura reaguje i na politický extremismus, který vzrostl v souvislosti s hospodářskou krizí. Jedná se zejména o pravicový extremismus. Bezprostřední ohrožení života demokratické Československé republiky je karikaturisty spatřováno v existenci **české fašistické strany** v Československu a v jejím pokusu o puč, který znázornili počátkem roku 1933, ve svých karikaturách se před tímto nebezpečím snažili varovat demokratickou veřejnost. V Lidových novinách byla publikována karikatura s názvem „Brněnské přepadení“, na němž lidé s noži, bodáky a pistolemi

u sebe měli podobiznu svého vůdce, který tedy s nimi nebyl, ale byl s nimi v duchu (LN, 25.1.1933, r., s. 9). Tato karikatura ukazuje, že karikaturisté nevěřili tomu, že by se Gajda, vůdce českých fašistů, akce nikterak neúčastnil. Pokus o puč, který chtěl veřejnosti (domácí a snad i světové) ukázat špatnou stabilitu demokratické republiky, byl neúspěšný, což bylo v karikatuře připomenuto vyobrazením toho, jak v Židenicích se sice ještě bojuje, ale fašističtí generálové již běží na brněnské nádraží, aby ujeli (LN, 28.1.1933, o., s. 4). K pokusu o puč došlo v lednu 1933 ve Svatoplukových kasárnách v Brně - Židenicích (karikatura tedy zareagovala okamžitě). Tento pokus byl veden bývalým agrárníkem Kobzinkem a účastnilo se jej šest desítek fašistů. Aktivní účast na této akci se vůdci Národní obce fašistické (NOF) Gajdovi nepodařilo prokázat.⁵²⁾

Karikaturisté považovali za alarmující oslnění českých fašistů německým nacismem. Tento motiv byl vyobrazen poprvé v březnu 1933 - kdy je zachyceno, jak se dva muži, „vlastenci“, setkají na ulici, jeden z nich drží v ruce noviny *Expres* (tyto noviny byly znakem českých fašistů) a ptá se druhého muže, co říká fašismu v Německu, ten odvětí, že takový nacionalismus bychom měli mít u nás (LN, 24.3.1933, r., s. 9) - a objevoval se pak i v následujících měsících.

Karikaturisté ovšem poukázali nejen na nebezpečí Gajdovy Národní obce fašistické, ale i na fašizující Stříbrného Národní ligu.⁵³⁾ Stříbrný je po celé analyzované období viděn jako osoba, která rychle mění své politické názory, jako osoba „prohnilá“, jak to názorně dokládá karikatura, na níž Stříbrný jako hruška leží na zemi, běží k němu ježek (národní demokracie), strom nad Stříbrným má tři větve (Horký, Kahánek - národní socialista, ligistický a agrární novinář; Nájemník - poslanec Ligy proti vázaným kandidátkám, který byl v roce 1932 předsedou Národního sjednocení), svítí slunce; Stříbrný si myslí, že shnilé odpadne, proto od něj odpadl strom (LN,

28.10.1934, r., s. 9). Karikaturisté tak opovržlivě parodují spojení Stříbrného Národní ligy právě s národní demokracií, v jejímž čele stál Karel Kramář (ke spojení těchto dvou stran a ještě strany Národní fronty ve stranu Národního sjednocení došlo právě 28.10.1934).⁵⁴⁾ Upozorňují čtenáře Lidových novin na pochybnosti, které mají o Kramářovi a změně jeho politiky. Právě kvůli tomuto spojení strany Národní demokracie a Stříbrného ligy stranu opouští mnoho lidí (Krofta, Hora ...), *Kramářovi to prý nevadí, jelikož, jak prohlašuje, Národní strana je stranou inteligence* (11.11.1934, r., s. 9). Jisté nebezpečí bylo spatřováno také v komunistech - tak to alespoň naznačuje karikatura Š. Bednára, v níž muž maluje na zed' srp a kladivo, druhý muž k tomu píše: „hanba komunismu, at' žije fašismus“, takhle se spolu dohadují a když k nim přijde jeden policajt, oba volají, že sto policajtů jde a „honem pryč“ (LN, 20.7.1934, r., s. 9). Tato karikatura ukazuje, že komunisté a fašisté mají něco blízkého a sice to, že oba vyznavači těchto ideologií lžou. Komunismus byl však viděn jako „menší zlo“. Může to být proto, že v nacistickém Německu je komunistická strana pronásledována. Karikování komunismu se nevyskytuje ani v dalších letech analyzovaného období, je možné, že postoje ke komunistům jsou revidovány, jelikož komunisté např. podpořili volbu Edvarda Beneše prezidentem v prosinci roku 1935 a zavázali se bojovat proti všemu, co je antidemokratické.⁵⁵⁾ V tomto bodě je vidět, že Lidové noviny a lidé v nich působící zachovali svou loajalitu vůči „politice Hradu“ (a respektovali její linii).

Karikatura se ve svých vyobrazení nevěnovala pouze těmto politickým stranám, ale i širšímu **politickému spektru**. Otakar Mrkvička výstižně připodobnil *politické strany k různě vypadajícím ženám: symbolem agrárníků se v jeho podání stává kyprá žena s vidlemi a vědrem, symbolem národně - demokratické strany je selka s rukama v bok, lidová strana je znázorněna jako stará, vychrtlá žena, která má ruce u sebe a modlí se,*

symbolem „autonomistické strany“ jsou dvě ženy, které ačkoli jsou spojeny pozadím k sobě, tak utíkají od sebe a symbolem „strany revizionistické“ je torzo nahého ženského těla (LN, 11.9.1933, r., s. 5).

V karikatuře se připravoval střet mezi demokratickými a antidemokratickými silami. Karikaturisté se s obrovským předstihem připravovali na parlamentní volby (které se měly uskutečnit v květnu 1935), tímto tématem se začali zabývat již v prosinci 1934. Kreslíři si zde kladou otázku, jak asi dopadnou čeští fašisté - strana Národního sjednocení, kterou podporovaly tyto noviny: *Národní listy, Polední list, Národní politika.*⁵⁶⁾ Varováno je před tím, aby se tito čeští „vlastenci“ chopili moci, jelikož poté, co by k tomu došlo, by zřejmě zlikvidovali levicovou opozici, což je ukázáno v karikatuře Š. Bednára, která vychází z minulosti, avšak snadno se dá přenést i na současné poměry. V této karikatuře je ve hvězdných oblacích znázorněn Karel Havlíček Borovský, Jan Amos Komenský a Jan Hus. Borovský píše, že když se k moci dostanou čeští vlastenci, tak Husa upálí, Komenský uteče a Borovský, že zahyne v koncentračním táboře s mnoha ostatními, protože jsou vlastně všichni levicoví (LN, 16.12.1934, r., s. 9). Tyto tři osobnosti byly považovány za symbol češství. Karikaturisté tak chtějí skandalizovat extrémní pravici, chtějí vytěsnit tyto strany ze společenského života jako něco, co je neslučitelné s demokratickým češtvím. Národní sjednocení je karikováno i v dalších kreslených vtipech - např., jak *předseda Národního sjednocení tvrdí, že strana Národního sjednocení je tak nepochybná jako rukopisy* (které však, jak víme, byly zfalšovány; LN, 21.2.1935, r., s. 9) či v karikatuře, v níž *Stříbrný objímá Kramáře a oba stojí na piedestalu s nápisem Národní sjednocení* (LN, 24.2.1935, r., s. 9). Národní sjednocení je líčeno jako strana nejednotná, která se nakonec nikterak nedohodne, je to strana, z níž lidé hromadně vystupují (tento motiv se objevuje ihned poté, co

došlo ke vzniku této strany), jak to dokládá karikatura, na které je vyobrazen K. Kramář, všichni lidé kolem něj prchají pryč a hází mu jen lístky s nápisem „vystupuji“, název karikatury zní „V čem jsou voliči Kramáře sjednoceni.“ (LN, 16.5.1935, r., s. 9).⁵⁷⁾ Je to strana, která se snaží napodobovat německý nacismus.⁵⁸⁾ Na vztah Stříbrného a Kramáře je pohlíženo jako na vztah asymetrický, vůdčí osobnost je spatřována ve Stříbrném - jak to ukazuje karikatura, ve které Stříbrný padá do vod za ruku je s ním spojen Dr. Kramář, který tak padá do vod též, název karikatury zní „Kam dovede Stříbrný Dra Kramáře“ (LN, 5.5.1935, r., s. 9) či kresba, na které se zepředu Kramář se Stříbrným objímají, avšak zezadu má Stříbrný ruku s nožem na Kramářových zádech (LN, 18.5.1935, r., s. 9). Cílem karikaturistů nejspíše bylo tuto stranu v očích české veřejnosti zdiskreditovat (i když tato strana se spíše diskreditovala sama) a odradit tak potenciální československé voliče od jejího volení. Karikatury proti straně Národního sjednocení vrcholí v období těsně před parlamentními volbami, které byly vyhlášeny na 19. května 1935.⁵⁹⁾ Jejich autorem je v tomto období hlavně J. Čapek, avšak podílí se na nich i Š. Bednár a O. Sekora. J. Čapek vytvořil „karikatury na pokračování“ s námětem toho, kdo jsou voliči strany Národního sjednocení (skandalizován začíná být i volič Národního sjednocení) - dle něj to jsou podnikatelé, kteří nutí k volbě Národního sjednocení i své zaměstnance (LN, 8.5.1935, r., s. 9), nezaměstnaní - bohatí, kteří popíjí v baru, vlastenci (píjí pivo, za nimi jsou noviny *Expres* a nápis *Komenský*), mladí (hází kameny do oken) i idealisté a Kramář a Stříbrný (tyto karikatury byly v Lidových novinách publikovány v jejich ranních vydání od 8.5. do 12.5.1935). Voliči Národního sjednocení jsou tedy karikaturou vykreslení jako neupřímní vlastenci, kteří s opravdovým češtvím nemají nic společného.

Karikatura na předpokládaný výsledek květnových voleb zareagovala tím, že vypodobnila anděla nad volební urnou, pod

níž je náhrobní nápis, že tam odpočívá Národní demokracie („pokoj jejím prachům“), pod hrobem jsou věnce Svaz průmyslníků, Živnobanka (LN, 19.5.1935, r., s. 9). Karikaturisté tedy měli stranu Národní demokracie, poté co se spojila se Stříbrného ligou, za stranu „odepsanou“.

Ve volbách nakonec zvítězila agrární strana (získala 45 mandátů), která získala o pouhý jeden mandát více než Henleinova SdP, Národní sjednocení získalo jen 17 mandátů. Ve volbách, jak je patrné, fašisté prohráli, jelikož získali (Národní obec fašistickou a Národní sjednocení) celkem jen přes 7,5% všech odevzdaných hlasů, ale je nutno poznamenat, že v Praze Národní sjednocení zvítězilo, i přes veškerá varování československých karikaturistů působících v redakci Lidových novin.⁶⁰⁾

J. Čapek nakreslil jako reakci na skutečný výsledek parlamentních voleb pro LN karikaturu, na níž bylo znázorněno *staré koště s nápisem nová vláda - vydrželo i přes volby, ale otázka je, jestli ještě dobře pomete* (LN, 5.6.1935, r., s. 9). Vláda, která nakonec byla sestavena, byla totiž v podstatě obměněná velká koalice, která zde vládla před volbami a rozšířena byla jen o živnostníky (karikaturisté předpokládali, že tak lepší postavení získá obchod a průmysl). V jejím čele opět stanul Malypetr. Dne 29. října 1935 ale Malypetr podává demisi a jeho místo zaujme M. Hodža.⁶¹⁾

Je zajímavé, že v předvolebním období karikaturisté varovali pouze před českými fašisty (resp. hlavně před stranou Národního sjednocení), zatímco **Henleinova strana SdP** parodována příliš nebyla, nebylo zde ještě upozorněno na bezprostřední spojení Henleina a jeho politiky s nacistickým Německem a jeho „Vůdcem“. Henlein byl zpočátku zobrazován jako osoba, která je snad na Německu nezávislá či alespoň má budit tento dojem a teprve až v polovině roku 1936 je Henlein karikaturisty vnímán jako člověk, z jehož strany bude hrozit Československému státu velké nebezpečí. Takto je zachycen

v karikatuře A. Pelce, ukázáno je, jak *cvičí a hajluje*, čte *Mein Kampf* (před kterým karikatura LN své československé čtenáře varovala, karikaturisté se obávali, aby se lidé touto knihou nenechali ovlivnit), říká: „*Es kommt der Tag*“ (*přijde den ...*) – *před ním jsou vzpažené pravice a děla. Henlein píše Heil Hitler ...* (LN, 28.6.1936, r., s. 9). Tato karikatura se objevuje v době, kdy naplno propuká nenávislná propaganda „Třetí říše“ vůči demokratickému Československu.⁶²⁾ Poté je i dále Henlein kreslen jako osoba, která je oslněna nacistickou propagandou a je vázána na nacistické Německo.⁶³⁾ Karikaturisté ironicky říkají, že Henlein by měl být za svou úslužnost Německu odměněn. Vyobrazeno je, jak si henleinovci komicky poněmčují svá česká příjmení a vůbec, jak se strana SdP snaží napodobovat vše německé (tyto karikatury jsou publikovány v říjnu 1937, tedy v době, kdy se konal krajský sjezd sudetoněmecké strany v Teplicích, jeho cílem bylo vyvolat protivládní demonstrace, tento cíl se však splnit nepodařilo).⁶⁴⁾ Počátkem května 1938 již Henlein v karikatuře veřejně vystupuje se svými nároky na českou zem (viz. výše v oddílu expanzivní německé politiky vůči Československu).

Československá republika musela také v období 30. let 20. století řešit **situaci na Slovensku**, resp. slovenské snahy o dosažení politické autonomie. Tato problematika se ve vyobrazení československých karikaturistů objevuje již počátkem roku 1933, kdy je vyobrazena politika slovenských luďáků (slovenská politická strana, jež měla na Slovensku dominantní postavení, její postoje k Čechům a jejich politice budou určovat vývoj československé politické situace). Objevují se i obavy, jak dopadne maďarská agitace na Slovensku, která byla karikaturou zachycena už v první polovině roku 1933. Maďaři se totiž chtějí stát slovenskými spojenci vůči české politice, chtějí podpořit slovenskou snahu o získání autonomie. Českoslovenští karikaturisté ve svých vyobrazeních slovenské snahy o autonomii bagatelizují, říkají,

že ji Slováci chtějí, aby jim bylo dobře, ale přitom ani nevědí, co to autonomie je (LN, 10.9.1933, r., s. 9). V další karikatuře je znázorněn Hlinka (předseda luďáků), jak pilou z mapy Československa odřezává Slovensko (LN, 8.10.1933, r., s. 11). Hlinkova Slovenská strana lidová již v roce 1930 předložila druhý návrh autonomie Slovenska, avšak tato strana zároveň zdůrazňovala, že autonomie má posílit československý stát.⁶⁵⁾ Závěrem roku 1933 téma vývoje Slovenska ustupuje do pozadí, ale koncem příštího roku (listopad 1934) se ve vyobrazení československých karikaturistů znovu objevuje a sice v karikatuře Š. Bednára, který zaznamenal, jak slovenský Jánošík (v typickém kroji, je symbolem Slovenska) na mapě Československa je tahán ze všech stran - Maďary, Poláky, Čechy (LN, 25.11.1934, r., s. 9; obr. příloha, s. 17). Poté tento námět z karikatury mizí a objevuje se až v souvislosti s demokratickým bojem, který je veden za zachování Československého státu v době jeho aktuálního ohrožení A. Hitlerem (rok 1938), vývoj Slovenska je v tomto období velmi důležitý. Toto dokládá kreslený vtip z července roku 1938, na němž je vyobrazeno, jak se prostý člověk ptá, co farář udělal se slovenským státním znakem, jelikož znak je „obrán“ - stalo se tomu tak, jelikož část znaku si vzal Maďar, druhou část Polák a ve středu (zbytku Slovenska), že se uskuteční slovenská autonomie (LN, 16.7.1938, r., s. 5).⁶⁶⁾

Vyobrazení slovenských snah o získání politické autonomie v kresbách karikaturistů bylo v mnou analyzovaném období zpočátku spíše vysmíváno, na toto úsilí bylo pohlíženo jako na úsilí zbytečné, požadavky slovenských představitelů byly karikovány jakožto požadavky nereálné, s poukazem na to, že sami Slováci nevědí, co vlastně chtějí a co by jim nabytá autonomie měla přinést. Koncem studovaného období se však již karikaturisté více zabývají reálným vývojem Slovenska a dávají více najevo své obavy z agitace Maďarů a Poláků na slovenském území a samotných slovenských snah o dosažení autonomie.

Menším, avšak přesto neopominutelným tématem československé karikatury je **téma cenzury**. Toto téma je nastoleno ve spojitosti s mezinárodní výstavou karikatur a humoru, která se konala v roce 1934 v pražském Mánesu a na níž tvrdě zasáhla německá cenzura.⁶⁷⁾ O. Sekora vykreslil, jak *Němci zakračují proti této mezinárodní výstavě karikatur - Hitler je stále více „retušován“, až z něj zbude jen kolečko jako hlava a pod ním je nápis Hitler* (LN, 16.4.1934, r., s. 5). Tato karikatura reagovala na to, že na této výstavě byla vystavena i díla německých emigrantů, kteří z Německa uprchli před Hitlerem a jeho politikou, což se Němcům nelíbilo. S nelibostí je však pohlíženo i na samotnou československou cenzuru, která zvýznamňuje v roce 1934. Karikaturisté parodují práci cenzora v souvislosti s novým tiskovým zákonem.⁶⁸⁾ *Cenzor je O. Sekorou zobrazen nejprve tak, jak si za stolem čte Lidové noviny, pak na paragrafu s nasazenými brýlemi zírá do LN, poté je na ještě větším paragrafu čte s lupou, pak s dalekohledem a nakonec s mikroskopem. Paragraf je tedy stále větší. Název karikatury zní „dosud, dnes, zítra, pozítří a popozítří* (LN, 24.6.1934, r., s. 9).⁶⁹⁾ Cenzura je vnímána jako útok na demokratické principy Československého státu. V tomto bodě - jako téměř v bodě jediném - nejsou názory karikaturistů v souladu s politikou, kterou vedl „Hrad“ a k níž jinak Lidové noviny, resp. lidé v nich působící byli velmi loajální. Práce cenzorů a tiskový zákon se však postupně dostávají mimo zájem československých karikaturistů.

Určité znepokojení a zároveň odhodlání bránit se Německu je vidět na události **smrti T. G. Masaryka**, ke které došlo 14. září 1937.⁷⁰⁾ Tento den vyšlo zvláštní vydání Lidových novin „v černém“, v němž byla v kresbě znázorněna *žena ve smutečních šatech, která měla ruce vzhůru* (LN, 14.9.1937, r., s. 13). Tento námět pokračoval až do 21. září 1937 a všechny tyto kresby pocházely buď od J. Čapka či od O. Mrkvičky⁷¹⁾ (po celé toto období vycházely Lidové noviny s nápisem lemovaným černou

barvou). T. G. Masaryk působil ve funkci prezidenta Československé republiky od jejího vzniku až do poloviny prosince roku 1935, kdy abdikoval kvůli svému špatnému zdravotnímu stavu a jeho nástupcem se stal - do té doby ministr zahraničních věcí - Edvard Beneš.⁷²⁾ Odhodlání postavit se na odpor nacistickému Německu je demonstrováno i sokolským sletem (kdy se předvádí jednota, síla, demokracie ...), který se uskutečnil v roce 1938 již ve stínu aktuálního nebezpečí válečného napadení Československa Německem ...⁷³⁾

Československá republika musela v období 30. let 20. století kromě nepříznivé hospodářské situace a svých vnitřních politických problémů (ať již se jednalo o aktivizaci fašistických stran, o parlamentní volby roku 1935 a aktivizaci Henleinovy politiky či o situaci na Slovensku) ve své zahraniční politice řešit situaci, která vznikla nástupem A. Hitlera k moci (hledala nového spojence proti Hitlerově rozpínavé politice a po určitou dobu se zdálo, že tento spojenec by mohl být nalezen v Sovětském svazu), dále pak se musela zabývat požadavky Poláků na oblast Těšínska, které připadlo Československu a politikou Maďarů. Nejtíživějším úkolem však nakonec byl problém samotného přežití samostatného demokratického Československého státu.

„V hodnocení zahraniční politiky vlastního státu dominovala jako nejvyšší hodnota domnělá československá soběstačnost, daná všestrannou vyspělostí českého národa.“⁷⁴⁾ Československo se jinak ve své zahraniční politice orientovalo na Francii a Velkou Británii, avšak rokem 1936 (po obsazení demilitarizovaného porýnského pásma Němci) byl tento spojenecký systém orientovaný na západní mocnosti narušen, jelikož západní mocnosti se nechtěly vměšovat do záležitostí týkajících se střední a východní Evropy.⁷⁵⁾

Největší nebezpečí pro Československou republiku karikaturisté oprávněně spatřovali v sousedním **nacistickém**

Německu. O vztahu mezi Československem a tzv. „Třetí říší“ bylo pojednáno již v kapitole 6.1 a proto zde připomenu a popř. doplním pouze nejvýznamnější události, k nimž ve vývoji česko - německých vztahů v analyzovaném období došlo.

Počátek svého ohrožení v zaznamenání kreslířů - karikaturistů začala Československá republika v souvislosti s nacistickým Německem vnímat již na jaře 1933. Karikaturisté se - na rozdíl od některých politiků (viz. výše) - nenechali přesvědčit Hitlerovými prohlášeními o pouhé jeho snaze po dosažení spravedlnosti ... , nevěřili jeho propagandě a své názory tak veřejně zprostředkovávali čtenářům Lidových novin. Kreslíři se obávali, že Hitler se nespokojí s dosažením jím propagovaných cílů, měli strach, že ve sféře zájmu nacistického Německa se mimo Sárska, Porýní a Rakouska objeví i Československo (popř. i Švýcarsko). V prvních letech období let 1933 - 1938 byl Hitlerův zájem upřen hlavně na Sársko, Porýní a na Rakousko. Přesto ale českoslovenští karikaturisté po celé období pohlíželi na Německo jako na zemi výbojnou, která svou rozpínavou politiku (nemuselo se vždy jednat jen o válečnou politiku, ale i o kulturní rozpínavost ...) bude praktikovat i vůči demokratickému Československému státu. Š. Bednár ve své karikatuře zaznamenal to, že se Československo chtělo proti nacistickému Německu (ale i jiným státům) zabezpečit, když nakreslil, jak *představitelé „malodohodových států“ uzavírají Organizační pakt Malé dohody, této dohodě by se ale dle nich mělo říkat Velká, protože se dohodli ve věcech politických i hospodářských* (LN, 7.6.1933, r., s. 7). Tento pakt byl podepsán již 16. února 1933 a znamenal, že toto spojení se mělo stát kolektivní mocností.⁷⁶⁾ Za obzvlášť velké nebezpečí karikaturisté považovali to, kdyby mělo dojít k rakouské spolupráci s Německem (k čemuž nakonec dochází od roku 1936 po podepsání bilaterální smlouvy mezi Německem a Rakouskem⁷⁷⁾ a v roce 1938 je Rakousko přičleněno k Rakousku⁷⁸⁾). Poté se ukazuje, že politiku demokratického

státu podkopává Henleinova Sudetoněmecká strana (SdP), která začíná postupně otevřeně spolupracovat s nacistickým Německem (viz. výše, pojednání o Henleinovi a SdP a kapitola 6.1), ačkoli zpočátku Henlein vystupuje jako osoba, která má působit nezávisle na Hitlerově politice (srpen 1935).⁷⁹⁾

Karikaturisté nevěřili německým nacistům jejich tvrzení o možné ochraně Československa.

Československý stát však není dle karikaturistů ohrožován pouze německou politikou, ale i **politikou maďarskou**, kdy se Maďaři jednak snaží podporovat výše zmiňované slovenské snahy o autonomii, jednak se rovněž (jako Němci) snaží v ČSR působit svou propagandou, jak to dokládá karikatura, na níž se *Československo ocitá mezi propagandou Německa a Maďarska - zprava jde k ČSR A. Hitler s hákovým křížem a zleva působí maďarské rádio Lakihegy* (LN, 16.12.1933, r., s. 9). Maďarskou zahraniční politiku vůči Malé dohodě zachytil v karikatuře Š. Bednár ve znázornění *Gömböse, který diktuje třem zapisovatelům, že Maďaři musí zůstat hrdiny a trpiteli a že maďarské požadavky se zase musí zpracovat tak, aby je Malá dohoda nemohla přijmout* (LN, 7.5.1935, r., s. 9).

Dalším státem, jehož vývoj byl pro Československo nesmírně důležitý, bylo **Polsko**. Obavy z jeho vývoje je v karikatuře možno zaznamenat již krátce poté, co došlo k uzavření německo - polské smlouvy o neútočení (leden 1934).⁸⁰⁾ Poláci tak vůči Československu začínají také vystupovat se svou útočnou politikou a se svými požadavky. Jedná se o oblast Těšínska, kterou by Poláci rádi znovu připojili ke svému území⁸¹⁾, ale objevuje se i námět česko - polského soužití v českém pohraničí, zde karikaturista J. Čapek zachytil, jak *má česká škola, která se nachází poblíž polských hranic vymlácená okna* (LN, 7.9.1935, r., s. 9). Česko - polské soužití je vyobrazeno jako soužití konfliktní, které by mělo být řešeno. Karikaturisté si myslí, že Poláci chtějí v očích (světové) veřejnosti Čechy očernit a představit je

jako utlačovatele Poláků, avšak ve skutečnosti že tomu tak není, což názorně ukazuje karikatura Š. Bednára, na které *polský soudce nařizuje spoutanému Polákovi, aby řekl třem redaktorům, jak jej Češi mučili, když ho slyšeli mluvit polsky* (soudce má na Poláka připraven bič, LN, 18.10.1935, r., s. 9).

Československo je vnímáno jako země míru, klidu. Je to země, která je sice sama ohrožena, ale nikoho neohrožuje a je připravena se bránit. Pozitivně je hodnocena velká účast československé veřejnosti při sbírce na obranu státu. V karikatuře je k tomuto tématu publikována karikatura, na níž se *anděl se šerpou s nápisem mír (pax) dívá do novin, kde vidí napsáno: „Velká účast při půjčce na obranu státu v ČSR“, a tak anděl bere kufr (a odchází do Československa), s tím, že je to země, kde se bude moci v klidu usadit* (LN, 25.6.1936, r., s. 9). Koncem roku 1937 je zemí, která je znázorněna jako žena v prostém bílém hábitu s čapkou na hlavě, která drží v ruce mírovou ratolest a brání se proti nacismu (LN, 17.11.1937, r., s. 7).

V souvislosti s ohrožením ČSR ze strany Německa reagují karikaturisté na návrhy některých českých politiků - např. K. Kramáře či Dr. Preisse - kteří koketovali s myšlenkou užší spolupráce se SSSR. SSSR je karikaturou hodnoceno dvojznačně, karikaturisté již dříve parodovali plnění sovětských pětiletok⁸²⁾, jakožto i zaostalost tohoto státu, ale zároveň zaznamenali i mocenské ambice SSSR, ať již se jednalo o karikaturu, na které *lední medvědi koukají na rudou vlajku se srpem a kladivem zapíchnutou v zeměkouli a říkají, jak oni bílí k tomu přijdou, aby se točna točila kolem rudé osy* (LN, 16.6.1937, r., s. 7) či o karikaturu, na níž se *muž ve fraku v klobouku s hvězdami a neoholený prostý muž s čapkou a hvězdou na srdci drží kolem ramen, pod nimi na děle sedí dva naštvaní a znuďení hitlerovci* (LN, 29.11.1933, r., s. 9).

Od počátku roku 1938 se dominantním námětem karikatury stává starost o zachování míru a o to, jak svět bude v tomto

roce vypadat, karikaturisté Lidových novin předpokládají, že to bude svět plný politických i skutečných bojů. Ani v tomto bodě se kreslíři nezmýlili a jako již téměř tradičně znovu prokázali svou schopnost predikce. Jako první na řadu mělo přijít právě Rakousko a po něm i demokratické Československo (viz. kapitola 6.1 a expanzivní německá politika vůči Rakousku a Československu).

Poznámky

- 1) Moravcová, Dagmar; Bělina, Pavel; Pečenka, Marek. Kapitoly z dějin mezinárodních vztahů 1914 - 1941. Praha: Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, 1994. s. 78
 - 2) Klimek, Antonín. Boj o Hrad, kdo přijde po Masarykovi? (1926 - 1935). Praha: Panevropa a Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, 1998. s. 336
 - 3) Müller, Helmut; Krieger, Kral Friedrich; Vallrath, Hanna. Dějiny Německa. Praha: NLN, 1999. s. 265-266
 - 4) Ofocené karikatury jsou snižené kvality. Fotografie karikatur byly pořízeny se souhlasem Národní knihovny.
 - 5) Mezinárodní karikatury usvědčují ze lži ony interpretace, které se nám snaží namluvit, že v době neklidného roku 1938 nešlo správně zhodnotit negativní důsledky, které Mnichovská dohoda Československu přinesla, vždyť například anglická veřejnost byla kresbou Davida Lova varována již v červenci roku 1938 před nebezpečím, které vzniklo následkem vyostření sudetské krize. Velká Británie si tedy byla rovněž vědoma Hitlerovy lživé propagandy.
Jaworski, Rudolf. Mnichovská dohoda v mezinárodní karikatuře. In Dějiny a současnost 6/98, kulturně historická revue, ročník 20. s. 45
 - 6) viz. např. pásmo obrázků, na kterých je vyobrazeno, jak Hitler vydává rozkazy, že musí být úcta v minulost (...), válka proti duchovnímu, politickému a kulturnímu nihilismu (děti ve škole malují hákové kříže). Hitler vypíše volby, aby se ukázalo, jak moc si lid přeje vládu národního sjednocení. Musí být jednota ducha a vůle (je vynucena zbraní, lidé míří na druhé pistolí), LN, 5.2.1933, r., s. 9 (obr. příloha s. 2)
 - 7) Árijec je příslušník indoevropské rasy, která je dle rasových teorií nadřazena ostatním rasám - v tomto případě zejména rase semitské. Norimberské zákony - 15. září 1935 došlo k přijetí „říšského občanského zákona“ a „zákona na ochranu německé krve“, což znamenalo, že politická práva (jakožto i práva občanská) náležela jen příslušníkům „árijské“ rasy a byly zakázány i sňatky mezi Židy a občany „německé krve“.
Klimeš, Lumír. Slovník cizích slov. Praha : SPN, 2002. s. 37 a Dějiny Německa, c. d., s. 279
 - 8) např. karikatura, na níž je slunce znázorněno v podobě ohnivého hákového kříže, který nade vším svítí, LN, 12.4.1933, r., s. 9
 - 9) Např. v karikatuře, na níž Kristus na sobě místo křesťanského kříže nese kříž hákový, LN, 18.1.1934, r., s. 9, obr. příloha, s. 5
- V roce 1933 se „říšským biskupem“ stal farář L. Müller, který byl Hitlerovým důvěrníkem. Jako opozice se proti tomuto křídlu v křesťanské církvi vyhranila „vyznávající církev“ (1934),

kteřá byla vystavena tvrdé perzekuci ze strany nacistů, tuto cířkev se vřak přes veřkeré snahy plně zničít nepodařilo.

Dějiny Německa, c. d., s. 273

10) tamtéž, c. d., s. 269 - 270

11) tamtéž, c. d., s. 269

12) tamtéž, c. d., s. 276 - 277

13) Viz. např. Dějiny Německa, c. d., s. 276

14) Soukupová, Blanka. Český sebevědomý sen a evropská realita. Praha: Pastelka, 2001. s. 26 - 27

15) Dějiny Německa, c. d., s. 275

16) Demokratická veřejnost se dokázala uchránit před působením Hitlerovy propagandy a dokázala podporovat pronásledované spoluobčany (schovávala je u sebe či jim pomáhala při emigraci).

Dějiny Německa, c. d., s. 304

17) tamtéž, c. d., s. 278

18) Tohoto jevu si vřak povřimla jen malá část veřejnosti.

Český sebevědomý sen (...), c. d., s. 48 - 50

19) viz. karikatura, na níž je vyobrazen *Blabuschke*, který při pozorování olympiády postupně zcela zčernal, když viděl výsledky „černých“ atletů, LN, 10.8.1936, r., s. 7

20) Dějiny Německa, c. d., s. 245 - 246

21) tamtéž, s. 255 - 256

22) Klimek, Antonín; Kubů, Eduard. Československá zahraniční politika 1918 - 1938, Kapitoly z dějin mezinárodních vztahů. Praha: Institut pro střeoevropskou kulturu a politiku, 1995. s. 66

23) viz. karikatura, na které je vyobrazena malá budova *Společnosti národů*. K této budově kráčí hitlerovec s obrovským mečem vzhůru. Nápis pod karikaturou zní: „Německo sice odeřlo ze *Společnosti národů*, ale ono se tam chce po čase zase vrátit.“, LN, 27.10.1933, r., s. 9

24) Český sebevědomý sen (...), c. d., s. 40

25) Kapitoly z dějin (...), c. d., s. 82

26) V prosinci 1936 se Hitler v karikatuře komicky zavazuje k tomu, že on nikdy nepřijme Nobelovu cenu míru, LN, 2.12.1936, r., s. 9 .

27) např. v karikatuře, na níž Polka - koketní slečna - dává pusu Hitlerovi a druhou rukou drží TGM, TGM chvátá opovřřlivě pryč, LN, 26.6.1934, r., s. 9, obr. příloha, s. 7 či v karikatuře, na níž je vyobrazen Gőring, který je pozván Beckem do Polska na lov, lov je karikaturou znázorněn tak, že oba tito muži se při něm snaží sestřelit holubici míru s mírovou

ratolestí, Beck dává při střelbě Göringovi přednost, LN, 9.2.1936, r., s. 9, obr. příloha, s.

8

28) Olivová, Věra. Československé dějiny 1914 - 1939, 2. díl. Praha: Karolinum, 1991. s. 211

29) Zájem o spolupráci s Mussoliniho Itálií měli již v roce 1933 kromě Hitlera i Beneš, Roosevelt, Dollfuss a MacDonald, kteří jsou vyobrazeni, jak ve svých lodkách se státními vlajkami plavou za koupajícím se Mussolinim, LN, 24.8.1933, r., s. 9. Tato karikatura byla reakcí na to, že Dollfuss již předtím přiměl Mussoliniho k rozpravě tak, že se za ním vypravil na loďce na moře.

30) Československé dějiny (...), c. d., s. 292

31) Kapitoly z dějin (...), c. d., s. 89

32) Boj o Hrad (...), c. d., s. 336

33) Část Československa připadla Německu v září 1938 a od 15. března 1938 se Československo jako Protektorát Böhmen und Mähren stává součástí Německé říše. Sársko bylo připojeno nazpět k Německu plebiscitem konaným v 1935 a Rakousko bylo k Německu připojeno anšlusem 11. března 1938.

34) Klimek, Antonín; Kubů, Eduard. Československá zahraniční politika 1918 - 1938, Kapitoly z dějin mezinárodních vztahů. Praha: Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, 1995. s.

84

35) tamtéž, c. d., s. 75

36) Kvaček, Robert. Historie jednoho roku. Praha: Mladá fronta, 1976. s. 57 - 58

37) LN, 2.7.1933, r., s. 9

38) Kapitoly z dějin (...), c. d., s. 81

39) tamtéž, c. d., s. 81

40) tamtéž, c. d., s. 95 - 97

41) či v karikatuře A. Pelce z 20. března 1938, kdy je znovu poukázáno na zánik samostatného rakouského státu (LN, 20.3.1938, r., s. 9)

42) Kapitoly z dějin (...), c. d., s. 92

43) viz. např. Dějiny Německa, c. d., s. 285 - 286, či Český sebevědomý sen (...), c. d., s. 90, převzato z Př 15, 1938, č. 11 z 16.3., s. 166, Sub specie Austriae

44) viz. karikatura, na níž je vyobrazena žena - symbol Československa - v prostém hábitu s čapkou (podobnou té, co nosila francouzská Marianne) a proti ní stojí dva SS - áci s puškou a říkají jí, ať se nebojí, že jsou tu i s flintou, LN, 10.11.1935, r., s. 9, obr. příloha, s.

10

45) Historie jednoho roku, c. d., s. 199

46) Československé dějiny (...), s. 275

47) tamtéž, s. 313

48) Dalšími karikaturami z cyklu „diktátorských bot“ je např. karikatura, na které „diktátorské boty“ šlapou po zeměkouli - už jich jsou tři páry, zeměkoule je jimi znetvořena (LN, 9.2.1937, r., s. 7) či kresba, na níž se „diktátorské boty“ stále zvětšují - „čím větší číslo bot, o tolik méně občana“. Občan je botami zašlápnut (LN, 11.2.1937, r., s. 9) nebo karikatura, kde „diktátorské boty“ zastínily celé slunce (název zní „trocha místa na slunci“, LN, 23.2.1937, r., s. 9, obr. příloha, s. 14).

49) Kárník, Zdeněk. České země v éře První republiky, díl druhý Československo a české země v krizi a v ohrožení (1930 - 1935). Praha: Libri, 2002, s. 50 - 59

50) Kárník uvádí počet nezaměstnaných ve výši 738 000 obyvatel, České země (...), 2. díl, s. 50 - 59, Broklová dokonce 920 000, Broklová, Eva. Československá demokracie, politický systém ČSR 1918 - 1938. Praha: Sociologické nakladatelství, 1992. s. 139

51) Dalšími příklady karikatur zabývajících se tématem nezaměstnanosti a špatné hospodářské situace Československa (nedostatek jídla, ošacení ...) v roce 1933 například jsou: K 1. máji - svátek práce - byla na stránkách LN publikována karikatura, kde jsou znázorněni lidé, kteří nemají práci a nesou transparent „Chceme práci“ (LN, 1.5.1933, r., s. 3); karikatura, na níž je vyobrazen muž opírající se o plot, v otevřených dveřích domu stojí hospodyně, muž jí říká, že má hrozný hlad, zda by mu žena dala alespoň trochu vody (LN, 1.6.1933, r., s. 9); dále vtíp, ve kterém je hubený muž zachumlaný v posteli, pod níž šlehají plameny, do oken nakukuje hasič a nabádá muže, aby opustil byt, že hoří, muž řekne, že tedy půjde, ale že to bylo poprvé, co mu v posteli bylo teplo (LN, 1.11.1933, r., s. 9). V roce 1934 karikatura zachytila to, jak žena s dětmi prosí řezníka za pultem, aby jim dal 5kg. imitace reklamního salámu (LN, 4.8.1934, r., s. 9).

52) České země (...), 2. díl, c. d., s. 146 - 149

53) Viz. karikatura, na níž je zobrazen Stříbrný (obhájce brněnských pučistů) s rozčuchanými vlasy, jak stojí v kanceláři, za ním jsou cedule s nápisy „Jen blázni a děti mluví pravdu“, „Koho nechytíš na politiku, chytíš na svinstva“, „S rozčílením nejdál dojdeš“, „Mluvití stříbro, ministrovatí zlato“, LN, 31.1.1933, r., s. 9. Tato karikatura je reakcí na to, že Stříbrný v útěku Kobzinka a Geidla (což byli dva hlavní organizátoři fašistického pokusu o puč) k Jihoslovanům vidí důkaz toho, že jsou příkladní vlastenci a Slované, LN, 31.1.1933, r., s. 9.

54) Pasák, Tomáš. Český fašismus 1922 - 1945 a kolaborace 1939 - 1945. Praha: Práh, 1999. s.

55) Boj o Hrad (...), c. d., s. 411

56) viz. karikatura, na které je vyobrazen člověk s dalekohledem na budově Živnobanky, z ní jdou děla s nápisy *Polední list*, *Národní listy* a *Národní politika*. Nad tím vlaje vlajka s nápisem *Národní sjednocení*. Muž hledí na anděla s nápisem „*pokoj lidem dobré vůle*“ a říká si, *co to je za hloupost, když se chystáme do voleb*, LN, 25.12.1934, r., s. 11,

57) Pasák vidí tuto stranu zpočátku jako „volné souručenství“, její jednotlivé složky mají svou organizační samostatnost.

Český fašismus (...), c. d., s. 141

58) Což dokládá např. karikatura, na které jsou zachyceni tři muži, kteří na rohu domu vidí napsané *N* v kroužku, dohadují se, *co to znamená* - „*napálit napodobeninu naprostou*“, „*nic než nohsled německých naci!*“, LN, 4.5.1935, r., s. 9. Karikatura paroduje heslo Národního sjednocení, které zní „*Nic než národ*“.

59) Československé dějiny (...), c. d., s. 222 - 223

60) Bosl, Karel. *Die erste Republik als multinationaler Parteienstaat*. München, Wien: R. Oldenbourg Verlag, 1979. s. 561 a *České země* (...), 2. díl, c. d., s. 499 - 501

61) Československé dějiny (...), c. d., s. 226 - 227

62) *Historie jednoho roku*, c. d., s. 199

63) Jedná se např. o karikaturu, kde *Henlein prosí ženu s mečem, ať neubližuje ptáčkům* - před nimi je ohromný orel s hákovým křížem a napřaženým parátem, LN, 2.7.1936, r., s. 9. Dále pak o karikaturu, na níž je mj. vyobrazen *Henlein, jak pláče nad tiskovinou „Kde domov můj“*, LN, 4.4.1937, r., s. 9. Tato kresba naznačuje, že Henlein za svůj domov nepovažuje demokratické Československo, ale že tento svůj domov spíše najde v tzv. „*Třetí říši*“.

64) Československé dějiny (...), c. d., s. 258 - 259

65) Kováč, Dušan. *Dějiny Slovenska*. Praha: Lidové noviny, 1998. s. 202

66) Vznikem samostatného Československého státu, ke kterému došlo 28. října 1918, došlo ke spojení dvou zemí, které po staletí úžeji spojeny nebyly. Obě tyto země sice náležely do rakousko - uherského soustátí, ale jinak příliš společných paralel vývoje nebylo. Po jejich spojení v jeden celek na tom Čechy byly zřetelně lépe - dosahovaly vyšší životní úrovně, měly univerzitu (rozvinutější úroveň vzdělávání), rozvinutý obchod a průmysl, zatímco Slovensko bylo zemí značně zaostalou, na jejímž „*pozvednutí*“ měli svůj podíl Češi (čeští pracovníci přicházeli na Slovensko, kde se stávali učiteli ... , za jejich pomoci zde byla založena první slovenská univerzita; rovněž zde docházelo k rozvoji lehkého průmyslu). Soužití Čechů a Slováků v jednom státě však bylo mnohými slovenskými spoluobčany vnímáno jako asymetrické a Slováci brzy začali pomýšlet na snahy o autonomii.

Dějiny Slovenska, c. d., s. 195 - 202

67) Český sebevědomý sen (...), c. d., s. 29 - 30

68) Zákon, kterým se pozměňuje a doplňuje zákon na ochranu republiky a zákony tiskové nabyly platnosti v červenci 1934. Došlo v něm ke zpřísnění kolporáže, i k úpravě doby, po kterou může být zastaveno vydávání tiskopisů.

Kolektiv autorů. Dějiny českých médií v datech. Praha: Karolinum, 2003. s. 360

69) Další karikatura, která zachycuje vstoupení v platnost nového tiskového zákona, ukazuje redaktory, kteří jsou celí zpcení nad výtiskem novin - chtěli napsat, že jsou demokrati, ale to by dalo 701. slovo - to dle nového tiskového zákona nejde, LN, 27.6.1934, r., s. 9.

70) Kárník, Zdeněk. České země v éře První republiky (1918-1938), díl třetí O přežití a o život (1936-1938). Praha: Libri, 2003. s. 93 - 98

71) Vyobrazení atmosféry těchto dní bylo stále podobné: v kresbě byla např. zachycena prostá žena s rukama zdvihnutýma a prosebně sepnutýma (LN, 16.9.1937, r., s. 9) či truchlící žena se smutečným věncem v ruce (LN, 18.9.1937, r., s. 9). Zaznamenáno také bylo shromáždění lidí před Hradem (LN, 19.9.1937, r., s. 9) či to, jak žena v černém hábitu má ruce v klín a kolem ní jsou hvězdy, dole je deska s nápisem TGM a pod obrázkem je datum 21.9.1937 (LN, 21.9.1937, r., s. 9).

72) Československá politika (...), c. d., s. 226

73) České země (...), 3. díl, c. d., s. 486 - 488

74) Český sebevědomý sen (...), c. d., s. 140

75) Československé dějiny (...), c. d., s. 242 - 248

76) Boj o Hrad (...), c. d., s. 382 - 383

77) Historie jednoho roku, c. d., s. 95 - 97

78) Kapitoly z dějin (...), c. d., s. 92

79) Názory na to, kdy Henlein začal přímo spolupracovat s Hitlerem a jeho režimem se různí, Kvaček uvádí, že to bylo v roce 1935.

Historie jednoho roku, c. d., s. 81

80) Československé dějiny (...), c. d., s. 211

81) Nepřímo toto dokládá karikatura, na které představitel Poláků vyskakuje a hrozí pěstí, že chce revizi, soudce - Angličan mu odpovídá, že už byl revidován názor na něj, LN, 15.2.1935, r., s. 9.

82) Viz. karikatura, Rusko - moderní výstavba, jedna žena říká druhé, že Nataša provedla šesti - neděli v pěti týdnech a vyzvala jinou soudružku k soupeření. Heslo zní: Pětiletka ve čtyřech letech, LN, 1.3.1934, r., s. 9. K tomuto námětu přibývá i námět dřívějšího oslnění českých

„vlastenců“ Sovětským svazem (když předtím byli rozradostněni zánikem Rakouska - Uherska a vznikem samostatného Československého státu), v němž „vlastenci“ dříve viděli tu spásu, kterou pak viděli ve fašistické Itálii a nyní v nacistickém Německu, LN, 15.11.1936, r., s. 9.

7. kapitola

Závěry

V karikaturách publikovaných na stránkách Lidových novin bylo v analyzovaném období nejvíce prostoru věnováno námětu mezilidských vztahů (více než třetina ze všech kreslených vtipů se týkala právě těchto vztahů, přičemž velmi často byl karikován vztah muž - žena, typické ženské a mužské vlastnosti ...). Výskyt tohoto námětu zůstává po celé období takřka konstantní. Politických karikatur tedy bylo méně, avšak zaujímaly význačnější postavení, jelikož byly otiskovány převážně v ranním vydání novin. Počet politických karikatur se v průběhu času měnil. Svého vrcholu dosahoval zejména po význačných politických událostech, ke kterým došlo na domácí i zahraniční politické scéně. Avšak zároveň mnohdy karikatura určité události předvídala a proto vyšší výskyt kreslených vtipů varující např. před Hitlerovou rozpínavou politikou vůči svým sousedním státům je možno zaznamenat již krátce po nástupu A. Hitlera do funkce německého říšského kancléře.

V oblasti situace na světové politické scéně je nejvíce karikatur věnováno nacistickému Německu, s nímž byl osud Československa bytostně spjat.

V tématu nacistického Německa se v analyzovaném období objevily následující motivy: symbolem nacistického Německa se stal od roku 1933 **Adolf Hitler** (1889 - 1945), popř. ojedinele Hermann Göring (1893 - 1946) či Joseph Goebbels (1897 - 1945), a **hákový kříž**. Ve vnitřní politice „Třetí říše“ dominovaly motivy **zlikvidování opozice, rasové německé politiky**, význačné bylo i znázornění **koncentračního tábora**, i když tento námět nebyl příliš častý; **špatné ekonomické situace** a nutnosti **používání náhražkových potravin**, dále se objevuje motiv úpadku, a zároveň rozpínavosti německé **kultury**. V zahraniční politice nacistického Německa dominuje námět německé **expanzivní politiky**, která v první řadě míří proti Sársku, Rakousku a Československu. Dalším motivem je spolupráce

Německa s Polskem a anglická (jakožto do jisté míry i francouzská) politika appeasementu, která vyhovuje expanzivní politice Německa, jelikož obě tyto velmoci - hlavně Anglie, ale i Francie - se snaží s Německem dohodnout a uspokojit tak Hitlerovy nároky na nové uspořádání Evropy.

Tyto motivy se z velké části objevují i v odborné historiografické literatuře. Výjimkou je motiv špatné hospodářské situace nacistického Německa a nutnosti používání náhražkových potravin, tento námět se v historiografické literatuře de facto neobjevuje a pokud ano, pak se jedná o námět zcela okrajový.

Nacistickému Německu (popř. nacistickému Rakousku) bylo na stránkách Lidových novin věnováno více než 200 karikatur, což z celkového počtu karikatur, které se zabývaly zahraniční politickou scénou, odpovídá téměř 35-ti%. Politická karikatura v analyzovaném období let 1933 - 1938 plně vystihla nebezpečí nacistického Německa. Německo je v karikatuře líčeno jako země nesvobodná - a tak tomu je po celé analyzované období 30. let 20. století - v níž došlo k téměř bezproblémové likvidaci opozice.

Kvůli všem „čistkám“ provedených v řadách opozice panuje v Německu atmosféra strachu a nedůvěry. Karikaturisté si uvědomovali, že v Německu existuje i demokratická veřejnost, která je Hitlerem však důsledně potírána a pronásledována, a proto mnohdy raději volí cestu emigrace (či je jí nucena volit). Německý národ pod Hitlerovou vládou si totiž nežádá svobodně uvažující individuality, ale masu lidí, jež bude ochotna poslouchat „Vůdcovy“ rozkazy. Německo je země, kde se odehrávají smutné osudy nejen osob, které se vzepřou Hitlerovi a jeho „společníkům“ (tito lidé jsou uvězněni, popř. jinak „zlikvidováni“), ale i prostých lidí, kteří nemají co jíst a kteří v novém režimu mohli přinejmenším zpočátku spatřovat východisko z beznadějné situace, tyto naděje však byly posléze zklamány.

Německo jako hrozba nejen pro své sousední státy, ale i pro celý mírový svět, se v karikaturách publikovaných v Lidových novinách vyskytovalo po celé období a většinou bylo tématem dominantním (toto se mění v roce 1938, kdy je nejvíce obecně poukazováno na starost o zachování míru). Kromě německé expanzivní a agresivní zahraniční politiky byla zobrazována i již zmíněná situace v samotné tzv. „Třetí říši“. Poté, co se A. Hitler stal říšským kancléřem, dominovala karikatura týkající se domácí politiky – českoslovenští karikaturisté poukázali na „zglajchšaltování“ německého veřejného života, na zavádění rasových zákonů, neutěšivou ekonomickou situaci (která si vyžádala za nutnost existenci náhražkových potravin, tzv. Ersatz – potravin), jakožto i na „usměrnění“ německé kultury a výše zmíněné likvidace opozice. Počáteční převaha vnitřní situace v Německu ve vyobrazení karikaturistů mohla být zapříčiněna snad tím, že Hitler chtěl nejprve upevnit svou moc v samotné Říši a až poté začal s uskutečňováním svých propagovaných cílů v oblasti zahraniční politiky. Brzy se však začaly objevovat také kresby zobrazující zahraniční expanzivní politiku Hitlera a tyto karikatury nakonec v celkové součtu převážily (německá expanzivní politika byla hojně zastoupena již před březnem 1936, kdy došlo k obsazení Porýní, kresby znázorňující Hitlerovo zbrojení a rozpínavost vůči okolním státům dominují již v roce 1935, poté, kdy Německo začalo veřejně zbrojit).

Jak již bylo řečeno, karikaturisté neustále upozorňovali na potenciální nebezpečí Německa – zatímco českoslovenští politici (jakožto ovšem i většina politiků zahraničních) tuto hrozbu zpočátku nevnímali jako naléhavou – a až do poslední možné chvíle, než byla v Lidových novinách plně zavedena cenzura, tedy do konce září 1938 (do podepsání „Mnichovské dohody“), veřejně publikovali při využití svých výrazových prostředků své karikatury, v nichž pravdivě zaznamenali obraz současného nacistického Německa, a tak předešli svou dobu.

Českoslovenští politici nemohli pak v době, kdy už si byli hrozby nacistického Německa také plně vědomi, československou demokratickou veřejnost na události v Německu a na německou rozpínavou politiku upozornit tak přímočaře, jelikož někteří z nich (např. pravicové křídlo agrárníků, ale posléze i Hodža) se snažili s Německem nějakým způsobem diplomaticky dohodnout, protože si Německo nechtěli nikterak znepřátelit.

Je zajímavé, že v tématu vyobrazení Německa a česko - německých vztahů se jen minimálně objevuje problém českých Němců. Karikaturisté tedy ohrožení Československa spatřovali v nacistickém Německu a nikoli přímo v českých Němcích, i když obě tyto problematiky spolu úzce souvisí.

V tématu demokratického Československa se v analyzovaném období objevily tyto náměty: dominantním motivem - hlavně počátkem analyzovaných let - byla špatná **ekonomická situace**, která v tehdejší Československém státu panovala, v oblasti vnitřní československé politiky byly vykresleny významné události, ke kterým na politické scéně došlo - **pokus o fašistický puč** v Brně - Židenicích, **vztahy se Slovenskem a slovenské snahy o autonomii**, spory politických stran a **parlamentní volby** roku 1935. Část karikatur byla věnována i **smrti T. G. Masaryka**. V oblasti zahraniční politiky je významné **téma vztahu Československa k nacistickému Německu** (obavy o to, jak se bude poměr Německa k Československé republice dále vyvíjet a jaká bude politická angažovanost předsedy strany SdP Konráda Henleina) a **vztahu československo - polského**. Karikaturisté neopomenuli upozornit na významnost **Malé dohody** (dohody mezi Československem, Rumunskem a Jugoslávií), ačkoli k jejímu přímému vyobrazení došlo pouze jedinkrát, považují tuto skutečnost za významnou a proto na ni ve své analýze upozorňují.

Demokratickému Československu bylo v období let 1933 - 1938 v Lidových novinách věnováno celkem 219 karikatur. Pouze v roce 1933 byla hlavním námětem karikatur zabývajících se

domácími politickými poměry vnitřní hospodářská situace. Karikaturisté tedy reagovali na současnou situaci v Československém státu, kde vrcholila ekonomická krize. Poté tyto karikatury ustupují do pozadí a více prostoru je věnováno domácí politické scéně. Karikatura vystihla ve vnitřní politice obavy z vývoje Slovenska, kde se již počátkem roku 1933 objevily slovenské snahy o autonomii (nejprve byly vysmívány), tento námět však postupně ustoupil do pozadí, jelikož se českoslovenští karikaturisté začali nejvíce soustředit na nebezpečí rozšíření českého fašismu mezi československou veřejností. Fašistický pokus o puč byl pouhým počátkem, skutečné nebezpečí bylo vykresleno až v karikaturách, které byly na stránkách Lidových novin uveřejněny v období před volbami do parlamentu. Karikaturisté zde chtěli potenciální československé voliče odradit od odevzdání svých volebních hlasů právě této straně, která byla inspirována německým nacismem. Český fašismus byl po celé analyzované období hodnocen jednoznačně negativně. Další stranou, která se do popředí ve vyobrazování československých kreslířů - karikaturistů dostala až po květnových volbách roku 1935, byla Henleinova Sudetoněmecká strana (SdP). Henlein byl zpočátku vnímán nejednoznačně, karikaturisté vyčkávali, zda dojde k přímému spojení politiky SdP a Hitlerovy politiky. Poté, co k němu došlo, začal být Henlein líčen jako osoba zcela oddaná svému „Vůdci“, s nímž se nejspíše nepodaří nikterak se dohodnout.

Na domácí politické scéně se karikaturisté prostřednictvím svých vyobrazení vyjádřili určitým způsobem téměř ke všem událostem, které se v československé politice vyskytly. Rovněž upozornili na nebezpečí hitlerovského Německa a na jeho expanzivní politiku vůči Československu, jejich karikatury jsou dokladem toho, že českoslovenští karikaturisté se již v roce 1933 domnívali, že Hitler bude chtít začlenit Československo do sféry svého vlivu. V období, kdy toto

nebezpečí již aktuálně hrozilo, však byly karikatury zdrženlivější, více se objevují obecně zaměřené karikatury zachycující starost o zachování světového míru a ohrožení Československé republiky Německem je zachyceno jen v několika karikaturách (většinou se jedná o přetištěné zahraniční karikatury) a to většinou nepřímo.

Je nutno poznamenat, že vyobrazení karikatury postihlo co se zahraniční politické scény týče všechna podstatná témata (nejen analyzovaný vývoj násilnického Německa, ale i agresí Itálie, občanskou válku ve Španělsku, situaci na Dálném východě ...), v oblasti domácí politiky se karikaturisté věnovali především představitelům extrémní pravice - Stříbrnému, Kramářovi ..., což by mohlo naznačovat, že karikaturisté tuto stranu vnímali jako velký ústupek demokracii, poměrně málo prostoru pak bylo věnováno otázce českých Němců a i námět Henleinovy strany (a jejího nebezpečí) se objevuje poměrně pozdě.

Karikatura byla v zahraničněpolitické linii v souladu s prosazovanou vládní politikou. V oblasti domácí politiky však karikaturisté kritizují důsledky hospodářské krize a její nedostatečné či neúčinné řešení československou vládou - to, že de facto mizí střední vrstva (vzniká „propast“ mezi chudými a bohatými), rapidně vzrůstá nezaměstnanost ...; zatímco bohatí zůstávají hospodářskou krizí takřka nezasaženi. Kritice je podrobena i cenzura, která je vnímána jako neslučitelná s demokratickými principy státu.

Z výzkumu je patrné, že karikatury lze využít i jako historického pramene k získání poznatků o určité události a o tom, jak prostřednictvím vtupu tato událost byla předána široké veřejnosti.

Použitá literatura

- Bass, Eduard. Rozhlásky. Praha: Československý spisovatel, 1957
- Beneš, Edvard. Paměti. Od Mnichova k nové válce a k novému vítězství. Praha: Orbis, 1948
- Beránková, Milena; Křivánková, Alena; Ruttkay, Fraňo. Dějiny československé žurnalistiky, 3. díl. Praha: Novinář, 1988
- Bosl, Karel. Die erste Republik als multinationaler Parteienstaat. München, Wien: R. Oldenbourg Verlag, 1979
- Broklová, Eva. Československá demokracie, politický systém ČSR 1918-1938. Praha: Sociologické nakladatelství, 1992
- Čapek, Josef. Psáno do mraků 1936 - 1939. Praha: Pražská edice, 1993
- Čapek, Karel. O Edvardu Benešovi. Praha: Společnost Edvarda Beneše, 2000
- Dejmek, Jindřich. Historik v čele diplomacie: Kamil Krofta. Praha: Karolinum, 1998
- Dr. Desiderius. Veselé kresby 1922 - 1934. Praha: vlastní náklad autora, 1934
- Fuchs, Eduard. Die Karikatur der europäischen Völker. Zweiter Teil: Vom Jahre 1848 bis zum Vorabend des Weltkrieges. München: Albert Langen, Verlag für Literatur und Kunst, 1921
- Jirák, Jan; Köpplová, Barbara. Média a společnost. Stručný úvod do studia médií a mediální komunikace. Praha: Portál, 2003
- Hroch, Miroslav. Úvod do studia dějepisu. Praha: SPN, 1985
- Chrobák, Ondřej; Winter Tomáš (ed). V okovech smíchu. Karikatura a české umění 1900 - 1950. Praha: Gallery, 2006
- Jaworski, Rudolf. Mnichovská dohoda v mezinárodní karikatuře. In Dějiny a současnost 6/98, kulturně historická revue, ročník 20
- Jaworski, Rudolf. Tschechen und Deutsche in der Karikatur 1891 - 1907). In Deutsch - tschechische Beziehungen in der Schulliteratur und im populären Geschichtsbild. Vydal Hans

Lemberg a Ferdinand Seibt. Braunschweig: Georg - Eckert - Institut für internationale Schulbuchforschung, 1980

Kárník, Zdeněk. České země v éře První republiky (1918-1938), díl druhý Československo a české země v krizi a v ohrožení (1930-1935). Praha: Libri, 2002

Kárník, Zdeněk. České země v éře První republiky (1918-1938), díl třetí O přežití a o život (1936-1938). Praha: Libri, 2003

Katalog k výstavě. Alois Moravec, výběr z díla. Karlovy Vary: Galerie umění Karlovy Vary, 1987. Úvodní text: Zdenka Čepeláková

Katalog k výstavě. Karel Müller. Pardubice: Východočeská galerie Pardubice, 1974. Úvodní slovo katalogu napsal zasloužilý umělec Ladislav Stehlík

Katalog k výstavě. Štefan Bednár 1909 - 1976, súborné dielo. Bratislava: Tatran pre Slovenskou národnou galériu v Bratislavě, 1981

Klimek, Antonín: Boj o Hrad, Kdo po Masarykovi? (1926-1935). Praha: Panevropa a Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, 1998

Klimek, Antonín; Kubů, Eduard. Československá zahraniční politika 1918-1938. Kapitoly z dějin mezinárodních vztahů. Praha: Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, 1995

Klimeš, Lumír. Slovník cizích slov. Praha: SPN, 2002

Kolektiv autorů. Cesta a odkaz T. G. Masaryka. Praha: Lidové noviny, 2002

Kolektiv autorů. Dějiny českých médií v datech. Praha: Karolinum, 2003

Kolektiv autorů. Nový akademický slovník cizích slov. Praha: Academia, 2005

Kolektiv autorů. Universální lexikon umění. Praha: Grafoprint - Neubert, 1996

Koschatzky, Walter. Karikatur und Satire, Fünf Jahrhunderte Zeitkritik. München: Hirmer Verlag, 1992

Kováč, Dušan. Dějiny Slovenska. Praha: Lidové noviny, 1998

Kunczik, Michael. Základy masové komunikace. Praha: Karolinum, 1995

Kvaček, Robert. Historie jednoho roku. Praha: Mladá fronta, 1976

Lemberg, Hans. Porozumění. Češi - Němci - Východní Evropa 1848 - 1948. Praha: Lidové noviny, 1999

Loewenstein, Bedřich W. My a ti druzí. Dějiny, psychologie, antropologie. Brno: Doplněk, 1997

Moravcová, Dagmar; Bělina, Pavel; Pečenka, Marek. Kapitoly z dějin mezinárodních vztahů 1914-1941. Praha: Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, 1994

Mráz, Bohumír. Josef Čapek. Praha: Horizont, 1987

Müller, Helmut; Krieger, Kral Friedrich; Vallrath, Hanna. Dějiny Německa. Praha: NLN, 1999

Olivová, Věra. Československé dějiny 1914 - 1939, díl druhý. Praha: Karolinum, 1991

Olivová, Věra. Dějiny První republiky. Praha: Karolinum, 2000

Olivová, Věra. Manipulace s dějinami První republiky. Praha: Společnost Edvarda Beneše, 1998

Pasák, Tomáš. Český fašismus 1922 - 1945 a kolaborace 1939 - 1945. Praha: Práh, 1999

Paša, Míla. Dobývání Západu. Praha: Pragopress, 1970

Pelc, Antonín. Karikatury 1919 - 1945. Praha: S. V. U. Mánes - Melantrich, 1948

Pernes, Jiří. Svět Lidových novin 1893-1993, stoletá kapitola z dějin české žurnalistiky, kultury a politiky. Praha: Lidové noviny a. s., 1993

Peroutka, Ferdinand. ... deníky ... dopisy ... vzpomínky. Praha: Lidové noviny a. s., 1995. Uspořádala S. Peroutková

Peterová, Martina. Němci v české karikatuře. Přerov: Šárka, 2001

Pytlík, Radko. Český kreslený humor XX. století. Praha: Odeon, 1986

Rohan, Bedřich. Kafka bydlel za rohem. Praha: Brána, spol. s r. o., 1997

Sborník Edvard Beneš: filosof a státník. Praha: nakladatel L. Mazáč, 1937

Sborník Gleiche Bilder, gleiche Worte. Deutsche, Österreicher und Tschechen in der Karikatur 1848 - 1948 (Stejné obrazy, stejná slova. Němci, Rakušané a Češi v karikatuře 1848 - 1948). Mnichov: Spolek Adalberta Stiftera, 1997

Soukupová, Blanka. Český sebevědomý sen a evropská realita. Praha: Pastelka, 2001

Stehlíková, Blanka; Vařejková, Věra; Sekora, Ondřej. Ondřej Sekora/Práce všeho druhu. Osobnost a dílo. Praha: Práh, 2003

Strauss, Anselm; Corbinová, Juliet. Základy kvalitativního výzkumu. Boskovice: Albert, 1999

Vopravil, Jaroslav Stanislav. Slovník pseudonymů v české a slovenské literatuře. Praha: SPN, 1973

Výstava Z díla Otakara Mrkvičky. Praha: Středočeská galerie Praha, 1970. Příprava výstavy a text katalogu: prom. hist. Dagmar Šefčíková

